

אבילות

2	ענין הקריעה, שיעורה ומקומה, ועל מי קורעין ובאיזה זמן קורעין	שם
8	מי שמתו מוטל לפניו בשבת או ביו"ט, ודיני האונן	שמא
11	מי שהכין צרכי הופתו ומת לו מת שהייב עליו אבילות	שמב
11	מצות הלווית המת	שמג
12	חיוב ההספד וגודל שכרו, וכיצד ועל מי מספידין	שמד
14	דין המאבד עצמו לדעת, ומנודה, והפורשין מן הצבור	שמה
16	מי שקרובו צלוב בעיר לא ידור בה	שמו
16	שלא לעורר על מתו שלשים יום לפני הרגל	שמוז
17	דין שרפה על המת, והאומר אל תקברוני	שמח
17	איסור הנאה במת ובתכריכיו	שמט
17	דברים העשויים למת ואין בו משום דרכי האמורי	שנ
18	דין כלאים וציצית למת	שנא
18	באיזו בגדים קוברין, ואין האיש מלביש את האשה	שנב
18	היאך מוציאין מת גדול או קטן, ובאיזו מטה	שנג
19	עיר שיש בה שני מתים, איזה קודם	שנד
19	דברים שמשנים באשה יותר מבאיש	שנה
19	גבו לצורך המת והותירו	שנו
19	איסור הלנת המת, ומתי מותר להלינו	שנוז
20	נושאי המטה פטורים מקריאת שמע ומתפלה	שנה
20	מקום יציאת המת והאבלים	שנט
21	מת וכלה ומילה, איזה קודם	שס
21	הלוית המת ובטול ת"ת להלויתו	שסא
22	לקבור בקרקע, ואם קוברים שני מתים יחד	שסב
23	איסור פיגוי המת והעצמות ממקומן	שסג
24	איסור הנאה של קבר והאבן והבנין	שסד
25	החופר קבר פטור מק"ש, וכמה מרחיקין הקברות מהעיר	שסה
26	דין המוכר קבר, ואשה שירשה קבר ממשפחתה	שסו
26	קוברים מתי עובדי כוכבים, ושלא יהלך בבית הקברות בתפילין וציצית	שסז
27	שלא לנהוג קלות ראש בבית הקברות	שסח
27	על איזה טומאה הכהן מוזהר	שסט
28	מי הוא החשוב כמת אף על פי שעודנו חי	שע
28	דין אהל היאך מביא הטומאה	שעא
30	היתר טומאה במקום מצוה, ודין קברי עובדי כוכבים	שעב
31	איזה כהן מוזהר על הטומאה, ולאיזה מתים מטמא, ועד מתי מטמא	שעג
32	טומאת כהן למת מצוה, לנשיא ולרבו, ועל איזה מת מתאבלין	שעד
34	אימתי מתחיל האבילות, ולמי שמפנין מקבר לקבר	שעה
36	מנהג המנחמין, ודין מת שאין לו מנחמים	שעו
40	דין עבדים ושפחות ומנודה שיש להם אבילות	שעז
40	דיני סעודת הבראה לאיש ולאשה	שעה
41	דין ברכת המזון בבית האבל	שעט
42	דברים שהאבל אסור בהם	שפ
45	איסור רחיצה וסיכה לאבל	שפא
46	איסור נעילת הסנדל לאבל	שפב
47	איסור תשמיש המטה לאבל	שפג

אבילות

48	האבל אסור בתלמוד תורה	שפד
49	דין שאלת שלום באבל	שפה
50	עטיפת הראש באבל	שפו
50	דיני כפיית המטה	שפו
51	אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין	שפח
51	אבל אסור בכביסת כסותו ודין גיהוץ	שפט
52	דיני גילוח וסריקה באבל	שצ
53	אבל אסור בכל מיני שמחה	שצא
55	אבל אסור כל ל' יום לישא אשה	שצב
56	מתי האבל יכול לצאת מביתו	שצג
57	שלא להתקשות על המת יותר מדאי	שצד
58	מקצת יום השבעה והשלשים ככולו	שצה
59	דין אבל שלא נהג אבילותו כל שבעה	שצו
60	דיני עדות לנהוג אבילות על פיהם	שצז
60	אבילות יום ראשון דאורייתא	שצה
61	דיני אבילות ברגל בראש השנה וי"ט שני של גליות	שצט
64	דיני אבילות בשבת	ת
65	דברים הנוהגים בחול המועד	תא
66	דין שמועה קרובה ורחוקה	תב
69	דיני המלקט עצמות	תג

סימן שם – ענין הקריעה, שיעורה ומקומה, ועל מי קורעין ובאיזה זמן קורעין (א) *מי שמת לו מת, והוא מהמתים שראוי להתאבל עליהם, חייב לקרוע עליו¹. כיצד יציקרע מעומד, ואם קרע מיושב לא יצא². ילכיד לחזור ולקרוע, ולכתחלה לריך לקרוע קודם פיסתוס פני המת:

(א) שראוי להתאבל - עי' לקמן סי' שעד [סעיף ד] (ש"ך).

(ב) חייב לקרוע - מדרבנן (ש"ך).

(ג) שם - כל קריעה טוב שתהיה ע"י אחר דמתבייש ממנו ואיכא עגמת נפש טפי, ואם קרע לחבירו יותר מהצורך חייב³ על הזיקו, וכן הקורע לעצמו יותר ממה שצריך עובר על כל תשחית (פ"ת⁴).

(ד) קודם שיסתום – עי' לעיל שלט סעיף ג' שקורע כאשר מגיע לדין האמת⁵ (ש"ך).

(ב) המקום הקריעה בכל מקום בבית הצואר לפניו, אבל אם קרע לאחוריו, יאו צפולי הצגד, או מן הצדדין לא יצא. הגה ז"א שזולא אם קורע צפולי הצגד, וכן נהגו להקל לקרוע צפולי הצגד

¹ וכל מי שאינו קורע חייב מיתה בידי שמים (מ"ק שם), ועי' רמב"ן תוה"א עמוד סג שזה מטעם כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה.

עי' שו"ת מהר"ל סי' קצח שאם יש לו בגד חשוב יכול לחליף, ועי"ש בחו"ב @ שזה בדווקא אם יוכל להחליף מיד ולא לאחר זמן, ועי' מהרש"ם בדעת תורה סעיף ט' שחולק. והמנהג שא' מחברי הקדישא מתחיל הקרע, והאבל גומר.

² ועי' קנה בושם ח"ב סי' קב שאין שום קריעה שלא מעומד והוה כל תשחית.

³ עי' לקמן סעיף ג'.

⁴ עי' רמ"א תב ד'.

⁵ ועי"ש לענין ברכת דיין האמת, ועי' חכמת אדם (כלל קנב): לכתחלה צריך לקרוע קודם שיסתום פני המת בעוד חימום צערו גדול, ומכל מקום כל שבעה הוי שעת חימום, והמנהג הנכון שיאמרו צדוק הדין בשעת יציאת נשמה, וכשיגיע לדין אמת, קורע ומברך ברוך דיין האמת עם שם ומלכות אם מצטער עליו. ועי' אר"ח רכב סעיף ד' שיש ברכת דיין אמת גם על היזק ממוני. אבל מי שקרע בשעת יציאת הנשמה לא צריך לקרוע עוד פעם. ועי' שבט יהודה שזה ברכה על הקריעה, ולכן אפילו אם ברך קודם בשעת המיתה מברך עוד פעם בשעת הקריעה.

אבילות

כשקורעין על שאר מתים שאינן מתאבלין עליהם. אבל על המתים שהם קרוביו ומתאבלים עליהם, אינו יוכל בקריעה זו, ולכך לקרוע צבית האוהר, וכן נהגו:

(ה) לא יצא - וכן אם קרע לרוחב הבגד לא יצא (פ"ת).

(ו) שאר המתים - כשעומדים שם בשעת יציאת הנשמה (כדלקמן סעיף ה') (ש"ך).

(ג) הישיעור קריעה מפה⁶. ואם קרע על מת, ובא להוסיף באותה קריעה על מת אחר, אם אחר ז' סגי בכל שהוא. ואם הוא בתוך ז', צריך טפה. ועל אביו ואמו אפילו אחר ז' קורע עד שיגלה את לבו:

(ד) כשם שקורע על קרובו שמת אבל עליו, כך קורע בפני קרובו על מת שמת לקרובו. כיצד, הרי שמת בן בנו, או אחי בנו, או אם בנו, חייב לקרוע בפני בנו. וכן קורע על חמיו וחמותו. והאשה קורעת על חמיה וחמותה. ואין נוהגין עכשיו כן, וכמו שיתבאר לקמן סי' שע"ד לענין אבילות:

(ז) אם בנו - שגרשה (ט"ז).

(ח) חמיה - אבל לא שאר קרובי אשתו (ש"ך).

(ה) העומד בשעת יציאת נשמה של איש או אשה (ט) מישראל חייב לקרוע (י). ואפילו אם לפעמים עשה עבירה לתיאבון (יא) או שמניח לעשות מצוה בשביל מורח. הגה, יאכל רגיל לעשות עבירה (יב), אין מתאבלין עליו, וכל שכן על מומר לעבודת כוכבים. וי"א שמומר שנהרג בידי עובד כוכבים מתאבלים עליו⁷, וכן מומר קטן שהמיר עם אביו או אמו דהוי כאנוס⁸. וי"א דאין מתאבלין וכן עיקר⁹. הפורקים מדרכי צדק, אע"פ שאין מתאבלין עליהם מתאבלין על צניהם (וע"ל סי' שמה):

(י) איש או אשה - אבל קטן רק משעה שלומד מקרא (ט"ז וש"ך).

(י) חייב לקרוע - יש מח' אם לא קרע בשעת מעשה (כמו בשבת) אם אפשר לקרוע אחר כך. וכן כל מי שנמצא בחדר שבו המת מת, ולא ראה אבל יכול לראות אם יסתובב חייב לקרוע, אבל מי שבאותו בית ולא יכול לראות אינו חייב לקרוע (פ"ת).

(יא) לתיאבון - אפילו יש בו חיוב מיתה (פ"ת)⁸.

(יב) רגיל - אפילו לתיאבון, ואפילו אין קורעין עליו (ש"ך).

(יג) וי"א דאין מתאבלין עליו כן עיקר - והעיקר שמתאבלים על מומר שנהרג בידי עכו"ם, שמיתתו כפרה (ט"ז), כיון שלא כדין מיקטל (ש"ך), אבל דווקא שהתודה קודם מיתתו (ש"ך שמה סק"ה הובא ברע"א⁹).

(יד) יעל אדם כשר שאינו חשוד על שום עבירה ולא על שום ביטול מצוה ולא סני שומעניה אע"פ שאינו גדול בתורה אע"פ שלא עמד בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע עליו והוא שעומד שם בין מיתה לקבורה ותלמידי חכמים פטורים מקריעה זו: הגה וי"א דלאין חייב לקרוע על אדם כשר אלא אם כן עומד עליו בשעת יציאת נשמה אצל חייב לצכות ולהתאבל עליו וכן נהגו להקלו¹⁰:

(טז) אדם כשר - היינו דווקא כשנוהג מנהג כשרים לחזור אחר מצוות וג"ח (ש"ך), ויש להסתפק באשה כשרה, ואם לאו אז צ"ל בעל תורה אלא שאינו גדול וצ"ע (פ"ת).

⁶ עי' לעיל ס"ק (ג)

⁷ עי' ב"י משום שמאחר שעושה הרבה נחשב כפורש מדרכי ציבור. ועי' אבל פ"ב מ"י: כל הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין עמו בכל דבר אחיהם וקרוביהן לובשין לבנים ומתעטפין לבנים ואוכלין ושותין ושמיחים שנאבד שונאו של מקום שנא' (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט (מפני מה ש) תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי.

מנהג פשוט בזה"ז שמתאבלים על כל א', ועיי"ש במדרכי בשם ר' גרשום שהתאבל על בנו שהמיר, אבל צ"ע עד היכן מותר, כגון לבטל ממצות תפילין, ות"ת.
⁸ חוץ מחילול שבת וע"ז חולין דף ה.

⁹ דברי הרע"א מה שרצה מה ש"ך לא ברורים, ועיי"ש שגנב אינו נחשב כפורש מדרכי ציבור.

¹⁰ אמנם עי' ב"י שזה ספק בר"ן וראב"ה ודאי אצל הראשונים אחרים.

אבילות

(ט) שעומד שם – ל"ד עומד שם אלא אפילו יושב בביתו ויודע מזה, אמנם היום נהגו להקל כרמ"א (ש"ך).

(טז) ות"ח פטורים - ויש חולקים (ש"ך), והטעם שפטורים שקריעה היא כחוב קימה, שכ"ז שהוא קטן מהם אין חיוב קימה, וממילא אין חיוב קריעה (פ"ח).

(ז) "על חכם ועל תלמיד חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה קורעין עליו אפילו לאחר קבורה ביום שמועה אם הוא תוך ל' יום וקורע עליו בשעת הספדו" ללא קרע זיוס שמועה וכזכר עזר זמן הספדו ולא קרע קרע אינו קורע וקורעין עליו עד שמגלין את לבם וכבר נהגו תלמידי חכמים בכל מקום לקרוע זה על זה טפח אע"פ שהם שוים ואין אחד מהם מלמד את חברו: הגה וי"א שאין קורעין על חכם אלא כ"כ הוא רבו או שזודעין משמועותיו שחזק דהיינו רבו וכן נהגו להקל במדינות אלו:

(טז) בשעת הספידו - אם לא קרע בשעת השמועה והוא שההפסד תוך ל' (ש"ך).

(מ) עד שמגלין את לבם – וי"א שרק טפח כדלקמן סעיף ח' (ש"ך).

(טז) וכן נהגו להקל - מקילים בגלל שאין ת"ח שזודעים במסכת כלה (ש"ך).

(ח) בא"על רבו שרוב חכמתו ממנו אם מקרא מקרא ואם משנה משנה אם נמרא נמרא קורע כל בגדיו עד שמגלה לבו וי"א שאינו קורע אלא טפח ואינו מאחה לעולם ואפי" משמועה רחוקה קורע עליו לעולם ואם לא למד רוב חכמתו ממנו אינו קורע עליו אלא כדין שאר מתים שהוא מתאבל עליהם ואפי" לא למד ממנו אלא דבר אחד בין קטן בין גדול קורע עליו. הגה ב"י וי"א דקרע שעל רבו שאינו מובהק נמי אינו מתאחה תלמידי חכמים שזודעים ביחד ומקשים ומפרקין זה לזה ולומדים ביחד י"א שדינן כרבו שאינו מובהק ב"י וי"א דאין לריכין לקרוע אלא על רבו שלמדו רוב חכמתו אבל חכמים הלומדים זה ע"אם זה או שהאיר עינו בדבר אחד אינו חומרא בעלמא והיכא דנהוג נהוג והיכא ללא נהוג לא נהוג ואין מורין כן ולכן נהגו להקל במדינות אלו:

(ז) על רבו - וכן יושב עליו יום א' או שעה אחת (ש"ך וט"ז¹¹).

(ט) בה"על כל המתים קורע עליו טפח בבגד העליון ודיו ועל אביו ואמו קורע על בגדיו אפילו הוא לבוש י' עד שמגלה לבו כיו"אם לא קרע כל בגדיו לא יצא וגוערים בו וכל זמן שאותו הבגד עליו אומרים לו קרע אפילו לאחר שלשים:

(כא) על כל המתים - נוהגים שעל אב ואם מקרעים מצד שמאל ועל שאר הקרובים מצד ימין, והיינו מנהג אבל מדינא אין חילוק (ש"ך), וי"א שבנו על אמו בצד ימין, ועל אביו ואמו צריך לקרע בצד שמאל שצריך לגלות לבו ולבו בצד שמאל (ט"ז סק"ו).

(כב) בבגד העליון - ואם קרע בתחתון יש מח' אם יצא (רע"א), ועיקר שיצא (פ"ח).

(כג) לאחר שלשים – ואם זה לא אביו ואמו אז תוך ז' (רע"א)¹².

(י) אפרקסותו אינו צריך לקרוע¹³ כ"י"ש מפרשי"ן שהוא בגד הזיעה הדבוק לברשו כ"י"ש מפרשים דהיינו בגד העליון שקורין קאפ"ה ופשוט המנהג שלא לקרוע הקאפ"ה על שום מת אפי" על אביו ואמו כ"י"ש לקרוע על אביו ואמו גם החלוק שקורין קאמיז"ה: הגה יוצמדינות אלו אין נוהגין כן אלא אין קורעין החלוק של פשתן שהוא בגד הזיעה ולא הסרבל העליון אבל שאר בגדיו קורע בלבוש ואמו ובשאר מתים המלבוש העליון תחת הסרבל¹⁴:

(כד) בגד העליון - דהיינו מה שלובש תמיד בבית, ולאפוקי חליפה [נגד הרמ"א] (ט"ז), וי"א חליפה צריך לקרוע (ש"ך).

(יא) לא אחד האיש ואחד האשה שוים לענין קרועה אלא שהאשה קורעת התחתון ומהזירתו לאחריה וחוזרת וקורעת העליון:

¹¹ והוא לעיל רמב סעיף כה.

¹² עי' גליון מהרש"א שאם רוצה אפשר לחליף לבגד אחר לקרוע, וצ"ע אם זה נגד השו"ע כאן.

¹³ עי' לקמן סעיף יח בש"ך וצ"ח G אם מישהו רק לובש גופיה אם צריך לקרוע או לא. וה"ה פיגמות.

¹⁴ צ"ע בציצית ועניבה.

אבילות

(כ) ומחזירתו - כלומר על אביה ואמה כדי שלא לגרום הרהורים לעומדים שם (ש"ך).
(יב) לבעל כל המתים אם רצה מניח שפת הבגד שלימה וקורע מהשפה ולמטה ועל אביו ואמו צריך לקרוע כל השפה ל"א חף על שאר מתים לריך לקרוע השפה ל"ז וכו' נהגין:

(כ) לקרוע כל השפה - כדי שיהיו הקרעים מובדלים לשנים (באר הגולה).
(יג) להעל כל המתים יש לו לקרוע ל"ז בפנים שלא מפני אדם ל"ז לפיכך יש לו להכניס ידו בפנים וקורע בצינעא אבל על אביו (ואמו) אינו קורע אלא מבחוץ בפני כל אדם¹⁵:
(יד) להעל כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בכלי על אביו ואמו ביד להעל כל המתים אם בא להחליף תוך ז' ימים מחליף ואינו קורע על אביו ואמו אם מחליף תוך ז' קורע כל הבגדים שהוא מחליף ואינו מאחה לעולם כמו בפעם הראשון¹⁶ מעל כל המתים יכול להחזיר קרוע לאחזרו תוך שבעה אצל לא צאציו ואמו:

(ט) אם בא להחליף - בגדים ישנים שהיו יודעים שלבש אותם קודם מיתת אביו יכול ללבושן בלא קריעה (ט"ז)¹⁶.

(כח) על אביו ואמו - היינו בחול אבל בשבת אף על אביו ואמו מחלף ואינו קורע ואם אין לו להחליף מחזיר הקרע לאחוריו מיהו היינו דווקא כשמחליף בבגדים של חול אבל בבגדי שבת אסור ללבוש כלל כדלקמן שפט סעיף ג' (ש"ך).
(טו) מאעל כל המתים שולל (פי' תופר תפירה בלתי שוה) לאחר ז' ומאחה לאחר שלשים יום מ"בואין חילוק אם פגע בהם הנגל או לא על אביו ואמו שולל לאחר ל' יום ואינו מאחה לעולם והאשה שוללת לאלתר¹⁷ מפני כבוד¹⁸. הגה מ"וכל זמן שאסור לשלול אפילו לחצר ראש הקריעה ע"י מחט אסור ויש מקומות שנהגו להחמיר אפי' על שאר מתים שלא לשלול תוך ל' ואז אפילו ראש הקריעה אסור לחצר ע"י מחט:

(כט) שולל - תפירה לא שוה, ומאחה הוא תפירה שוה (ט"ז).

(ל) לאחר שלשים - מותר לשלול בערב הרגל ודוקא סמוך לערב לאחר שהתפללו מנחה (ש"ך).

(לא) ואינו מאחה - וה"ה שאסור לחתוך החתיכה ותפור אחר במקומו [דלא כט"ז לקמן סעיף יז] (פ"ת).

(לב) או לא - י"א שרגל מבטל שלשים גם לגבי קריעה (ש"ך), י"א של' ימים אלה, כל יו"ט נחשב כז' ימים כלומר כל הסוכות ט"ו, פסח סה"כ ז', ר"ה ז' ערב ר"ה ז' יוה"כ ז' ערב יוה"כ ז' (רע"א).

(טז) להעל כל המתים אם רצה חולץ כתף על אביו ואמו חייב לחלוץ כתף מההולך כך לפני המטה על שיקבר ואם הבן אדם גדול ואין כבודו שילך חלוץ כתף אין צריך לחלוץ:
(יז) מנשיא דומה לאב לחליצת כתף ולקרוע מבחוץ ולאחוי כל הקורעים על חכם שמת כיון שהחזירו פניהם מאחורי המטה שוללין ומאחיין למחר וחכם שבאה שמועתו שולל בו ביום ומאחה למחר ועל נשיא ועל רבו מובהק שולל למחר ואינו מאחה לעולם על חכם חולץ מימין ועל אב ב"ד משמאל ועל נשיא מכאן ומכאן ועל אביו ואמו ועל רבו מובהק רצה מכאן רצה מכאן ואם רצה חולץ שתיהן מ"א דעכשיו בזמן הזה לא נהגו לחלוץ כתף כלל וכן נהגין האידנא:
(יח) להעל כל המתים אם לא שמע אלא לאחר ל' יום אינו קורע ומי שאין לו חלוק ונזדמן לו תוך שבעה קורע אחר ז' אינו קורע על אביו ועל אמו קורע והולך מ"לעולם יכל צגלוי¹⁹:

(יט) מי שאין לו חלוק - שהוא לבוש בגדים קרועים²⁰ או שאולים או רק לובש גופיה (ש"ך).

(יד) לעולם - אותן שעליו בשעת השמועה אבל לא אותן שמחליף (ש"ך).

¹⁵ ועי' או"ז הלכות אבילות שכל ענינים אלה מעכבים בדיעבד.

¹⁶ כן הוא בחכמת אדם, וקשה להבין דבריו כלל, אבל השבט יהודה חולק.

¹⁷ עי' ריטב"א היינו לאחר הקבורה, ואין רמז לזה בשו"ע וצ"ע אם חולק.

¹⁸ היינו צניעות (רמב"ם פ"ט ה"א).

¹⁹ היינו עד שמגלה את לבו. וצ"ע אם שמע על שתי הורים בבת אחת.

²⁰ מכאן משמע שמי שלובש בגדים קרועים אינו מקיים בו מצות קריעה.

אבילות

(יט) יאכשם שאסור לאחות קרע שאינו מתאחה כך אסור להפוך צד עליון של בגד למטה ולאחותו ואפי' הלוקח אותו אסור לאחותו לפיכך אם בא למכרו צריך להודיעו ואם מכרו לו סתם ולא הודיעו אסור לאחותו עד שידע שאינו מהקרעים שאינם מתאחים ואסור למכור לעובד כוכבים:

(לה) אסור להפוך - אבל מותר לאחר י"ב חודש לחתוך סביב הקרע ולשים בד במקומו (ט"ז).
(לו) צריך להודיעו - משום מקח טעות, אבל משום איסור אין צריך להודיעו שהרי אפילו בסתם אסור ללוקח לאחותו, וי"א שאין כולם יודעים הלכה זו, ולכן יש בזה צד איסור (ש"ך).

(כ) יבהקורע מתוך המלל ומתוך השלל ומתוך הליקוט ומתוך הסולמות לא יצא אבל מתוך איחוי אלכסנדרני ידהיינו תפירה שהיא שוה למעלה ובולטת מלמטה יצא:

(לז) מתוך המלל - מולל שני ראשי הקרע בין אצבעותיו וכורכך יחד כעין כריכות ספרים וכו' וכל אלה הקרוע מתוכם לא יצא כיון שבלאו הכי היה כמין קריעה (ט"ז).
(כא) ידקורע על המת ומת לו מת אחר בתוך ז' קורע קרע אחר לאחר ז' מוסיף על קרע הראשון כל שהוא מת לו מת שלישי אחר ז' של שני מוסיף עליו כל שהוא וכן מוסיף והולך עד טבורו הגיע לטבור מרחיק ג' אצבעות וקורע נתמלא לפניו כמישאין לו הלוק שאינו קורע:
(לח) קרע אחר - או מוסיף על הקרע הקיים טפח (ש"ך וט"ז).

(כב) יגאמרו לו מת אביו וקרע ואחר ז' מת בנו והוסיף מתאחה התחתון ולא העליון אמרו לו מת בנו וקרע ואחר ז' מת אביו אינו מוסיף אלא קורע קריעה אחרת שאין אביו ואמו בתוספת:

(כג) ימי שמתו לו שני מתים כא' או שבאה לו שמועה משנים כאחד קרוע קריעה אחת על שניהם קרע ואח"כ מת לו מת אחר יתוך קצעה קורע קרע בפני עצמו בין באותו קרע עצמו שמוסיף בו וקורע עוד טפח או מרחיק ג' אצבעות וקורע טפח לאחר ז' מוסיף על קרע ראשון כל שהוא מת אביו או אמו ואחד משאר קרוביו קורע תחלה על אביו או על אמו עד לבו ומרחיק שלשה אצבעות וקורע טפח על המת ואחר מת אביו וקרע ואחר ז' מת א' מהקרובים מוסיף על קרע הראשון ותחתון מתאחה ועליון אינו מתאחה מת א' מהקרובים וקרע ואח"כ מת אביו או אמו בין בתוך ז' בין לאחר ז' מרחיק ג' אצבעות וקורע מן הצד בשפת הבגד שהרי צריך להבדיל קמי שפה וקורע עד שמוניע ללבנו מתו אביו ואמו כא' קורע קרע אחד על שניהם:

(כד) יגאמרו לו מת אביו וקרע ואח"כ נמצא שהוא בנו יצא ידי קריעה והוא שנודע לו תוך כדי דיבור ואם לא נודע לו עד אחר כדי דיבור לא יצא אבל אם אמרו לו מת לך מת וכסבור אביו הוא וקרע ואח"כ נמצא שהוא בנו יצא אפי' לא נודע לו עד אחר כדי דיבור:
(ט) אמרו לו - י"א שאם קרע בכוונה על לא נכון לא יצא, אבל אם קרע בכוונה על "מי שהוא" אז יצא (ש"ך).

(כה) יגהיה לו חולה ונתעלף וקרע עליו ואח"כ מת אם מת תוך כדי דיבור של קריעה אין צריך קריעה אחרת ואם לאו צריך קריעה אחרת:

(כו) יאמרו לו מת אביו וקרע ונהג קצת ימי אבילות ואח"כ אמרו לו לא מת והפסיק וחזרו ואמרו לו בפעם הראשון מת כמו שאמרו הראשונים יצא ידי קריעה:

(כז) בפעם הראשון - אבל אם היה חי בפעם הראשון לא יצא ידי קריעה דהא אחר כדי דיבור הוא (ט"ז וש"ך).

(כח) יצא ידי קריעה - ונראה שיצא ידי אבילות אפילו ישב ג' ימים וקם יומיים וחזר לישב רק עוד יום וחצי (ש"ך).

(כז) יאקמן שמת לו מת מקרעין לו:

(כט) מקרעין לו - מפני עגמת נפש פירוש כדי להרבות בהספד, וי"א בקטן שהגיע לחינוך כדרך שמחנכין אותו בשאר מצות, וכן קטן חייב בכל דיני אבילות (ט"ז), ורק בקטן שהגיע

אבילות

לחניוך קורעים טפה, ובפחות מכאן קורעים קצת (רע"א). וי"א שאין מצות חינוך אלא רק בקריעה בלבד (נה"כ), משום ביטול תורה (פ"ת).
(כח) ס"הקורע בשבת על מתו אע"פ שחלל שבת יצא ידי קריעה:
(כט) ס"הקורע בחלוק גזול לא יצא ידי קריעה:

(מ) בחלוק גזול – לפי שהגוף של החלוק בעבירה מה שאין כן בקורע בשבת אין עבירה בגוף החלוק (ט"ז וש"ך).
(ל) ס"קמ"ן דלא קים לן ביה שכלו לו חדשיו שמת בתוך ל' או אפילו ביום שלשים אין קורעין עליו:

(מ"ד) דלא קים לן – אבל אם קים לן אפילו מת בתוך ל' קורע ומתאבל (ש"ך).
(לא) ס"האין קורעין ביום טוב אפי' בי"ט שני של גליות אפי' קרובים של מת אבל בחול המועד קורעין על כל אחד כפי מה שהוא אם עומד בשעת יציאת נשמה או אם הוא אדם כשר או חכם על כל אחד כדינו שנתבאר: הגה וי"א לטובין שאין לקרוע בחול המועד רק על אביו ואמו ועל שאר מתים קורעין לאחר המועד²¹ וצמקום שאין מנהג יס לקרוע על כלום:

(מ"ה) אבל בחול המועד – היינו שמת בחול המועד, אבל מת ביו"ט אין קורעין עד לאחר החג כשיתחיל להתאבל (רע"א ופ"ת²¹).

(מ"ו) רק על אביו – ואין חילוק בין יום הקבורה ליום השמועה²² (ש"ך).

(מ"ז) שם – אם שמע שמועה קרובה בחול המועד, ואחר המועד יהיה רחוקה, קורע בחול המועד, אפילו לא אביו ואמו, ושמועה רחוקה קורעים לאחר ח"ה באביו ואמו²³ (ט"ז).
(לב) ס"שמע ברגל שמועה קרובה קורע ואפילו אם אחר הרגל תהיה רחוקה:
(לג) ס"החולך בבגד קרוע לפני המת שמראה עצמו שקרע ולא קרע ה"ז גזול את החיים ואת המתים²⁴:

(לד) ס"האומר לחבירו השאילני חלוקך שאבקר את אבא שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורעו ומאחהו ומחזיר לו חלוקו ומשלם לו שמי קרעו, ואם לא הודיעו ה"ז לא יגע בו:

(מ"ח) קורעו ומאחהו – אע"פ ששאר קרעים של אב אינם מאחים אבל כאן שונה שהמשאיל ידע שאביו חולה ויכול למות, ולכן יש סתם דעת שהמשאיל נתן לו רשות לקרוע שלא יתבייש אבל לא הקנהו לו (ט"ז, וש"ך).

(מ"ט) לא יגע בו – ואם קרע לא יצא, שזה שזה גזל בידו, ולא יצא כדלעיל סעיף כט (ש"ך).
(לה) המשאיל לחבירו חלוק לילך בו לבית האבל אינו רשאי ליטול ממנו עד שיעברו ימי האבל: ונחושן המשפט סי' שמ"א סעיף ב' לא פסק כן:

(נ) ובחושן משפט – יש לחלק ששם השואל בקש מהמשאיל, וכל הסכמתו היתה שילך ויחזור מיד, וכאן המשאיל יזם, ולכן כוונתו עבור המצוה של נחום אבלים וזה כל ז' (ש"ך).
(לו) "קורעין על שמועות רעות כגון שנקבצו רוב הצבור למלחמה ושמעו שננפו לפני אויביהם אפי' לא נהרגו אלא המיעוט בהם "זיה"ה אס הלכו צקצו:

(נ"א) קורעין – וה"ה שצריכם להתאבל כל היום, ורק למחרת מותר לאחה את הקרע (ש"ך), ויש מקשים שקרע על שמועות רעות לא מאחים לעולם (פ"ת).

(לז) ע"השומע ברכת השם ואפי' ברכת הבינוני, ואפי' אמרו בלשון לעז הוא ככיני, חייב לקרוע. והוא שישמענה מישראל, וי"א לדזמן הזה מומך לינו כעובד כוכבים. ואפי' השומע מהעדים היאך בירך פלוני חייב לקרוע, "זיהעדים אינם צריכים לקרוע פעם אחרת. הרואה ס"ת

²¹ וצ"ע בדבריו אם דווקא שנקבר ביו"ט או גם כן אם נקבר בחול המועד.

²² אבל יציאת נשמה לכו"ע קורעים על כולם אפילו בחול המועד.

²³ עי' לקמן סי' תב סעיף ד.

²⁴ כלומר מבטל כבודם, ותניא באבל חמור גזל המת מגזל החי, שהגזול את ההי יכול לפייסו ולהחזיר גזלתו ובמותו אינו יכול (ר"ן שם). החיים – קרוביו (ריטב"א שם).

אבילות

שנשרף או תפילין או "דאפי" מגילה אחת מהנביאים או מהכתובים, קורע שתי קריעות, ודוקא ששורפין אותו בזרוע²⁵ וכמעשה שהיה:

(21) ברכת השם - שאמר יכה יוסי את יוסי (ט"ז), יש להסתפק אם שמע ברכת השם בשבת אם צריך לקרוע במוצ"ש וה"ה הרואה ס"ת שנשרף בשבת אם צריך לקרוע במוצ"ש (פ"ת).

(22) כינוי - ה"ה כינוי הנמחק כגון רחום וחנון (פ"ת).

(23) מישראל - דאם היינו קורעים על עכו"ם יתמלאו כל הבגדים קרעים (ט"ז), וי"א שבשם הוי"ה חייב לקרוע אפילו בעכו"ם והיינו בין בכתיבתו בין בקריאתו (ש"ך). אבל השומע מישראל שעכו"ם גידף חייב לקרוע, וכן המעיד שעכו"ם גידף חייב לקרוע (פ"ת).

(24) מעדים - אע"פ שאין העד מוציא הגדוף מפיו ממש חייב להשומע מפי העד לקרוע וא"צ לשמוע מב' עדים אלא אפילו מאחד מן העדים אבל השומע מפי א' ששמע מעד שפלוני גידף אינו חייב לקרוע (ש"ך). אבל אם שמע משלישי ששמע משני שראובן גידף ומבטה את הגידוף חייב לקרוע (פ"ת). ובוה"ז שאין הורגים על הגידוף אלא רק מנדים אין צורך שהעדים יגידו את הגידוף בפה (פ"ת).

(25) ב' קריעות - א' על הקלף וא' על הכתב (ט"ז וש"ך).

(26) ודוקא ששורפין אותו בזרוע - ל"ד שריפה אלא כל כליון (ט"ז), כגון שנקרע או נחתך או נמחק בזרוע בין מישראל בין מעכו"ם שהכל תלוי ברואה חלול השם בזרוע (ש"ך). וצ"ע בשורף תורה שבעל פה (פ"ת).

(לח) הרואה ערי יהודה בחורבנן או ירושלים או בהמ"ק חייב לקרוע ע' זל"ח סי' תקס"א:
(לט) "הכל אלו הקרעים רשאי למוללן לשללן ללקטן²⁶ לעשותן כמין סולמות למחרתו אבל אין מתאחזין לעולם:

(מ) למוללן וכו' - דהיינו לתפרן בדרך משונה (ש"ך).

סימן שמא

(א) "מי שמת לו מת "ישהוא חייב להתאבל עליו, קודם קבורה אוכל בבית אחר. אין לו בית אחר אוכל בבית חברו. אין בית לחבירו, עושה לו מחיצה ואוכל, "הואפילו מחיצה של סדין סני, אם תקע שולי הסדין בענין שאינו ניטל ברוח. ואם אין לו דבר לעשות מחיצה, מחזיר פניו ואוכל. ובין כך ובין כך, ואפילו הוא בעיר אחרת, אינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין, ואינו מברך ברכת המוציא ולא ברכת המזון, ואין מברכים עליו ולא מזמנין עליו. אפילו אם אוכל עם אחרים שמברכים, לא יענה אחריהם אמן, ופטור מכל מצות האמורות בתורה. ואפי' אם אינו צריך לעסוק בצרכי המת, כגון שיש לו אחרים שעוסקים בשבילו. "הוי"א שאפילו אם ירצה להחמיר על עצמו לברך או לענות אמן אחר המברכין אינו רשאי ועיין זל"ח סי' ע"א. ובשבת ויו"ט אוכל בשר ושותה יין אס ילכה, ומברך וחייב בכל המצות הוי"ז מבת שמיש המיתה שאסור בו. ומותר לילך לזית הכנסת צצנת, ולף צחול און צו איסור רק מאחר שאסור להתפלל מה יעשה סס. ואם צריך להחשיך על התחום כדי לעסוק בצרכי המת חל עליו אנינות ליאסר בכולן משעה שמתחיל ללכת כדי להחשיך על התחום. ואם רוצה לקברו ביו"ט ראשון ע"י עממין אסור בכולן וכ"ש ביו"ט שני שהוא בעצמו יכול לקברו שחלו עליו כל דיני אנינות. "ה"א דתלמיד על רבו מזהק אסור לאכול צקר ויין כל זמן שמוטל לפניו:

²⁵ היינו להכעיס - גליון מהרש"א. ועי' ר"ן מו"ק כו ע"א: לא אמרו אלא בזרוע וכמעשה שהיה. פי' לא אמרו לקרוע אלא כשהוא שורף להכעיס להב"ה וכמעשה שהיה שנתכוין יהויקים לבזות המגלה להכעיס אבל אם נפלה דליקה בס"ת או בתפילין באונס או חטפם עופות אינו חייב כלל; וצ"ע בשורף לא באונס ולא להכעיס אלא לתאבון.
²⁶ צ"ע אם עושים כך לכתחילה.

אבילות

- (⁸) מי שמת – אפילו אינו מוטל לפני אבל מוטל עליו לקברו (ש"ך), מת לו בן תוך ל' י' להסתפק אם הוא אונן ולכן אסור בבשר ויין וצ"ע בענין מצות (רע"א ופ"ת²⁷).
- (²) אוכל בבית אחר – דהוה כלועג לרש. וזה אסור דווקא במי שחייב לעסוק בקבורתו שיש חשש במה שאינו עוסק בקבורה ויושב לאכול בפניו (ט"ז), ולפי זה בשבת מותר לאכול (פ"ת), וי"א שאפילו בשבת יש לועג לרש (ש"ך), ולכן אפילו מי שלא מוטל עליו לקבורו אסור (פ"ת).
- (³) ואפילו הוא בעיר אחרת – וי"א שאם יש קרובים בעיר אחרת שמתאבלים עליו בעירו שמוטל עליהם לקברו אין דין אונן על אותן הקרובים שבעיר אחרת²⁸ (ש"ך), היינו דווקא כאשר מוליכים את המת למקום רחוק ואין אונן הולך עמהם אבל במקום שגם הקרובים הולכים בשעת הקבורה לא מהני מסירה (פ"ת סקכ"א).
- (⁷) אינו מיסב – דהיינו על השלחן (ט"ז וש"ך).
- (⁷) ואינו אוכל בשר – יש להסתפק אם מותר בתבשיל בשר וחמר המדינא (רע"א), ויש להקל בתבשיל בשר (פ"ת).
- (¹) ואינו מברך – אבל נוטל ידיו ללא ברכה (רע"א), וה"ה מים אחרונים (פ"ת).
- (¹) ברכת המזון – אבל אם אכל כאשר היה אונן, ונקבר המת ולא עבר זמן עיכול חייב בברכת המזון, וה"ה באשר יצר (פ"ת).
- (⁷) ופטור מכל המצות – אונן פטור מבדיקת חמץ ואחר יבדוק לו, שיקנה לו ולא בתור שליחות (פ"ת).
- (²) שם – אמנם אם היה אונן בספירה, ואם לא יספור ביום זו לא יוכל לברך אחר כך מותר לספר ללא ברכה (פ"ת).
- (¹) שם – מי שהתחיל להתפלל או לקרא ק"ש ונעשה אונן מותר לו לגמור (פ"ת).
- (⁸) שם – אבל חייב בכל הלאוין (פ"ת).
- (²) ואפילו אם א"צ לעסוק – אם האונן לא יודע שהוא אונן ולפני תפילה, ויש מי שיעסוק בקבורה לא אומרים לו עד אחרי תפילה, ואם אין אחר שיעסוק בקבורה אומרים לו אפילו לפני תפילה (פ"ת).
- (²) אינו רשאי – ואם מת א' בשבת שיש לו אחים ובנים, ולאחים יש יארציי"ט במוצ"ש י"א שמותר להם להתפלל בבית הכנסת ביארציי"ט, וצ"ע לדינא (פ"ת).
- (⁷) בשבת ויו"ט – מותר לילך לעבוד בסעות ברית מילה בשבת ויו"ט אם פרנסתו בכך, ובלבד שלא יאכל שמה, אבל בחול וכן בסעודת נשואין אף בכה"ג אסור (פ"ת).
- (¹⁰) אוכל בשר ושותה יין – אם ירצה אבל אינו חייב, אבל בברכות ותפילה חייב (ש"ך), אבל יו"ט חייב לאכול (רע"א ופ"ת), ובפורים אסור (פ"ת).
- (¹²) וחייב בכל המצות – מ"מ אסור בדברי תורה (כדלקמן סעיף ה') ולכן אין קורין אותו לעלות לתורה (רע"א).
- (¹⁷) מה יעשה שם – משמע שאין מצטרף למנין (רע"א, פ"ת).
- (¹³) שם – ולא אומרים קדיש לפני הקבורה, אבל בשבת כן אומרים, וכל א' כפי מנהגו (פ"ת).
- (¹⁵) וכ"ש ביום טוב שני – היינו ביום הקבורה אבל בלילה שלפני כן מותר שאין דרך לקבור בלילה²⁹ (ט"ז), וי"א שאסור אפילו בלילה (ש"ך), ויש מתירים (רע"א).
- (²) שחל עליו כל דיני אנינות – כל מקום שאין צריך לעסוק בצרכי המת כגון שיש חברה קדישא חייב בכל המצות שבתורה שהרי אין מצוה ביו"ט שיתעסוק בו יותר מדאי אנשים (פ"ת).
- (כא) י"א דתלמיד – היינו בימות החול (ט"ז).

²⁷ עי' לקמן שצח בטור שיש מח' אם אבילות יום ראשון מן התורה, ולמ"ד שאין מה"ת רק אנינות יום ראשון מן התורה, ולכן צ"ע אם זה דווקא יום הראשון כאן, ועוד הרי שם הרמב"ם וסייעתו לא כותבים שיש אנינות מן התורה, אבל ב' השיטות מובאים בשו"ע שם.

²⁸ צ"ע אם אין קרובים אבל יש מטפלים.

²⁹ ומסתמא בזה"ז שונה.

אבילות

(ב) פ"מי שמת לו מת בשבת יאכל במוצאי שבת בלא הברלה ולא יתפלל ולא בבקר קודם קבורה ולא אחר קבורה יתפלל תפלת שחרית אם לא עבר זמנה אבל תפלת הערב לא יתפלל שכבר עבר זמנה ולא דמי לשכח ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שתים כיון שבליילה לא היה חייב להתפלל ב"ולענין ההברלה יבדיל אחר שיקבר המת:

(כב) ולאחר קבורה - מיד כשמתחילים להשליך עפר על המת יקרא ויתפלל (פ"ת).

(כג) שם - וכל זמן קודם חצות יתפלל שחרית, אבל לא ברכת השחר כיון שבשעת חובתו היה פטור³⁰, אבל ברכת מקדש את שמך היא שייכת לק"ש אפשר לברך כל זמן שלא עבר זמן ק"ש (פ"ת).

(כד) יבדיל - עד סוף יום ג' (ט"ז וש"ך), ואם הבדיל בטעות שלא ידע שאסור לו לא צריך להבדיל עוד פעם (פ"ת).

(כה) שם - אם יש לאונן בן לימול ועדיין לא נקבר המת, ימול הבן בבית הכנסת קודם עלינו כמו בשאר פעמים, וי"א שיקבור קודם דאל"כ הוי אונן וא"א לו לברך וכן עיקר דאין דוחין זריזות המצוה (ט"ז), ואם זה שלא בזמנה אין הבדל. אמנם אם האב הוא המוהל יש בזה ספק (פ"ת).

(כו) ולא דמי - מי שהגיע זמן תפילה ואחר כך מת לו מת, ונקבר בזמן תפילה הבא חייב להתפלל שנים חוץ מזמן מנחה שעיקר זמנו בסוף היום (פ"ת).

(ג) פ"מקום שנוהגים שכתפים מיוחדים להוציא המת ולאחר שנתעסקו הקרובים בצרכי הקבורה ימסרוהו להם והם יקברוהו משמסרוהו להם מותרים הקרובים בבשר ויין אפי' קודם שהוציאוהו מהבית ששוב אינו מוטל עליהם: הגה מקום שנושאין המת מעיר לעיר אס מקום קרוב הוא הוי כאלו מוטל לפניו אצל אס הוא מקום רחוק כגון מהלך שני ימים מותר עד שיצאו לעיר קצרתו:

(כז) בבשר ויין - וחייבים במצות (רע"א פ"ת), היינו דווקא שנמסר להם ואין האונן הולך עמהם, אבל הולכים עם המת לא מהני מסירה (פ"ת).

(כח) אפילו קודם - אע"פ שלא חל עדיין האבילות (ש"ך).

(ד) פ"מי שמת בתפיסה ולא ניתן לקבורה לא חל על הקרובים אנינות וגם אבילות לא חל עליהם כיון שלא נתייאשו מלקברו וכן אם קרובי המת בתפיסה אין אנינות חל עליהם וכן מי שנהרג בדרך או גררתו חיה או שטפו נהר ולא נתייאשו מלקברו אין על הקרובים לא דין אנינות ולא דין אבילות ומונים לו שבעה ושלושים מיום שנתיאשו מלקברו:

(ט) לא חל - שאינו נקרא מוטל לפניו כיון שלא ניתן לקבורה (ש"ך), ומותר אפילו בתשמיש המטה (רע"א).

(ז) כיון שלא - כיון שהדבר תלוי בממון ואח"כ יתפייס בדמים מועטים לכן לא חלה האבילות אבל אם היתה הגזירה מחמת שנאה אז אינה עשויה ליבטל וחלה האבילות מיד (ש"ך), אמנם אם יש חוק שלא לקבור מיד עד יעבור מ"ח שעות חל אנינות מיד, אבל יש עיצה ליהטרו תיכף ולשמו בארון שלם נקב מלמטה וגם ימסרוהו לחברה קדישא ואז נקרא סתימת הגולל ונוהג אבילות לחומרא אבל ז' ימי אבילות לא מתחילה עד שיסתום הגולל בקבר, אבל בימות החורף שאם ימתינו לא יסריח אסור לטהרו מיד שאין זה כבודו של מת (פ"ת).

(זא) שם - אם יש מנהג שלא לקברו אחרי שעה מסוים בע"ש, אז על האונן להתפלל שנחשב כ"אינו מוטל לפניו", וי"ח שהוי אונן (פ"ת).

(ה) פ"כל זמן שלא נקבר המת אינו הולץ מנעל וסנדל ואינו חייב בעטיפת הראש וכפיית המטה אבל אסור לישב או לישן על גבי מטה אפי' כפויה: הגה וכל שכן שאסור שתשמיש המטה וי"א לאסור זרחילה וסיכה ושמחה ושאלת שלום ותספורת ובמלאכה פ"אצל מותר ללכת מפתח ביתו³¹:

(זב) אסור ברחיצה וכו' - שאף שמותר בבשר ויין מ"מ בעדונין ושמחה אסור (רע"א).

(ו) פ"המשמר את המת אפילו שאינו מתו פטור מקריאת שמע ומכל מצוה האמורות בתורה

³⁰ עי' מ"ב מז סק"ל שזמנו מחצות, ועי' שזה עד &&&.
³¹ עי' רע"א סעיף א' ד"ה וחייב בכל המצות שאסור בד"ת.

אבילות

היו שנים זה משמר וזה קורא:

(א⁷) פטור מק"ש - שעסוק במצוה הוא ופטור משאר המצות (ש"ך).

סימן שמב

פ"מי שהכין כל צרכי חופתו שאפה פתו ומבחה טבחו ומוזג יינו ומת אביו של התן והוא במקום שאינו מצוי למכור ואם תדחה החופה יפסיד מה שהכין או שמתה אמה של כלה ואיכא תמרוקי נשים וקישוטין שאינן מתקיימים מאחר שאין להם מי שיטריח בעצורם בפעם אחרת מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובעל בעילת מצוה ופורש³² וכיון שחלה עליו החופה הויא לדידיה כרגל ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבילות וכל שבעת ימי המשתה נוהג בהם דברים שבצינעא ואסור בתשמיש המטה הלכך כל ז' ימי המשתה ז' ימי האבל הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים: הגה יס' אומרים שאסורה ליחד עמו זיוס כמו זלילה ואין כריך להיות להם שתי שמירות רק הוא זין האנשים או היא זין הנשים ואם אינן ישנים בחדר אחד אין כריכין שימור כלל וי"א לזלילה כריך שתי שמירות וזיוס מותר להתייחד עמה והמנהג ליקח קטן אלל החתן וקטנה אלל הכלה ואין מתייחדין זלל קטן או קטנה: ולענין שלשים אינו מונה אלא מו' ימי אבילות ואילך וכל ימי החופה מותר בניהוץ ותספורת ואם אין לו פסידא כגון במקום שמצוי למכור מה שהכין או אפילו אית ליה פסידא ומתה אמו של התן או אביה של כלה או אחד משאר קרוביהם שנשאר מי שיכין להם לפעם אחרת לא התירו לדחות האבילות אלא קובר אותו מיד ונוהג שבעת ימי אבילות ואחר כך מכניסין את החתן ואת הכלה לחופה מיד ונוהג שבעת ימי המשתה:

(א⁸) מכניסין את המת - אם היה חופה ולא בעל בעילת מצוה ומת לו או לה מת אסור בתשמיש שאין כאן פסידא, ויתחילו ז' ימי אבילות מיד אחרי השבת, ואין מצוה של שבע ברכות שזה תקנה ולא רצו את התקנה (ט"ז), וי"ח שאם בריך ברכות חל רגל ולא תלוי בביאה (נקה"כ).

(ב²) אמה של כלה - בזה"ז שיש קרובים אחרים שיטריחו אין הברדל בין אביו ואמו לשאר קרוביו, ויושבים שבעה ואח"כ נושאים (נקה"כ).

(ג³) שם - אפילו אם ג"כ מת אמו של חתן, שלו אין התיר עכ"ז מתירים לו בשבילה (פ"ת).

(ד⁷) את המת לחדר - שרק התירו איסור תשמיש של אונן מחמת פסידא ולא התירו של אבילות (ט"ז).

(ה⁷) ופורש מיד - ואסור לבעול שנית אפילו קודם שנקבר המת משום דאונן אסור בתשמיש (ש"ך).

(ו¹) ביום כמו בלילה - כאשר יראה את אשתו יצרו יתגבר עליו (ט"ז).

(ז¹) ונוהג ז' ימי המשתה - אנו קיי"ל אבילות יום ראשון לאו דאורייתא ולכן אפשר לעשות דברי בידיים של שמחה כמו גיהוץ (ש"ך).

(ח⁷) ואסור בתשמיש המטה - ובשאר הרחקות כמו הרחצת פניו ורגליו יש מח' (ש"ך)³³.

(ט⁵) הוא ישן בין האנשים - טעמא שהתירו לו תשמיש באנינות, ולכן החמירו עליו, אבל אם היה מיתה אחרי לילה ראשונה אין איסור יחוד (ש"ך).

(י⁷) שם - היינו בבעולה אבל בבתולה אין איסור יחוד מאחר שיש איסור נידות³⁴ (ש"ך).

(יא⁸) קטן - שידועים טעם ביאה ואינם מוסרים עצמם לביאה (ש"ך).

סימן שמג - הלויית המת ובו ב' סעיפים

(א) פ"מ מת בעיר כל בני העיר אסורין במלאכה שכל הרואה מת ואינו מלווהו עד שיהא לו כל צרכו בר נידוי הוא ואם יש חבורות בעיר שכל אחת מתעסקת במתים ביומה מותר ביום

³² וקובר (ב"י).

³³ אמנם עי' אה"ע סי' כא ס"ה, ורמ"א שם ונראה שיש חסרון של הרהורים, ולכן יש להחמיר.

³⁴ וה"ה אם פרסתה נדה בבעולה.

אבילות

שאינה יומה בד"א שלא בשעת הוצאתו אבל בשעת הוצאתו הכל במלים כדלקמן:

(א) שכל הרואה - נ"ל דטעות סופר הוא, וצ"ע "וכל" (ש"ך).

(ב) כדלקמן - סי' שסא ס"ב (ש"ך).

(ב) בבכפר קטן אין שואלין שלום זה לזה כשהמת בעיר: הגה יאוכל שכן שאין שואלים בשלום כשקש מת על בית הקברות אבל כשאין מת קש שואלין כרחוק ארבע אמות מן הקבר:

(ג) כשיש מת על בית הקברות - אפילו בעיר גדולה (ש"ך).

סימן שמד

(א) בבמזנה גדולה להספיד על המת כראוי יומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבהו ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי אלא מזכירין מדות טובות כלל לא יזכיר עליו וחכם וחסיד מזכירין שלא יפליג ואם לא היו בו מדות טובות כלל לא יזכיר עליו וחכם וחסיד מזכירין להם חכמתם וחסידותם וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו גורם רעה לעצמו ולמת:

(ד) כדי להרבות בכיה - איתא בשבת (קה ע"ב) כל המוריד דמעות על אדם כשר הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו וכל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו (ש"ך).

(ה) ומוסיפים בהם קצת - טעם הדבר מסתבר שכל מי שעושה מצוה בודאי אם היה בא לידו דבר הצורך קצת יותר ודאי היה עושהו, וע"כ נחשב לו כאילו עשהו³⁵, ואיתא בירושלמי שהמת יודע ושומע קילוסו וכל שאומרים בפניו יודע עד שיסתום הגולל (ט"ז).

(ב) כ"כ שמוספידין על האנשים כך מספידין על הנשים כראוי להן (ונספדות בין האנשים וחכמים):

(ג) בהמקום שרגילין להשכיר מקוננות להספיד חייב להשכיר מקוננות להספיד את אשתו ואם לא רצה בא אביה ומשכיר ומוציא ממנו בעל כרחו:

(ד) יקטן בן כמה שנים יהיה כשמוספידין עליו עניים בני חמשה עשר בני ששה בני זקנים כבני עניים אבל יצדוק הדין וקדיש אומרים על תינוק משעברו עליו שלשים יום: הגה ואין נוהגים כן אלא עד שיהיה בן י"ג חדש שיוכל צמטה כללקמן סימן קנ"ג.

(ה) עניים בני חמשה - שהעני מצטער על בניו יותר מהעשיר לפי שאין לו שמחה אחרת (ט"ז וש"ך).

(ו) ואין נוהגין כן - וי"ח וכדעת השו"ע (ש"ך).

(ה) כ"כ בני עשירים ובני חכמים מוסיפין קצת על שבת מעשיהם:

(ה) מוסיפים - משום כבוד אבותם (ש"ך).

(ו) כ"כ תינוק שיודע לישא וליתן מספידין אותו במעשה עצמו ואם אין לו מעשים מספידין אותו במעשה אבותיו ואם אין להם מעשים מספידין להם במעשה קרוביו:

(ז) הכלה מספידין אותה בין במעשה אביה בין במעשה בעלה:

(ח) בין במעשה בעלה - שעולה עמו ואינו יורדת עמו (ש"ך).

(ח) קהמחותך והמסורס והנפלים ובן ח' וכן בן מ' מת והעובד כוכבים והעבדים אין מתעסקין להספד וללוות:

(י) המחותר - פי' שהוציא והו חותר מן הבטן, מסורס שיצא הפוך (ט"ז).

(יא) אין מתעסקין להספיד - אבל צרכי מטה וקבורה מתעסקין בעמהם³⁶ (ש"ך).

(ט) קאיורשים שאינן רוצים לפרוע שכר הספדן מוציאין מהם בעל כרחם:

(כ) יורשים - היינו שירשו ממוזן האב, דאל"כ אפילו בניו אין מוציאין מהם בעל כרחו (ש"ך).

³⁵ ול"נ שכל המספיד רק ראה קצת ממעשיו, ואם מוסיף קצת מסתמא זה אמת.
³⁶ בעבדים - ב"י.

אבילות

(י) בעל כרחם - שהספד כבוד המת (ט"ז וש"ך³⁷), ולכן כשאומר אל תספדוני, שומעין לו (ש"ך).

(יא) קבמי שצוה שלא יספדוהו שומעין לו³⁸ קראכל אם כוה שלל לנהוג עליו ז' וגזירת פלגים אין שומעין לו:

(יב) שלא יספדוהו שומעין לו - י"א שגדול הדור שמת וצוה שלא להספידו המקיל שלא לשמוע לחכם הלז לא הפסיד (פ"ת בשם המהרי"ט), ובלויית הפני יהושע הנוב"י אמר שעל אף שאמר שלא להספידו אין שומעין בזה למי שהוא רבן של כל בני הגולה, וסיים התשובה מאהבה שאין לו היתר ברור להספידו (שם), וב' ת"ח בעיר אחת שהיו שונאים זה את זה ומת אחד מהם אסור למעט הספד מפני כבוד הת"ח השני, ומי שצוה שבנו לא יאמר קדיש עליו שומעין לו (אבן השהם בפ"ת), וי"ח וי"א שאין לסמוך עליו להקל (פ"ת).

(יג) שם - אבל אב ואם שצוו שלא לנהוג בהם י"ב חדש מצוה לקיים דבריהם מאחר שאינו שייך בשאר מתים (ש"ך).

(יד) איסור תלישת שיער וכן שריטה על מת בסימן ק"פ:

(יז) העם העוסקים בהספד כל זמן שהמת מוטל לפנייהם נשמטים אחד אחר וקורין את שמע ומתפללין אין המת מוטל לפנייהם הם יושבים וקורין והאונן יושב ודומם הם עומדים ומתפללין והוא מצדיק עליו את הדין ואומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתגדור פרצותינו ופרצות עמך בית ישראל³⁹:

(יח) לאחר קבורה מפסיקין ההספד בין בקריאת שמע בין בתפלה (ועיין באורח חיים סימן ע"ב):

(יט) אין עושין שני הספדין בעיר אחת אלא א"כ יש שם רוב עם שיחלק לשנים ויהיה בכל הספד עם כדי צרכו:

(כ) אין עושים שני הספדים בעיר אחת אלא אם כן יש כדי לספר שבחיו של זה ושבחיו של זה⁴⁰:

(כא) קראין אומרים בפני המת אלא דברים של מת כגון צרכי קבורתו והספד אבל שאר כל דבר אסור והני מילי בדברי תורה אבל במילי דעלמא לית לן בה:

(כב) אין אומרים - היינו דברי תורה אפילו חוץ לד' אמות אסור ומילי דעלמא אפילו תוך ד' אמות מותר, וכל אותו חדר שבו נמצא המת נחשב כד' אמות, וי"א שד"ת תורה אפילו חוץ לד' אמות, ומילי דעלמא אינו אסור אלא תוך ד' אמות, ודבריו של מת מותר אפילו בדברי תורה אפילו תוך ד' אמות, וכן נהגו לדרוש באגדות ופסוקים אפילו תוך ד' אמות בפני המת ויוצאין מענין לענין עד שמגיעין לספר שבחיו של מת מעסק תורתו וחסידותו (ש"ך⁴¹).

(כג) אסור - משום לועג לרש (ש"ך).

(כד) כגון צרכי קבורה - עי' שו"ת רדב"ז חלק א סימן רכד⁴² (פ"ת).

(כה) קראותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות:

(כו) לכבוד המת - דכל שאין לכבוד המת ודאי אסור ולא כיש שמכוונים להראות מעלתם

³⁷ עי' רע"א על סעיף י' שזה מח' ראשונים, וצ"ע למה השו"ע ונ"כ נקטו כדעת זו שזה כבוד המת, ולא כבוד החיים, ועי' פ"ת שמה סק"א החולק.

³⁸ עי' סנהדרין מז ע"א שסימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה מת לא נספד ולא נקבר או שחיה גוררתו או שהיו גשמים מזלפין על מטתו, ועי' תורת אדם עמוד פז שלא יספדו דרך כבודו ואל נקבר בכבוד עד שיתבזה.

³⁹ ברחמים - נוסף בטור.

⁴⁰ עי' באר הגולה שסעיף יד מדבר במת א' וסעיף טו מדבר בב' מתים, ועי' דרישה שסעיף יד מדבר בב' הספדים בעיר אחת בב' בתים, וטו מדבר בב' הספדים בעיר אחת ובבית אחד על ב' מתים.

⁴¹ ועי' ט"ז סעיף יז.

⁴² ז"ל: דברי המת הם הספד וצידוק הדין ותוכחות וכיוצא באלו כלם נקראים דברים של מת ומותר לאומרו בתוך ד' אמות של מת אבל לענות אמן על קדיש או לומר ברכו וכיוצא בדברים אלו דאיכא משום לועג לרש אסור ואצ"ל לדבר בד"ת דאיכא משום לועג לרש וכל זה בתוך ד' אמות של מת ולענין מי שדורש על המת לפניו נראה דליכא דליכא למיחש משום לועג לרש כיון דלכבודו קא עביד:

אבילות

בדרוש, ודברי תורה אפילו חוץ לד' אמות אסור (ט"ז).
(יח) ק"חכם שמת בית מדרשו בטל שסופדין אותו כל שבעה אבל שאר מדרשות עוסקין בתורה אפי' בשעת הספד ואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצים בבית מדרשו אלא מתחברים שנים שנים ולומדים בבתייהם אב בית דין שמת כל מדרשות שבעיר בטלין והרגילין להתפלל בב"ה משנים מקומם נשיא שמת כל בתי מדרשות שבכל מקום שמספדין אותו בטלים ואחר ההספד אין נכנסים לבית המדרש אלא מתחברים שנים שנים ולומדין בבתייהם וכל בני העיר מתפללים בבית האבל בין בחול בין בשבת חוץ מקריאת התורה בשבת ושני וחמישי שקורין בב"ה ולא יטיילו בשוק אלא יושבים משפחות משפחות ודוים כל היום:

(יט) ק"מספדין תלמידי חכמי ונשותיהם בב"ה ובבית המדרש אבל לא שאר העם:
(כ) חכם ואלוף וגאון מכניסין אותו לבית המדרש⁴³ ומניחין המטה במקום שהיה דורש וסופדין אותו שם וכשמוציאים המטה ספדים אותו עד בית הקברות וביום הז' עולים לבית הקברות ומבקרין אותו וכן ביום שלשים ותכלית י"ב חדש מבקרין ומשכיבין אותו:
(כ) י"ב חדש - אין מנהג ולא דרך ארץ להזכיר המת אחר שנים עשר חודש וכל שאין מגעת שמועה אלא לאחר שנים עשר חודש פטורים מהספד ואין חודש העיבור בכלל כי לא הוזכר שנה רק י"ב חדש (ט"ז).

סימן שמה

(א) ק"המאבד עצמו לדעת אין מתעסקים עמו לכל דבר ואין מתאבלין עליו ואין מספדין אותו ולא קורעין ולא חולצין אבל עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבליים⁴⁴ וכל דבר שהוא כבוד לחיים:

(ב) אין מתעסקין - היינו שלא קורעין או חולצין אבל לענין קבורה ותכריכים כן עוסקים עמהם (ש"ך), וכן מתאבלין עליו אבל לא מספידים עליו (פ"ת).

⁴³ עי' חכמת אדם קנה יח שאין להביא בזה"ז ת"ח לתוך בית המדרש.

⁴⁴ אנציקלופדיה תלמודית כרך ד, [ברכת אבליים] טור תיד - תטו
ארבע הברכות הן: ברכה ראשונה כנגד שבחו של הקדוש ברוך הוא וזה נוסחה: האל הגדול ברוב גדלו אדיר וחזק ברוב נוראות מחיה מתים במאמרו עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, ברוך אתה ד' מחיה המתים. ברכה שניה כנגד האבליים, לנחמם: אחינו המיוגעים המדוכאים אבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים אחינו בעל הנחמות ינחם אתכם ברוך מנחם אבליים. ואמרו: רבים שתו יאמרו, רבים ישתו לא יאמרו, וכן: משתה ראשונים הוא יאמרו, משתה אחרונים לא יאמרו, שלא יפתח אדם פיו לשטן. ברכה שלישית כנגד המנחמים, שבאו לגמול חסד עם האבליים: אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו, אחינו בעל הגמול ישלם לכם גמולכם ברוך אתה משלם הגמול. והברכה הרביעית היא בקשת רחמים על כל ישראל: רבון העולמים פדה והצל מלט והושע את עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם טרם נקרא ואתה תענה ברוך אתה עוצר המגפה²⁶. הברכה השניה יש שחותמים (במקום ברוך מנחם אבליים): ברוך מנחם עמו בעירור²⁷. הברכה השלישית יש שאין חותמים בה בברוך²⁸. בפתיחת הברכות נחלקו ראשונים: יש אומרים שהברכה הראשונה פותחת בברוך: בא"י אמ"ה האל הגדול ברוב גדלו וכו', ושאר הברכות מכיון שכל אחת מהן סמוכה לחברתה אין פותחים אותן בברוך²⁹. ויש אומרים שאף הראשונה אינה פותחת בברוך, שכך היא שנויה בתלמוד בלא פתיחה, ומצינו גם בברכות אחרות של שבח ובקשת רחמים שלא הקפידו בהן בפתיחה³⁰.

אנציקלופדיה תלמודית הערות כרך ד, [ברכת אבליים] טור תטו ועכשיו לא נוהגים

57. תוה"א שם, ועי"ש בענין האבלות בשם גאון, ובר"ץ גיאות שם עמוד סו: והאידנא לית לן וכו' ולא ברכת רחבה; רא"ש כתובות פ"א סי' יד בשם רב פלטוי; מאירי מ"ק כד ב בשם הגאונים; האשכול הוצ' אלבק ח"ב עמוד 191; טור שם.
57א. תוה"א שם; טור שם בשמו.

אבילות

(ב) ולא קורעין - דעת הרמב"ן⁴⁵ היינו הרחוקים⁴⁶ אבל קרובים קורעים (ש"ך), וי"א שלהלכה אסור להרים ראש נגד השו"ע, והיכא דאיכא כבוד משפחה אשר יהיה להם לבוז שאחד מהם קלקל מעשיו, אבל אם יתיר להם המורה להתאבל אז יאמרו הבריות קמו ביה רבנן במילתא ונתבאר שלא היה לו דין מאבד עצמו אזי יכול המורה להורות לכתחלה להתאבל, וכן מותר לומר קדיש על מאבד עצמו לדעת שזה מצילו מרדת שחת, אך אסור לעשות את זה על חשבון אחרים (בבית הכנסת שרק א' אומר קדיש), ואסור לחוש לכבוד המשפחה במקום גזילת מתים אחרים, אבל מותר לאסוף עשרה אנשים בביתו לומר קדיש ויאמר כל י"ב חדש שטעם שאין אומרים רק י"א חודש שלא לעשותו רשע אבל הוא כבר עשה, אבל אם יש נדנדוד ספק בדבר אם היה דינו כמאבד עצמו לדעת אפילו לא זלזלו בו בקבורה לענין אמירת קדיש שיאמרו (פ"ת).

(ג) מאבד עצמו לדעת - נשאל באיש אחד שהלך בדרך הישר וסיגף עצמו בתענית ובטבילה ואח"כ האביד עצמו לדעת וכו' ומצאוהו בביתו שוכב מגואל בדם וסכין בידו ופרע בית השחיטה ומקודם באיזה ימים השחזו הסכין ואמר שרוצה לעשותו סכין של שחיטה ועל הכותל נמצא כתוב בכתב ידו שתלמידיו יגידו אחריו קדיש אם נקרא מאבד עצמו לדעת והשיב שלא ימנעו ממנו דבר. חדא דאין זה מאבד עצמו לדעת כיון שלא ראוהו מאבד עצמו ולא סמכינן כאן אהוכחה ומה שצוה שיגידו קדיש יש לומר שעלה חולשה בלבו והתיירא שימות ועוד דיש לומר רוח בלבולו שעשה מתוך שגעון ולא נקרא מאבד אלא כשעושה בדעת צלולה ועוד דשמא עשה כן מחמת תשובה, אבל היה ניכר מתוך מעשיו וכעסו וצערו וההכנות שהוא עושה כמכין עצמו למיתה ואח"כ אנו מוצאין אותו חנוק באופן שנראה שהוא בעצמו עשה זהו אומדנא דמוכח טובא, וכן המאבד עצמו לדעת מחמת ריבוי צרותיו דאגות ויסורים או אוני גמור אינו נחשב מאבד עצמו לדעת, וי"ח (פ"ת), מותר לאבד עצמו לדעת במקום תקיפת יצרו שלא יעמוד בנסיון, וכן לצרוך תשובה (רע"א).

(ב) איזהו מאבד עצמו לדעת⁴⁷ כגון שאמר הרי הוא עולה לראש הגג וראוהו שעלה מיד דרך כעס או שהיה מיצר ונפל ומת הרי זה בחזקת שאיבד עצמו לדעת אבל אם ראוהו חנוק ותלוי באילן או הרוג ומושלך על גבי סייפו הרי הוא בחזקת כל המתים ומתעסקים עמו ואין מונעין ממנו דבר: הגה פ"מי ט"ג וז"ל ועל ידי זה נהרג זלזל מלכות מתאבלים עליו אם אין בו סכנה מפני אימת המלכות ולא מקרי מאבד לדעת⁴⁸.

(ג) כגון שאמר הרי הוא עולה - אף על פי שלא ראוהו מפיל עצמו, כיון שאמר הריני עולה לראש הגג ואפיל עצמי ואמות חזקה לדעת עשה, אבל אם אמר ראו שאני עולה כו' ולא ראוהו עולה אדבוריה לחוד לא סמכינן ואינו בחזקת מאבד עצמו לדעת (ש"ך), אמרינן שע"י סיבה אחרת נפל אבל ראינו שנפל אע"פ שאי אפשר לברר שהפיל עצמו כיון שראינו נופל מאותה העליה שהבטיח להפיל אמרינן חזקה מדעת עשה (פ"ת סק"ב).

(ד) מי שגנב - ר"ל דל"ת דכיון שגנב וגזל והתיר עצמו למיתה כדיניהם לא יתאבל עליו דה"ל מאבד עצמו לדעת קמ"ל דלא לפי שהיה סבור שיוכל לברוח אבל משום עבירה דגנב וגזל מתאבלי' עליו וכו' כתב הרב דברגיל לעשות עבירה אין מתאבלין עליו ונראה דהיינו כשלא התודה קודם מיתתו (ש"ך).

(ג) ק"קטן המאבד עצמו לדעת חשוב כשלא לדעת ק"אוכן גדול המאבד עצמו לדעת והוא אנוס כשאויל המלך אין מונעין ממנו כל דבר

(1) כשאויל המלך - לפי שראה שהפלישתים יעשו בו כרצונם ויהרגוהו (ש"ך⁴⁹).

(ד) ק"במנודה שמת דינו כמאבד עצמו לדעת אין קורעין ולא חולצין ולא מספידין עליו ומניחין אבן על ארונו והני מילי באפקירותא כשעובר על ד"ת אבל בממונא כיון שמת פטור

⁴⁵ היינו נגד השו"ע וצ"ע גדול, עי' רע"א סעיף י' והערה 37.

⁴⁶ כנראה אלה שהיו בשעת יציאת הנשמה.

⁴⁷ צ"ע במי שחולה במחלת נפשי והרג עצמו אם נחשב לדעת, ונ"ל לחלק בין מחלות פסיקיאטריות לפסיקולוגיות.

⁴⁸ ועי' ב"י סעיף ד' החולק. וצ"ע גדול בדברי רמ"א זו שהם כנראה נגד דבריו בד"מ וצ"ע אם זה שינוי של הצנזור.

⁴⁹ עי' בב"י שזה מותר לעשות.

אבילות

מגזירתם ואין מניחין אבן על ארונו ומספידין אותו כראוי:

(ה) כל הפורשים מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארם ואין נכללים בכלל ישראל בעשייתם ובכבוד המועדות וישיבת בית כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הם כבני חורין לעצמן כשאר האומות וכן המומרים והמוסרים כל אלו אין אוננים ואין מתאבלים עליהם אחיהם ושאר קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמהים: הגה הפורש מן הצבור ולא לכה לשאת עמהם צמסים וארנוניות מתאבלים עליו אצל אין שאר בני העיר לריכס לצטל ממלאכתן צצבילו נעסוק עמו:

(י) לובשים לבנים - מכאן שהאבלים וקרובי המת לובשים שחורים וכל מקום כפי מנהגו (ש"ך).

(י) שמחים - על שאבדו שונאיו של מקום דכתיב באבוד רשעים רנה (ש"ך).

(ו) קטן בן שנה או שנתיים שהמיר עם אמו ומת אין מתאבלין עליו (ועיין לעיל סימן ש"מ סיעף ה')

(ז) אין מתאבלין עליו - יש בזה מח' ולכן מקילים באבילות דרבנן אבל באבילות יום ראשון מן התורה יש להחמיר, ואביו של קטן יש להאכל ובפרט אם נודע ביום הראשון וכיון שמתחיל ביום א' שוב גומרים (פ"ת).

(ז) מי שנפל בים או טבע בנהר או אכלתו היה אין מונעין ממנו דבר:

(ח) ארון העובר ממקום למקום אם שלדו (פירוש השדרה וצלעותיה) קיימת עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים אם יש אבלים שמתאבלין עליו ואם אין שלדו קיימת אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים:

סימן שמו

(א) ק"מי שהיה בעלה עמה צלוב בעיר או שאשתו עמו צלובה בעיר או אביו ואמו ועדיין לא בלה הבשר כולו לא ישהה בתוכה אא"כ היתה גדולה כאנטוכיא שאין אלו מכירין את אלו ולא ישהה בצד זה אלא בצד זה:

(ב) לא ישהה בתוכה - שהוא גורם לבזות המת, שאומרים אותו פלוני הצלוב הוא אחיו של פלוני זה, ובמקום שצולבין חוץ לעיר על פני השדה מותר לשהות בכל העיירות (ש"ך).

סימן שמו

(א) מי שמת לו מת לפני שלשים יום הסמוכים לרגל לא יספדנו משיכנסו שלשים יום הסמוכים לרגל ואפי' יש לו הספד בלא זה כגון שמת לו מת בתוך שלשים שמותר לספדו ואפילו מת ערב הרגל אסור להספיד עמו על המת שמת לו לפני שלשים יום קודם המועד:

(ב) מי שמת לו מת - עי' אר"ח תקמ"ז סיעף ג' (ש"ך).

(ג) מי שמת לו מת - דווקא קרוב, אבל בעלמא להספיד לכבוד תורתו מותר (רע"א).

(ד) שם - י"א שכל שהוא עדיין תוך ל' יום למיתתו אע"פ שהוא תוך ל' לרגל מותר, ורק אם בשעת ההספד עברו ל' יום ממיתתו, והוא תוך ל' לרגל אסור, אמנם אין לסמוך על זה אלא רק גדול הדור שמוטל על כל התלמידי חכמים להספיקו (פ"ת).

(ה) שם - ור"ה ויוה"כ אינם רגלים בענין זה (פ"ת).

(ו) מי שבאה לו שמועה בתוך שלשים יום קודם הרגל נראה לי שמותר לספדו אף על פי שהיא רחוקה:

(ז) נ"ל - ואנו נוהגין להזכיר אפילו פעם הראשון אפילו בתוך הרגל (ש"ך).

(ח) מה שאנו נוהגין בתשלום השנה לקונן ולהזכיר נשמות נראה לי אינו בכלל זה ומותר לעשותו סמוך לרגל:

אבילות

סימן שמח

(א) ק"ד שורפין על המלכים (ק"א על הנשיאים) מטתן וכלי תשמישן אבל על ההדיוטות אסור:

(^א) שורפין - ואין בו משום דרכי האמורי ולא משום בל תשחית שזהו כבודם שלא ישתמשו אחרים בכלי תשמישם ולכן שורפים מטתן וכלי תשמישן דווקא ולא דברים אחרים (ש"ך).

(^ב) אסור - דאיכא יוהרא והשחתה (ש"ך).

(ב) ק"א אומר אל תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו אלא מוציאין מיורשיו כל צרכי קבורתו בעל כרחו וכן כל מה שרגילין לעשות לבני משפחתו ק"ואפילו האבן שנותנין על הקבר והוא שירשו ממון מאביהם:

(^א) אין שומעין לו - דלאו כל כמיניה להעשיר בניו ולהטיל עצמו על הציבור (ש"ך).

(^ב) מיורשיו - אפילו נתן הרבה כסף לאחרים אין מוציאין מהמקבלין מתנות רק מהיורשים (ש"ך).

(^ג) והוא שירשו - דאל"כ אין כופין הקרובים אלא על הכל מוטל לקברו (ש"ך).

(ג) אפילו מי שאין לו ממון שצוה ואמר אל תקברוהו אין שומעין לו:

(^ד) אין שומעין לו - משום דאיכא בזיון החי (ש"ך).

סימן שמט

(א) ק"המת בין עובד כוכבים בין ישראל תכריכיו אסורים בהנאה ודוקא שהזמינם לצרכו ונתנם עליו ק"א אבל בהזמנה לבד אפילו עשאה לצרכו לאחר שמת לא נאסרו דהזמנה לאו מלתא וכן אם נתנם עליו ולא הזמינם לכך בתחילה עדיין לא נאסרו:

(^א) עכו"ם - דרבנן, אבל ישראל הוא מן התורה, ולכן במקום צורך כגון חולה שאין בו סכנה שצריך עצם של מת לוקחים מהגוי ואל יהודי (פ"ת), וי"א שאין לעכו"ם אסור הנאה כלל (נקה"כ).

(^ב) אסורים בהנאה - אפילו שלא כדרך הנאתן (רע"א).

(ב) ק"נוויי המת המחוברים בגופו כגון פאה נכרית וכיוצא בה אסורים כמו המת עצמו הגה: ודוקא כשהם קשורים בשעכות גופן אבל אינן קשורים מותר ולכן מותר ליטול טבעות שבידם של מתים וכיוצא בזה במה דברים אמורים בסתם אבל אם צוה שיתנו גוי גופו המחוברים בו לבנו או לבתו או לצורך דבר אחר מותרים אבל שערו ממש אפילו אם צוה עליו אסור בהנאה: הגה ק"א אשה שיואלת ליהרג נהנין בשערה אף על פי שנגמר דינה אין שערותיה נאסרים עד שתקטל:

(^א) ודוקא כשהם קשורים - אפילו קלועים בתוכם ואינם קשורים אסורים אלא כשאין קשורין בה כלל דהיינו דתלי בסיכתא מותרים (ש"ך).

(^ב) שערו ממש - וי"א שערו מותר (נקה"כ) ⁵⁰.

(^ג) בהנאה - שן תוחות נקבר עמו, ואסור בהנאה (פ"ת).

(ג) ק"באם היו אביו ואמו מזרקים עליו כלים מוצוה לאחרים להצילן אם לא נגעו במטה הנקברת עמו: הגה ואם הלכין חייב בשמירתן ואם החזינן לאביו ולאמו וחזרו וזרקו ונאסרו חייב המחזיר לשלם להוי כזרקן למקום גדולי חיות ולסטים: אבל אם נגעו בה אסורים אם הם של אותו שזרקן עליו והוא שזרקם על דעת שיקברם עמו: הגה הדף שטיהרו עליו וכל הכלים שמוליכין המת עליהם לקבורה לא נאסרו להרי לא נתנהם שם ע"מ לקבור עמו:

(^א) מצוה לאחרים - שיש בו משום השבת אבידה דודאי יתחרטו אח"כ (ש"ך).

(^ב) אסורים - מדרבנן שמא יחליפם עם תכריכים אמיתיים (ש"ך).

(^ג) של אותו - אבל של אחרים לא שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ש"ך).

(ד) כל המרבה כלים על המת הרי זה עובר משום בל תשחית:

סימן שג

⁵⁰ ולפי דבריהם כ"ש פאה נכרית.

אבילות

(א) קביאם רצו מתירין שערות לכלות ומגלים פני התנים ונותנין דיו וקולמוס בצדו ותולין מפתחו של מת ופנקסו בארונו משום עגמת נפש ועושים חופות לחתנים וכלות ותולין בהם דברים שלא הביאו אוכל נפש אבל דברים שהביאו אוכל נפש אסור מפני שהם נאסרים בהנאה:

סימן שנא

(א) קביתכריכי המת מותר לעשותן מכלאים:
(ב) קביאין קוברין את המת אלא בטלית שיש בו ציצית: הגה וי"א לאין כריך לילית ונהגו לקצרו בלילית אך שפסולין תחילה הלילית או קיטורכין אחד מן הכנפות:
(^א) מטלית שיש בו ציצית – מי שלא הניח ציצית בחייו, לא גובים כסף עבור זה, אבל אם השארי כסף בשביל זה נותנים לו (פ"ת).
(^ב) שם – ואפילו בטלית שלא לבשו אף פעם לשם מצוה (פ"ת).

סימן שנב

(א) קביאין קוברין המת בתכריכים יקרים אפילו לנשיא שבישראל:
(^א) אין קוברים – משום תיקון העולם שהעניים אינם יכולים לעשות כן, וגם משום גסות הרוח. אמנם בד"מ איתא שכל העושה תכריכין נאים למת מכירים בו שהוא מודה בתחיית המתים ותבא עליו ברכה. והיינו בבגד פשתן שיהא נאה אבל לא חשוב יותר מדאי (ש"ך).
(ב) קביתנהגו לקבור בבגדים לבנים:
(^א) לבנים – של פשתן, ואם יש חוט א' של מין אחר פסול (פ"ת).
(ג) קביתהאיש אינו כורך ומקשר האשה אבל האשה כורכת ומקשרת האיש:
(^א) האיש אינו כורך – משום הרהור, אבל באשה ליכא הרהור כל כך (ש"ך).
(ד) קלמעצימין עיניו של מת ואם נפתח פיו קושרין לחייו ופוקקין נקביו אחר שמדיחין אותו במיני בשמים וגוזזין שעריו הגה קלאולפננו ומדיחים אותו היטב בכל מקום שיהא נקי מכל טומאה וטחין לאסו צצילים טרופים צקליפתן שגלגל הוא שחוזר צעולס:
(^ה) ומדיחים אותו – אם המלכות לא מרשה לקבור מיד אז מדיחים אותו מיד, ומלבישים אותו לבנים, ואז מדיחים עוד פעם סמוך לקבורה עם תכריכים חדשים (פ"ת).

סימן שנג

(א) קלבראשונה היו מגלים פני עשירים ומכסים פני עניים מפני שמשחירים בשנת בצורת והיו עניים חיים מתביישים התקינו שיהיו מכסים פני הכל:
(ב) קלביאין מניחין ספר תורה על ממתו של חכם:
(^א) אין מניחין – מותר לשים לפניו על גבי קרקע או ספסל (ש"ך), וי"א שצריכים להשאירו בארון (ט"ז).
(ג) קלדכבודו של חכם להוציאו דרך הפתח ולא לשלשלו דרך גגות ובמטה ראשונה ולא לשנותו ממטה למטה:
(ד) תינוק בן ל' יום מוציאים אותו בחיק לבית הקברות ולא בארון ונקבר באשה אחת ושני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים משום יחוד ואין עומדים עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים ואפי' אי קים לן שכלו לו חדשיו:
(ה) בן ל' יום גמורות יוצא בגלוסקמא (פי' ארון ויישם בארון ת"י ושוון יתיה בגלוסקמא נ"י) הניטלת באגפיים (פי' נסר רחב ופי' אנפיים זרועות) עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלי' בן י"ב חדש יוצא במטה כל היוצא במטה רבים מצהיבים עליו ושאינו יוצא במטה' אין רבים מצהיבין עליו וכל הניכר לרבים רבים מתעסקים בו וכל שאינו ניכרל רבים אין רבים חייבים להתעסק בו:
(ו) קלהיננוק שמת קודם שנימול מוהלזין אותו על קברו בלא ברכה וקורין לו שם:

אבילות

(ז) קלי'אין מוציאין מת במטה אלא אם כן היה ראשו ורובו קיים:

סימן שנד

(א) קלי'עיר שיש בה שני מתים מוציאין את הראשון ואח"כ מוציאין השני ואם היו מלינים הראשון מוציאין השני חכם ות"ח מוציאין החכם ת"ח ועם הארץ מוציאין ת"ח איש ואשה מוציאין האשה מפני שקרובה לבית הניוול⁵¹ הוציאו הראשון וקברוהו אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים עד שיוציאו השני הוציאו השני וקברוהו באים ועומדים בשורה מנחמים ופוטרים את הרבים ואין מנחמים שני אבלים כאחד אלא אם כן היה כבודם שוה וקילוסן שוה:

(^א) את הראשון – זה שמת ראשון (ש"ך).

(^ב) שם – הטעם משום שהחיוב חל מיד בשעה שמת הראשון טרם מיתת הב', ולפי זה אם מתו בשבת וא' מת קודם שניהם שוים, אמנם יש עוד טעם שלא יסריח⁵², ולכן אין לחלק (פ"ת).

(^ג) ואם היו מלינים – היינו שרוצים להלין הראשון להמתין על קרוביו או שאר צרכיו אין להלין גם השני בשבילו (ט"ז).

(^ד) מוציאין האשה – שאין חילוק בין ילדה לזקנה למעוברת וכו' (פ"ת).

(^ה) אין עומדין עליו – שלא לעכב קבורת השני (ש"ך).

(^ו) הוציאו השני – באין ועומדין בשורה על הראשון והשני כאחד (ש"ך).

(^ז) ואין מנחמין שני אבלים – אלא מנחמין אותן בזה אחר זה או נחלקים לשתי כיתות (ש"ך)

סימן שנה

(א) קלי'אין מניחין מטה של אשה ברחוב מפני הכבוד (קלי'אין עולין בחבר עיר על אשה):

(^א) מטה של אשה – שקרובה לינוול (ש"ך).

(^ב) אין עולין בחבר עיר – אין עומדין בחבורה ברחובה של עיר כשורה עי' לקמן סי' שעז, אבל ללוותה מותר (ט"ז). וי"א היינו שאין חכם המנהיג העיר שכל העיר נוהגין על פי צוויו, ואין כבוד לחכם כזה לעלות באשה כשנושאין אותה לקבורה (ש"ך)⁵³.

סימן שנו

(א) קממת שלא היה לו צרכי קבורה וגבו לו והותירו אם כשגבו יחדו לצרכי זה המת ינתנו ליורשיו ואם לאו יעשו מהם צרכי מתים אחרים:

(^א) ינתנו ליורשיו – אפילו שהזמנה לאו מילתא מ"מ מוחלים ליורשים שזה זלזול⁵⁴ (ט"ז).

סימן שנו

(א) קמאסור להלין המת אלא אם כן הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין או מקוננות או קמבדי שיבאו קרובים או קמגלהשמיע עיירות:

(^א) להלין – האיסור תורה היא להלינו כל הלילה עד הבוקר, אבל מקצת הלילה אינו עובר ואפילו איסורא ליכא אלא כדי להיות משובח יש למהר להוציא את המת. אמנם אם נתקע ואי אפשר לקברו ללא שוחד, אינו חייב לבזבו כל ממונו אלא כמו כל מ"ע. וה"ה בנפלים יש איסור לא תלין, והדין של לא תלין מתחיל כאשר הוא מפסיק מלנשום (פ"ת).

⁵¹ שיצא דם ממנה (ערוה"ש).

⁵² וכן הוא באבל רבתי, וצ"ע.

⁵³ צ"ע שהרי במשנה בברכות ל ע"א מוזכר חבר העיר, והרש"י שם מפרשו כציבור, והרמב"ם מפרשו כחכם גדול.

⁵⁴ עי' סנהדרין מח ע"א: לכולי עלמא הזמנה לאו מילתא היא תנא קמא סבר כי בזו ליה אחולי מחיל זילותיה גבי יורשין, פי' רש"י לאו מילתא היא - לפי שנתבזה המת עליהן כשגבו אותם בשמו: תנא קמא סבר - מחיים אחליה לזילותיה, וניחא ליה שיתבזה לאחר מיתתו להנאת יורשיו:

אבילות

- (ב) שם – אסור להלין מת כדי לקברו ע"ש עם דמדומי חמה להצילו מחבוט הקבר⁵⁵ (פ"ת).
(א) שם - מת ולא ידעו מי הוא, צ"ע אם מותר להלינו שאם יש אומדנא שאשתו יגיעה ויתן סמנים ואפשר שגם זה כבודו שבניו יגידו עליו קדיש (פ"ת).
(ב) כל המתים הממהר להוציא מטתו הרי זה משובח, אבל על אביו ועל אמו ה"ז מגונה, אא"כ היה ערב שבת או ערב יו"ט, או שהיו גשמים מזלפים על מטתו:
(ג) הממהר – לפי שאין דרך להספיד ולהתאבל עליהם הרבה הלכך יותר כבוד להם כשנקברים במהרה משיעמדו הרבה ולא יספידוהו אבל על אביו אמו שחייב להספידם ולקונן עליהם הרבה הממהר להוציא הרי זה מגונה (ש"ך).

סימן שנה

(א) קמ"ד נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן בין אותם שהם לפני המטה בין אותם של אחריה מאחר שלמטה צורך בהם פטורים (מקריאת שמע) ושאר המלוין את המת שאין למטה צורך בהם חייבים:

(א) פטורים – שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ש"ך).

(ב) אין מוציאים את המת סמוך לק"ש כל שאין שהות להוציאו לקברו קודם שיגיע זמן קריאת שמע ואם התחילו להוציאו אין מפסיקין כדי לקרות: הגה ויש להמתין מלקברו עד שיוכלו לשער שזכר התפללו רוב הקהל ואין חילוק בזה בין ק"ש של שחית לק"ש של ערבית ויש מקילין בשל ערבית הואיל וזמנה כל הלילה⁵⁶:

(ב) אין מוציאים – שלא להפקיע חובת קריאת שמע (ש"ך).

(ג) קמ"ה במקום שיש כתפים מיוחדים לשאת את המטה אסורי' בנעילת הסנדל שמא יפסיק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מהמצוה: הגה יש מקומות שנהגו שהאכלים יולאים ראשון מן הבית והקרוצים והמטה אחריהם והרחוקים נותנין המת על המטה ולוקחים האכלים והקרוצים המטה על כתפיהם ואחר כך שאר העם (כל זו) יש אומרים כשמגיעים עם המת לקברות מעמידים אותו כל ד' אמות קודם שנקבר (קס וצ"ז) וכן נהגו האידנא להעמידו ב' ג' פעמים קודם שאומרים עליו לדוק הדין ודימים שאין אומרים לדוק הדין אין כריכים להעמיד אותו (מ"כ בשם מהרי"ל):

(ד) כתפים מיוחדים – אבל בזה"ז שכולם מסייעים אין קפידא (ש"ך), ולכן אם יש חברא קדישא שלא מרשים לאחרים לשאת את המטה אז צריכים לילך יחד (ט"ז).

סימן שנה

(א) קמ"ו מקום שנהגו לצאת נשים לפני המטה יוצאות מקום שנהגו לצאת לאחר המטה יוצאות ועבשו נהגו שאין יוצאות אלא לאחר המטה ואין לשנות:
(ב) קמ"ז למנוע מלצאת נשים לבית הקברות אחר המטה⁵⁷:

⁵⁵ עי' שער הגלגולים (הקדמה כג): ושמעתי ממורי ז"ל, כי כל הנקבר בע"ש אחר חמש שעות ביום, ושעה חמישית בכלל, אינו רואה חבוט הקבר, כי קדושת שבת מפריד ממנו הקליפה בלי צער חבוט הקבר. וז"ס יום הששי בהא יתירה, כי משעה חמישית של יום הששי ולמעלה, כבר קדושת שבת מאירה אז.

⁵⁶ אמנם עי' מ"ב עב סק" & שאם המת מוכן, וזמן תפילת ערבית, מתפללים ואחר"כ עושים לויה.
⁵⁷ ז"ל הזהר: אמר רבי שמעון האלה"ם רובא דעלמא לא מיתו עד לא מטא זמנייהו בר דלא ידעי לאסתמרא גרמייהו דהא בשעתא דמיתא אפקי ליה מביתיה לבי קברי מלאך המות אשתכח ביני נשי אמאי ביני נשי דהכי הוא אורחוי מיומא דפתי לחוה ובגינה גרים מותא לכל עלמא ועל דא כד קטיל בר נש וגוברי אשתכחו עם מיתא עאל ביני נשי בארחא ואית ליה רשו למקטל בני נשא ואסתכל באנפייהו בארחא דאתחזיאו קמיה משעתא דמפקי ליה מביתיה לבי קברי עד דאהדרו לביתיהו ובגינהו גרים מותא לכמה גוברין בעלמא עד לא מטא זמנייהו ועל דא כתיב (משלי יג כג) ויש נספה בלא משפט בגין דסליק ואסטין ואדכר חובוי דבר נש קמיה קודשא בריך הוא ואתדן על אינון חובין ואסתלק עד לא מטא זמניה.

מאי תקנתיה בשעתא דנטלי מיתא לבי קברי יהדר בר נש אנפוי וישבוק לנשי בתר כתפוי ואי

אבילות

(⁸) אחר המטה – וה"ה לפני המטה (רע"א).

סימן שם

(א) קמ"א פגעו מת וכלה זה בזה מעבירין המת מלפני הכלה וכן אם אין בעיר כדי לזה ולזה מקדימין ומכניסין הכלה לחופה ואחר כך קוברים המת אבל אחר שנכנסה לחופה ויש לפניו לנחם אבל ולשמוח חתן תנהומי האבל קודם וכן הבראת האבל קודם למשתה של חתן במה דברים אמורים שיש בידו ספוק כדי שניהם אבל אם אין בידו כדי שניהם משתה החתן קודם (חתן ואצל צ"ה יולא החתן עם שוקצניו תחילה ואחר כך האצל והמנחמים וכן הקרואים שלהם אוכלים עם החתן כשיראו ולא עם האצל) המת והמילה מילה קודמת ואם הוא מת מצוה מת מצוה קודם:

(⁸) מעבירין את המת – להכניסה לחופה שמצות החיים קודמת למצות המתים, ועיקר מצות הכלה להכניסה לחופה משום לא תהו בראה (ש"ך).

(²) וכן הבראת – מפני שהחתן אוכל משלו ומאכיל חארים והאבל אינו אוכל עד שיאכילוהו אחרים (ש"ך)

סימן שסא

(א) קמ"ב מטלין תלמוד תורה להוצאת המת למאן דמתני לאחרים אין לו שיעור אפילו יש עמו כמה אלפים מתבטל בשבילו למאן דקרי ותני דהיינו שקרא ושנה ועדיין לא שנה לתלמידים אם יש ס' רבוא אין צריך להתבטל בשבילו למאן דלא קרי ותני כיון שיש לו מי שיתעסק עמו אין צריך להתבטל בשבילו והוא שיש שם עשרה (ק"י"א) לעכשו מן הסתם מצטלן שאין לך אחד מןשראל בזמן הזה שאינו צמקרא או צמסנה) ואשה ק"א"א שדינה כמאן דקרי ותני וי"א ק"ב שדינה כמאן דלא קרי ותני וכן נהגו באשה ותינוק לקולא ואין מבטלין ת"ת למת כשיש מי שיתעסק עמו כל צרכו אלא עוסק בתורה ואינו צריך לצאת ולראות אם יש עמו כל צרכו אם לאו אלא כיון שיש שם מי שיעשה מעשה תלמוד תורה שלו קודם קנייתו ינוקות של בית רבן אין מתבטלין כלל⁵⁸:

(⁸) מבטלין - היינו חייבים לבטל (ש"ך)

(²) שקרא ושנה- היינו או מקרא או משנה (ש"ך).

(³) שם עשרה – שיכול לומר קדיש וברכת אבלים (ש"ך).

(⁷) וא"צ לצאת ולראות – רב הלומד עם תלמידיו לא יבטל בשביל זה מן הסתם⁵⁹ (ט"ז).

אינון מקדמי יהך לאחורא בגין דלא יתחזי עמהון אנפין באנפין ולבתר דמהדרי מבי קברי לא יחדר בהווא ארחא דנשי קיימן ולא יסתכל בהו כלל אלא יסטי בארחא אחרא ובגין דבני נשא לא ידעי ולא מסתכלן דא רובא דעלמא אתדנו בדינא ואסתלקו עד לא מטא זמנייהו.

תרגום: אמר רבי שמעון האלהים רב העולם לא מתים טרם מגיע זמנם רק כשלא ידעו לשמר עצמם שהרי בשעה שמוציאים את המת מביתו לבית הקברות מלאך המות נמצא בין הנשים ולמה בין הנשים שכך היא דרכו מיום שפתה את חוה ובגללה גרם מות לכל העולם ועל זה (כאשר) הורג אדם והאנשים נמצאים עם המת ונכנס בין הנשים בדרך. ויש לו רשות להרג בני אדם ומסתכל בפניהם בדרך שנראים לפניו משעה שמוציאים אותו מביתו לבית הקברות עד שחוזרים לביתם ובגללם גורם מות לכמה גברים בעולם טרם שמגיע זמנם ועל זה כתוב ויש נספה בלא משפט משום שעולה ומסטיין ומזכיר חטאי האדם לפני הקדוש ברוך הוא ונדון על אותם חטאים ומסתלק טרם הגיע זמנו.

ומה תקנתו בשעה שנוטלים את המת לבית הקברות יחזיר אדם פניו ויעזב את הנשים אחר כתפיו ואם הן מקדימות ילך לאחור כדי שלא יתראה עמהן פנים בפנים ואחר שחוזרים מבית הקברות לא יחזר באותה דרך שעומדות הנשים ולא יסתכל בהן כלל אלא יסטה לדרך אחרת ומשום שבני אדם לא יודעים ולא מתבוננים בזה רב העולם נדונים בדין ומסתלקים טרם הגיע זמנם.

⁵⁸ וה"ה לרב שלהם.

⁵⁹ אמנם אם ידוע שהוא למד אז צריך לבטל?

אבילות

(ב) קי"במה דברים אמורים שמבטלין תלמוד תורה ללוותו בשעת הוצאתו אבל כל זמן שמוטל לקברו אין מבטלין בשבילו ת"ת אלא אם יש חבורות בעיר שכל אחת מתעסקת יומה אותה שאינה יומה מותרת בין בלימוד בין בשאר מלאכות ובשעת הוצאה מבטלין מכל שאר מלאכות ובאים ללוותו אפילו אי לא קרי ותני דלא מפלגינן בין לא קרי ותני אלא בביטול ת"ת אבל בשאר מלאכות אפילו אי לא קרי ותני הכל בטלים ובאים ללוותו ואם אין חבורות בעיר כל בעלי מלאכות צריכים להתבטל ולהתעסק בו עד שיקבר אבל מתלמוד תורה אין צריכים להתבטל אלא בשעת הוצאתו כדאמרין:

(ה) אם יש חבורות בעיר – אם החברה קדישא עובד בחינם אין זכות לקחת מהם המצוה, אבל אם עובדים בתשלום כל א' יכול לעזור במצוה. מי שרוצה להקבר בחלקת צדיקים, יכולים הח"ק לקחת הרבה כסף על זה (פ"ת).
(ג) קי"הרואה את המת ואינו מלווה עובר משום לועג לרש ובר נידוי הוא ולפחות ילוונו ד' אמות:

(ו) ולפחות ילוונו ד"א – היינו בשיש לו כל צרכו אבל באין לו כל צרכו צריך ללוותו עד קברו (פ"ת)⁶⁰.
(ד) קי"אפילו במקום שאינו צריך ללוות את המת צריך לעמוד מפניו:
(ז) צריך לעמוד מפניו – כמו בפני כל עושי מצוה עומדים, וכן מפני מלווי המת, אבל צריך לעמוד בפני ת"ח (ט"ז), וי"ח במת ת"ח (נקוה"כ).
(ה) קי"ארון העובר ממקום למקום אם שלדו קיימת צריכין ללוותו כמו בשעת הוצאת המת:

סימן שסב

(א) קי"ההנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע עובר משום מליץ את המת ואם נתנו בארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו ומכל מקום יפה לקברו בקרקע ממש אפילו בח"ל:
(ב) לקברו בקרקע – ללא ארון, אבל מה שאנו שמים חרסית על הפיו ועיניו דיו, וכן אם יש נקב בצד הארון (ש"ך).
(ג) שם – אין מרשים לעכו"ם לראות המת בקבר (רע"א).
(ד) שם – אין חיוב לקבור אבר הנחתך מן החי, רק שיש ליהרר שכהן לא יגע בו (פ"ת).
(ה) קי"בנותנין המת על גביו ופניו למעלה כאדם שהוא ישן:
(ו) על גביו – דכל אופן אחר הוה בזיון, ונוהגים לכסות הארון בדרך ולא להטיל שום עפר על גופו מפני שבזיון הוא לו (ש"ך).
(ז) קי"באין קוברין ב' מתים זה בצד זה אלא אם כן היה דופן הקבר מפסיק ביניהם ולא המת בצד עצמות ולא עצמות בצד המת אבל נקבר האיש עם בתו קטנה והאשה עם בנה קטן ועם בן בנה קטן זה הכלל כל שישן עמו בחייו נקבר עמו במותו:
(ח) אין קוברין – החיבור לחלק קברות היא ו' טפחים וזה רק כאשר הארץ רחבה בידיים, אבל למעשה מותר אפילו זה מעל זה⁶¹ (פ"ת).
(ט) עם בתו – דווקא קטן (ש"ך).
(י) קי"באין נותנין ב' ארונות זה על זה ואם נתן כופין עליון שיפנה ואם יש ביניהם עפר ששה טפחים מותר:
(יא) אין נותנין – אם אי אפשר בענין אחר מותר (ש"ך).
(יב) עפר ו"ט – היינו ו"ט מצד לצד, אבל למעלה ולמטה סגי בג' (רע"א).

⁶⁰ עי' שאילתות לנצי"ב חיי שרה יד, שהעוסק בת"ת רק צריך ללוותו ד"א, וכל זה רק אם רואה בעיניו.
⁶¹ עי' לקמן סי' ת"ג ס"א בפ"ת.

אבילות

(ה) קט"ב אין קוברין רשע אצל צדיק אפילו רשע המור⁶² אצל רשע קל וכן אין קוברין צדיק וכשר ובינוני אצל חסיד מופלג קט"ג (אצל קוצרים בעל תשובה⁶³ אלל לדיק גמור):

(ט) וכשר – צ"ל וכ"ש בינוני (ט"ז וש"ך).

(י) בעל תשובה – אבל אצל חסיד לא⁶⁴ (ש"ך).

(יז) קט"ג שנים שהיו שונאים זה לזה אין לקברם יחד:

סימן שסג

(א) קט"ה אין מפנין המת והעצמות לא מקבר מכובד לקבר מכובד ולא מקבר בזוי לקבר בזוי ולא מבזוי למכובד ואצל ממכובד לבזוי ובתוך שלו אפילו ממכובד לבזוי מותר לערב לאדם שיהא נח אצל אבותיו וכן כדי לקברו בארץ ישראל מותר ואם נתנוהו שם על מנת לפנותו מותר בכל ענין קט"ו ואם אינו משתמר בזה הקבר שיש לחוש שמא יוציאווהו עובדי כוכבים או שיכנסו בו מים או שהוא קבר הנמצא מצוה לפנותו (קט"ז) נהגין לתת מעפר א"י צקצק (ויש למנהג זה על מה קיסמוכו):

(כ) בתוך שלו – היינו לתוך שלו, שזה כבודו (ט"ז), וי"א היינו דווקא כאשר ציוה כך

(רע"א⁶⁵), וה"ה יהודי הנקבר אצל גוים, אפשר לפנותו להיות אצל יהודי (פ"ת).

(כז) ארץ ישראל – שזה כפרה לו (ש"ך).

(ב) קט"ה אין מוליכין מת מעיר שיש בה קברות לעיר (אחרת) אלא אם כן מחוצה לארץ לארץ: הגה קט"ו א"ו שמוליכין אותו למקום קברות אבותיו ואם כזה להוליכו ממקום למקום או ש"א לקברו צדיק ולא צדיק הקברות שומעין לו ומותר ליתן סיד עליו כדי לעכל הצקר מהר ולהוליכו למקום אקר כזה:

(ג) אין מוליכין – משום כבוד המתים הקבורים באותה העיר שמבזה אותם שלא לנוח אצלם (ש"ך⁶⁶). וי"א משום שמא יסריח או יכשלו איבריו ויהיה בזיון המת (רע"א ופ"ת).

(ד) כדי לעכל הבשר – שכל זמן שבשרו עליו יכאב אינו נוח מן הדין (ט"ז).

(ה) קט"ז אין מלקטין עצמות לא מתוך הארון ולא מתוך הקבר לצד זה לקבור שם מת אחר או לצורך המקום:

(ו) מקום שנוהגין לקבור במהמורות (פי' צוקות עמוקות מן צמחמות כל יקומו) בלא ארון עד שיתעכל הבשר ואחר כך מלקטין העצמות וקוברין אותן בארון מותר:

(ז) קט"ח ארון שפינוהו אסור בהנאה אם הוא של אבן ושל חרס ישבר ושל עץ ישרף:

(ח) ארון שפנוהו – י"א שאם שמו לזמן מסוים כדי להעבירו ולא קברו שם אינו נאסר ומותר לשים בו מת אחר, וי"ח שגם לפי שעה אסור (פ"ת).

(י) המוצא נסרים בבית הקברות לא יזיזם ממקומם:

(יא) לא יזיזם – שמא מן ארון הם (ש"ך וט"ז), וה"ה חרסים (ט"ז).

(יב) אסור לפתוח הקבר אחר שנסתם הגולל אפילו אם עוררים היורשים לפתחו כדי לבדוק אם הביא שתי שערות:

(יג) לפתוח הקבר – אם שכחו בגד מהגדים, מותר לפתוח של קטן מבין כ' ואל של גדול שקטן לא מפחד מאימת הדין (פ"ת).

(יד) שם – אם אדם נקבר ולא ידעו מיהו מותר לפתוח בשביל העגונה, וי"ח (פ"ת).

(טו) שם – אם חפרו קברות כדי לגנוב את התכריכים יש אומרים שמותר לפתוח קבר לראות אם חסר לו תכריכים, וי"ח (פ"ת).

(טז) שתי שערות – נ"מ אם מכרו היה מכר (ט"ז).

⁶² איתא בא"ז שאין להתעסק בקבורת רשע.

⁶³ צ"ע אם תינוק שנשבה נחשב כבעל תשובה, ועי' שבת נו ע"ב בענין יאשיהו.

⁶⁴ היינו בעל תשובה שנהיה חסיד לא קוברים אצל חסיד שאינו בעל תשובה.

⁶⁵ בשם המג"א א"ח תקכ"ו סק"ח.

⁶⁶ עי' ב"י שזה גורם פחד מיום הדין.

אבילות

סימן שסד

(א) ק"ב קבר של בנין אסור בהנאה אבל קרקע עולם של קבר אינו נאסר: הגה וי"א ק"ג קרקע שקלחו מן הקבר וחזרו ונתנו עליו להוי תלוש ולכסוף חזרו אסור בהנאה ויש אוסרים עוד לטעם על האבן שנתנו על הקבר למצבה ויש ק"ג חולקים ומחזיקין. הכלים שחופרין וקוצרים בהם מותרים בהנאה ואין להשתמש בהן אלא מדעת הגבאי כמו צפאל למה: והא דקבר של בנין אסור לעולם דוקא שבנאו לשם מת ונתנו בו אפי' על דעת לפנותו ואפילו לא נתן בו אלא נפל אבל אם בנאו לשמו ולא נתנו בו מותר וכן אם נתנו בו אדעתא לפנותו ולא הזמינו מתחלה מותר לאחר שפינהו אבל אם נתנו בו על דעת להיות בו עולמית אסור אפי' לאחר שפינהו אפי' לא בנאו לשמו ואם לא בנאו לשמו ונתנוהו בתוכו והוסיף בו דימום (פירוש נלכך והוא שורת בנין החומה) לשמו כולו אסור אפילו לאחר שפינהו ואפילו שקברו שם על דעת לפנותו ואם מכיר הדימום שהוסיף לשמו מסירו והוא לבדו אסור ושאר הקבר מותר:

(^א) וי"ח ומתירים – והעיקר להחמיר (ש"ך וט"ז), אבל ללכת על קבר לפי שעה בהילוך למקום שרוצים לילך שם יש להקל (ט"ז).

(^ב) על דעת לפנותו – היינו שבנאו לשם מת א' ולא הניחו שם, והניח שם מת אחר שלא בסכמה אחרת, ולכן דווקא על ידי מעשה בנין נאסר בהנחת המת (רע"א).

(ב) ק"ג קבר הנמצא מותר לפנותו פינהו מקומו טהור ומותר בהנאה קבר הידוע אסור לפנותו פינהו מקומו טמא ואסור בהנאה והרמב"ם גורס קבר הנמצא מותר לפנותו פינהו מקומו טמא ואסור בהנאה קבר הידוע אסור לפנותו פינהו מקומו טהור ומותר בהנאה:

(^א) מותר לפנותו – ולא חוששין שמא מת מצוה הוא דמת מצוה יש לו קול (ש"ך).

(^ב) ומותר בהנאה – שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ומדובר בקבר של בנין שקבר מחובר אינו נאסר (ש"ך).

(^ג) קבר הידוע – שנקבר שם מדעת בעל השדה (ש"ך).

(^ד) מקומו טמא – אוסר בהנאה דרבנן שגזר טומאה עולמית כדי שלא יפנהו (ש"ך).

(^ה) והרמב"ם – היינו קבר הנמצא שלא היינו יודעים שהיה שם קבר מורת לפנותו דכיון שלא היה ידוע מסתמא נקבר שם שלא ברשות בעל השדה (ש"ך).

(^ו) פינהו מקומו טמא – היינו כל השדה סביבו שמא יש שם קברים (^ה ש"ך).

(^ז) קבר הנמצא – מקום שמצאו בו ג' קברים רחוקים זה מזה, ולא היה שם חרס (להכיר של יהודים ששמים חרסים על העיניים) ולא היה ניכר צורת קבר. ולמעשה אם יש בין קבר לקבר מד' עד ח' אמות הרי זו בית הקברות ואסור לפנותו. [אך י"ל דזה השיעור הוא לפי מנהגם לקבור במערות אבל כעת בכל ענין הוי שכונת קברות] אם נמצא שום שינוי בקבורה שיש ידים מוכיחות שהוא עובד כוכבים מספיקא לא מחזיקין בשכונת קברות, כי ישראל נקברים במקום א' ובסדר א', ודרכי הגוים לקבור שלא כסדר, ואם נאמר שהיו ישראלים נקברים בשעת הדחק כמו מלחמה או מגפה, מותר לפנות שאין חזקה לקברות במקרה כזה. ואם יש גוי מסיח לפי תומו שהקברים הם של גוים ואיסור פנוי רק מדרבנן מאמינים לו. ואין צורך בדיקה סביב והכהנים מותר להלוך [אמנם מאחר ומצאו במקום א' עצמות המתים אוסר לכהנים לילך שם, ולכן כדאי לבדוק או לציין המקום]. ואין איסור הנאה מאחר וזה קבר בתוך הקרקע ולא קבר בנין כדלעיל סעיף א' (פ"ח).

(ג) ק"ג מת מצוה שמצאו אדם בשדה וקברו שם אפילו שלא מדעת בעל השדה אסור לפנותו שמת מצוה קונה מקומו וכל המוצאו צריך לקברו במקום שמצאו ק"ג ואם מצאו על המצר שצריך לפנותו משם מפני הרבים שלא יאהילו עליו אם מצאו בין שדה בור (פיר' ט"א) חרסה וזרעה (פירוש ניר נחש ולא נזרע) מפנהו לשדה בור בין שדה ניר לשדה זרע מפנהו לשדה ניר בין שדה זרע לשדה אילן מפנהו לשדה זרע בין שדה אילן לשדה כרם מפנהו לשדה אילן ואם שתיהן שוות מפנהו לקרוב שבהם ואם שתיהן שוות בקירוב מפנהו

⁶⁷ עד שיבדוק כ' אמה סביב (רמב"ם).

אבילות

לאיזהו מהם שירצה ק"ה בד"א במצאו חוץ לתחום אבל אם מצאו בתוך התחום מביאו לבית הקברות ואינו נקרא מת מצוה א"כ מצא ראשו ורובו:

(ו) וכל המוצאו – בזה"ז לא נזהרים בזה לפי שפאין האקר שלנו ואין לנו רשות לקבור בכל מקום, ואף אם נקבר לשם יש לחוש שהגויים יחזרו ויוציאו כדי לפשוט בגדיו מעליו או משום זלזול ע"כ מוליכין אותו לבית הקברות (ט"ז וש"ך).
(ד) ק"ה מצאו ישראל הרוג יקברוהו כמו שמצאוהו בלא תכריכין ולא יחלצו בו אפילו מנעליו: הגה פ"ק עושין ליוולדת שמתה או למי שנפל ומת ק"ה וי"ח שמלבישין אותם למעלה מצנדיהם תכריכין ונהגו שאין עושין להם תכריכין כשאר מתים רק קוצרין אותן מצנדיהם ולמעלה מהם סדין כשאר מתים:

(א) הרוג – אדם שמת בנפל מהגג ודם יוצא ממנו אין עושים טהרה כי הדם יסתלק וצרי ללקבורו, וטעם שקוברים הרוג על ידי גויים בבגדים כדי להעלות חימי הלמעלה לנקום בהם, ויולדת שמתה יש להסתפק אם זה מיתה בידי שמים כמו שאר חולי או לא, וכ"ז שקוברים יולדת או מי שנפל עם דמם היינו שמתו מיד ולא שמתו אחר זמן, אבל המת בקור או שנטבע מפשיטים אותם ועושים להם טהרה (ט"ז), וי"א שהחומרא של מת שחוששין שם רביעית אחרות שבו יצא הנפש הוא בבגדיו או במנעליו, וה"ה בקרקע מתחתיו, ולכן צריכים לחפור שם ולקבור את זה יחד אתו (ש"ך), ואם היה קול רעם ומת, והיה רושם דם, אז נידון כהרוג שקוברים אותו בבגדיו (פ"ת).

(ב) שם – אשה שמתה בהריון ואי אפשר להוציא את עובר המת יש לעכב קבורתה עד יום השלישי ולנסות להוציא את העובר ואי בתוך הזמן לא יוצא אז יש לקברה כך ולא פותחים אותה (פ"ת)

(ה) ק"ה קבר המזיק את הרבים כגון שהוא סמוך לדרך אפילו נקבר שם מדעת בעל השדה מותר לפנותו ומקומו טהור ואסור בהנאה אם קדם הקבר אבל אם קדם הדרך מקומו מותר בהנאה:

(א) מקומו טהור – שלא גזרו עליו מפני הנזק (ט"ז).

(ב) אסור בהנאה – בקבר בנין כנ"ל סעיף א' (ט"ז).

(ג) מותר בהנאה – שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ש"ך).

(ו) ק"ה קבר שפינהו היכא דמותר בהנאה לא יעשנו בית התבן ולא בית העצים ולא בית האוצרות:

(ז) לא יעשנו – דגנאי הוא למת (ש"ך).

(ז) ק"ה החוצב קבר לאביו וקברו במקום אחר לא יקבר בו הוא עולמית משום כבוד אביו אבל אחר מותר ליקבר בו:

(ח) החוצב קבר – המכין אבל ציון על קבר אביו ולא הניחו שם ומת, בניו מותרים לשים על קבר אביהם (פ"ת).

(ט) לא יקבר – אפילו לא קבר בנין אלא קבר בקרקע ג"כ (ש"ך).

(י) אבל אחר – נקבר בו מת ופנוהו יש מח' אם מותר לקבור בו אחר אם לאו (רע"א).

סימן שסה

(א) ק"ה החופר כוך למת⁶⁸ פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ואם הם שנים והגיע זמן ק"ש אחד עולה וקורא ק"ש ומתפלל וחוזר זה וחופר ועולה חבירו וקורא ק"ש ומתפלל ק"ש ודוקא כוך דלא הפיר ליה אלא חד אבל אם היה מקום ששנים יכולים להתעסק בו כאחד פטורים:

(ב) פטור מקריאת שמע – שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ש"ך)⁶⁹.

⁶⁸ בפשטות מדובר שיש מת שעומד ליקבר כעת, אבל סתם לקבור אין פטור.
⁶⁹ עי' משנה ברורה סימן עא סק"ג פטור - אפילו (יז) בשעת נוחו מעט שגם אז נקרא עדיין עוסק במצוה שע"ז יתחזק כוחו לחזור ולחפור.

אבילות

(ב) קפ"מרחיקין הקברות מהעיר המשים אמה:

(כא) מרחיקים – מפני הריח (ש"ך).

סימן שסו

(א) קפ"המוכר קברו ודרך קברו מקום מעמדו ומקום הספרו באים בני המשפחה וקוברין אותו בעל כרחו של לוקח ומחזירין את דמיו:

(א) באים בני המשפחה – שגנאי להם שבני המשפחה לא יהיו קבורים במקום א' כמנהגם ואע"ג דמי שצוה שלא יספידוהו שועמין לו שם שונה שאמר כן בתור צוה, אבל כאן כסף דחף אותו לזה, או ששם זה רק לו לבדו וכאן עבור יורשיו ובני משפחתו (ש"ך).
(ב) קפ"אשה שירשה קבר ממשפחתה נקברת בתוכו היא אבל לא יוצאי ירכה אלא אם כן ראתה אותם בחייה:

(ב) אבל לא יוצאי ירכה – שבניה מתייחסים על שם משפחות אביהם וגנאי לבני משפחתם ליקבר אצלם (ש"ך).
(ג) קפ"אביה אומר תקבר אצלי ובעלה אומר תקבר אצלי תקבר אצל בעלה קפ"אויש גורסין תקבר אצל אביה ואם יש לה בנים ואומרת אצל בני קוברין אותה אצל בניה:
(ד) אביה אומר לא תקבר אצלי ובעלה אומר לא תקבר אצלי קוברים אותה אצל בעלה:
(א) קבורים אותה אצל בעלה – שחייב בקבורתה (ש"ך).

סימן שסז

(א) קפ"קבורים מתי עכו"ם ומנחמים אבליהם מפני דרכי שלום:

(א) קבורים – היינו שמשדלין בקבורת מתים עכו"ם (ש"ך).
(ב) קפ"לא יהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת ותפילין בראשו משום לועג לרש ואם הם מכוסים מותר:
(ג) לא יהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת או של קבר וספר תורה בזרועו ויקרא בו או יתפלל והוא הדין על פה אסור לקרות אלא אם כן לכבוד המת כמו שנתבאר (וע"ל סימן שד"מ סעיף מ"ז):

(ב) לא יהלך – י"א שזה דווקא במת שהוא גבר וגדול כשמת, וי"א שה"ה לאשה וקטן (פ"ת).
(א) שם – ולקחת ס"ת בעת צרה להתפלל על קברי צדיקים אין חסרון בפרוש, שהרי אין מצוה באחזתו, אמנם איתא שאם יש חשש של חסר או יתר אז זה גורם רעה גדולה ולכן אין לעשותו (פ"ת).

(א) או יתפלל – וה"ה קדיש (ש"ך).
(ד) קפ"דמותר ליכנס לבית הקברות או לתוך ד' אמות של מת או של קבר והוא לבוש ציצית והוא שלא יהא נגרר על הקבר אבל אם נגרר אסור משום לועג לרש קפ"במה דברים אמורים בימיהם שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים לצורך עצמן אבל האידנא שאין אנו לובשין אותו אלא לשם מצוה אסור אפי' אינם נגררים והני מילי כשהציציות מגולים אבל אם הם מכוסים מותר:

(א) אבל האידנא – מקילים בטלית קטן מפני שהציציות מכוסים⁷⁰ (ש"ך).
(ה) יש נוהגין לקשור שני ציציות שבשני כנפים זה עם זה כשנכנסים לבית הקברות ולא הועילו כלום בתקנתם (ועיי' בא"ח סימן כ"ג):
(ו) קפ"כיון שהרחיק ד' אמות קורא ומתפלל ואפילו רואה הקבר או בית הקברות ואם יש שם מחיצה מותר אחר המחיצה סמוך אפילו תוך ד' אמות לקבר:

⁷⁰ אמנם עי' מ"ב כג סק"ג שמשמע שמותר אם הציציות בחוץ כל זמן שלובש הט"ק מתחת לחולצה.

אבילות

סימן שסח

(א) ק"צ'בית הקברות אין נוהגין בהן קלות ראש כגון ק"מ לפנות שם או ק"מ ללכת ולקחת שם ואין קורין ואין שונין שם ואין מחשבין שם חשבונות) ואין מרעין בהם בהמות ואין מוליכין בו אמת המים ולא י"טייל בהם לקפנדריא (פי' למעבר מצד זה לצד זה) ו"אילא ילקט מהם עשבים ואם ליקט שצריך ללקט לצורך בית הקברות שורפן במקומן: הגה ר"זכן אין ליקח מקרקע עולם של קבר אף על גב דמותר בהנאה וכל זה אינו אלא משום כבוד המתים י"ולכן אם כריך אותו לרפואה שרי וכן י"מותר ליהנות מהעשבים שעל הקברות או פירות אילנות שעליהם לצורך הקברות כגון שהמושל עובד כוכבים מרעה בהמות על הקברים ו"א"ל למחות בידו כי אם בהולאה מרובה ואין יד הקהל משגת מוכרים דברים אלו כדי להליל הקברות מיד עובד כוכבים שזהו כבוד המתים ואם אין דברים על הקברות למכור לצורך ההולאה אם יד הקהל משגת ושכידם למחות בהולאה מועטת כריכים למחות אם אין חשך בדבר שהמושל יתגרה בהם ע"י זה אבל כלאו הכי אין כריכין למחות:

(א) אין נוהגין – מפני כבודן של מתים (ש"ך).

(ב) שם – אפילו שלא על גבי קבר אלא כל מקום שהוקצה לבית הקברות לרבעים נאסר, וזה דווקא כאשר נקבר מת א', אבל לתלמידי חכמים מותר כמו שמוותר להם בבית הכנסת (פ"ת).

(ג) חשבונות – אפילו של רבים (ש"ך).

(ד) במקומן – מפני קנס (ש"ך).

(ה) מותר ללקט – אבל רק במקום שאין בו אפילו ספק קבר (ש"ך).

(ו) ולכן אם צריך אותו לרפואה – כל מקום שהחיים יודעים שהולכים לעשות כך, מותר שידעו ומחלו (פ"ת).

(ז) לרפואה – היינו דווקא שאין למצא אותו במקום אחר אפילו בדמים מרובים (פ"ת).

(ח) אילנות שנוטעין בבית הקברות מותר ללקט פירותיהם מאחר שאינם על הקברות עצמם:

(ט) קבר חדש נמדד ונמכר ונחלק והישן אינו נמדד ולא נמכר ולא נחלק:

סימן שסט

(א) הכהן מוזהר שלא ליטמא במת ו"ולא לכל טומאות הפורשות ממנו ו"ולא לגולל ולא לדופק ולא לאבר מן החי [שאין] בו כדי לעלות ארוכה אם היה מחובר ולא לאילן המיסך על הארץ וענפיו מובדלים זה מזה וטומאה תחת אחד מהם ואין ידוע תחת איזה או אבנים היוצאים מהגדר וטומאה תחת אחד מהם ואין ידוע תחת איזה וכן שדה שנחרש בו קבר ואין ידוע מקומו וכל ארץ העמים אסור לכהן ליטמא בהן: הגה יש אומרים דכהנים אסורים ליטמא לחרב שנטמא צמת ויש מקילין וכן נהגו להקל ואין נוהגין מזה:

(א) במת – ואפילו נפל (ט"ז). ופחות ממ' יום אינו נפל, ועור אדם שנעשה לבגד אסור מדרבנן לכהן ללבוש, אבל לצורך רפואה מותר, ובמת ישראל הוא איסור הנאה ואסור אפילו במקום רפואה, ומותר לכהן לטמא לקבור אפר ישראל אפילו שלא במקום מת מצוה, אבל אם כל הגוף קיים רק שנשרף אסור, ואם נחסר קצת מהגוף המת אינו מטמא⁷¹ (פ"ת).

(ב) שם - עי' ראב"ד (הלכות נזירות פ"ה ה"ט"ו) מעתה טומאה וטומאה אפילו פירש וחזר ונגע פטור והכהנים בזמן הזה טמאי מת הן ועוד אין עליהן חיוב טומאה והמחייב אותם עליו להביא ראיה⁷² (רע"א).

(ג) לאבר מן החי – היינו דווקא אבר שלם, וזה אפילו אבר של עצמו, ואפילו לצורך (פ"ת).

(ד) לגולל – אבן שנותנים על הקבר לציון (ט"ז).

(ה) דופק – האבנים קטים שבוהם סומכים הגולל (ט"ז).

⁷¹ ז"ל: היכא דאיחרך אחרוכי. בזה חוכך אני להחמיר שלא במת מצוה והיינו בכולו קיים חרוך, אבל בנחסר הא אוכחנא דע"כ יבש טהור לד"ה ודוק.

⁷² אמנם עי' שו"ת חת"ס י"ד שלט שיש איסור דרבנן, אמנם עי' פ"ת שע"ב סק"ט שיש צד שאין איסור רכלל, ועי"ש שיש עוד ראשונים שאם נטמא באותו יום, אין איסור לעוד פעם באותו יום.

אבילות

- (1) וכן שדה - שדה שמצאו בו אבן מצבה לא צריכים לחשוש שמא הוא בית הקברות, אבל אפשר לבדוק בקלות מה טוב (פ"ת).
- (2) ואין ידוע - אבל אם ידוע מותר להיות תחת אחרים שאינם מאהילים (ט"ז וש"ך).
- (3) וכל ארץ העמים - היינו בזמן שהיה טהרות בארץ ישראל (ט"ז וש"ך), ואפשר שמקילים בגלל פרנסה או מאחר שכולנו טמאי מתים (רע"א), וי"ח שכן אסור בזה"ז (פ"ת).
- (4) חרב - וה"ה לכל מיני מתכות (ש"ך), אבל מותר לנגוע בבגדים שנגעו במת אע"פ שמטמא הכהן טומאת ז' (רע"א).

סימן שע

(א) ימי שנשברה מפרקתו ורוב בשר עמה וכן מי שנקרע מגבו כדג אפילו עדיין הוא חי חשוב כמת ומטמא י"א אבל גוסס ומי שנשחטו בו ב' סימנים או פצוע פצועים הרבה אינם מטמאין עד שתצא נפשם י"ומ"מ אסור ליכנס לבית שיש בו גוסס⁷³ (וי"ח מתירין, וטוב להחמיר):

- (8) ורוב בשר - ובזקן אפילו ללא רוב בשר מטמא באהל וה"ה אם נחתך לרחבו בצואר או בשדרה עד חללה או שנחלק לשנים (ש"ך).
- (2) מגבו - אבל מלפניו לא (ש"ך).
- (3) ומ"מ אסור להיכנס - אע"פ שאין טומאה יש חילול (ש"ך).
- (7) וטוב להחמיר - ואין מקום להקל בזה, אמנם אין צורך להעיר אותו משינה⁷⁴, וכן אם ערום מותר לו להתלבש⁷⁵, ועוד נראה שאסור להיכנס אבל אם נמצא שם מותר ליהשאר (ש"ך).
- (7) שם - אמנם בכל ענין רופא כהן מותר לרפאות אפילו אם חשבו שמת וראו נדודו רפרוף, ואפילו אם יש רופא אחר שאינו כהן, שלא מכל א' זוכה לרפאות. ואם מחוקי המדינה אסור לקבור מת ללא בדיקת רופא, והרופא היחיד שיש הוא כהן עבריין, מותר לקרא לו, שהמת הוא מת מצוה, ומותר לכהן לטמא לו, אמנם אין זו התיר לכהן (פ"ת).

סימן שעא

(א) י"א אסור לכהן ליכנס תחת אהל שהמת תחתיו אפי' הוא גדול הרבה י"א אפילו לבית אחר או לעליה אחרת הפתוחים לאותו בית הנקב שיש בו טפח על טפח ובית לאותו בית עד עולם ואם סתם הנקב מותר לו ליכנס לבית אחר שהסתימה חוצצת אפילו לא בטלו להיות שם עולמית והני מילי שסתם כל הנקב אבל אם לא סתם כל הנקב אלא מעטו מטפח אם נתנו להיות שם עולמית ממעט וחוצץ בפני הטומאה שלא תעבור ואם לאו אינו ממעט: הגה י"וכל דבר המקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה, ולא מיקרי סתימה בחלון א"כ יכול לעמוד בלא סמיכה⁷⁶:

- (8) אסור לכהן - אשת כהן שמעוברת מותרת ליכנס באהל בגלל ספק ספקא שמא נפל ושמא נקבה⁷⁷ (ש"ך), היינו באשה שקרובה ללדת (פ"ת).
- (2) שיש בו טפח - היינו במקום א' ולא שזה כמה חורים ובין כולם טפח (ט"ז וש"ך).
- (3) שם - היינו דווקא בחור העומד לתשמיש, אבל חור העומד לאור ואויר מספיק בפונדיון (פ"ת), וי"ח שגם בזה טפח (ט"ז).

⁷³ עי' אשר"י שזה לא איסור טומאה אלא זה לאו נפרדת של החלו.

⁷⁴ שו"ת מהר"ל סה, ורמ"א לקמן שעב א.

⁷⁵ עי' תרומת הדשן רפה.

⁷⁶ עי' אג"מ י"ד ח"ב סי' קסד שאוסר לכהן להיכנס למטוס שיש בו מת, מאחר, והמטוס ממתכת, ואינו חוצץ באוהל המת.

⁷⁷ עי' מג"א שמג סעיף ב' שיש להקשות הרי זה טומאה בלועה, ומתריצים שהיא נכנסת להוליד שם, ואם כן קשה מאד שהרי זה סכנה לתינוק. ועי' מנחת שלמה ח"ב סי' צו אות כב שלולא המג"א אשה שיש לה נפל בבטן אסור לה להיכנס לבנין שיש בו כהנים.

אבילות

(7) וכל דבר המקבל טומאה - זה מדבר גם על תחילת דבריו, שאפילו אם אינו מבטלו שם⁷⁸, צריך שיהא דבר שאינו מקבל טומאה (ט"ז).
(8) שם - היינו בכלים, אבל באוכלים רק סותמים אם מבטלים שם לעולם (פ"ת ורע"א).
(9) יכול לעמוד בלא סמיכה - אפילו אם זה חלק מהבית, ובטל לקרקע, היינו צירים של הדלת לא חוצצין (ט"ז).
(ב) ר"י ארובה שבין בית לעליה ואין בה פותח טפח וכזית מהמת למטה בבית כנגד הארובה הבית טהור והעליה טמאה:
(10) הבית טהור - שהטומאה עולה למעלה ולא יורדת שאין פותח טפח (ש"ך וט"ז).
(ג) ר"י שני חדרים פתוחים לבית ובכל אחת הצי זית מהמת ודלתותיהם נעולים הבית טמא והם טהורים ואם נפתחו גם הם טמאים:

(11) הבית טמא - משום סוף טומאה לצאת (ט"ז וש"ך⁷⁹).
(ד) חצר המוקפת זיזין ואכסדראות וטומאה באחד מהביתם אם כל פתחי הבתים והחלונות נעולים טומאה יוצאת לתחת הזיזין והאכסדראות (והטעם מקום להואיל וסוף הטומאה ללאת דרך קס רואין כאלו ילאת יזולכן יש מחמירין לכהנים לילך דרך שער העיר סוף המת ללאת משם י"ז משמירין והמקיל לא הפסיד במקום שלא נהגו להחמיר) ר"י ואם נפתח הלון או פתח מצד האחר ואותם של צד החצר כולם נעולים אין הטומאה יוצאת לתחת הזיזין ואם נפתח גם כן אחד מהם לצד הזיזין הטומאה יוצאת מהבית לתחת הזיזין וכן אם טומאה תחת הזיזין נכנסת מתחתיה לבית לכן נגים הבולמים למעלה לחוץ על פתחי הבתים וטומאה באחד מהבתים כל הבתים שפתחיהם פתוחים טמאים: הגה ד' גגין שאינן נוגעין זה בזה אע"פ שאין זיניהם רק פחות מג' לא הוי חצור לטומאה ללא אמרינן לבוד להחמיר ואם היו זה למעלה מזה אע"פ שאינן נוגעין אמרינן חצור רמי וכאילו נוגעים הכהנים אינן יכולין לכוף לקרובי המת שיוציאו המת ממקומו כדי שהם יהיו ראשים ליכנס לביתם אם לא במקום שדרך להוציא כל המתים: לא סיימנו וזה מאלד קשה!!!!

(12) אם כל פתחי הבתים - י"ג הבית, ומדובר שיש בית שפתח א' לחצר וא' למבוי, ולכן אם של מבוי נעול, ושל החצר פתוח כל החצר טמאה דרבנן משום סוף טומאה לצאת (ט"ז).
(13) יש מחמירין - אבל אם אין הפתח לצאת אלא גם להיכנס אין להחמיר, אבל אם יש ב' פתחים אז אסור להיות בפתח להיכנס (ש"ך).
(14) יש מתירין - דלא אמרינן סוף טומא הלצאת אלא באותו הפתח שמוציאין תחילה מתוך האהל ולא מתוך כל האויר (ט"ז). וכן עיקר, ואין באמת דין של סוף טומאה לצאת אלא חשש שמא יפגעו יחד ולכן בשבת אין שום צד להחמיר (פ"ת).
(ה) ר"י אסור לקרב בתוך ארבע אמות של מת או של קבר בד"א שאין הקבר מסויים במחיצות גבוהות י' טפחים אבל אם הוא מסויים במחיצות גבוהות עשרה טפחים⁸¹ או בחריץ עמוק י' טפחים אין צריך להרחיק ממנו אלא ד' טפחים (ומותר לכהן לעמוד אלל בית קיש צו מת ומותר ליגע בכתליו ובלבד שלא יהא קום דבר מאהיל עליו):
(15) בתוך ד' אמות של מת - י"א שאם המת לא במקומו היינו בקבר או בבית, אלא מונח ברחוב בלוייה או צידוק הדין אז אין איסור של ד' אמות (ש"ך).

⁷⁸ אבל אם מבטלו לא משנה?

⁷⁹ סוף טומאה לצאת הוא דין דרבנן באהלות פ"ח מ"ד (עי' ש"ך לקמן סק"ח), והוא שאם יש מת במקום ורק יש דרך א' לצאת מחשביים כאילו המת נמצא בכל המקומות האלו, ועי' לקמן הערה ר"ז שיש חולקים על סוף טומאה לצאת בענין כהן.

⁸⁰ יש לשים לב א' אם בן אדם בעיר עתיקא וכל המתים יוצאים דרך שער יפו כנראה שאסור לכהן לעמוד בשער זו ממיתת המת עד שיצא משם משום סוף טומאה לצאת.
וה"ה אם אדם נמצא בלוייה שיוודעים שיוצא דרך פלוני שיש בו עץ, אסור להיות מתחת לעץ משום סוף טומאה לצאת.

ועי' תרומת הדשן לגבי בית הצידוק הדין שאין להחמיר בו.

⁸¹ ג"ל שכל הקברים שלנו הם עם מחיצות (בארץ ישראל), ועי' חזו"א סי' רי סק"ג @.

אבילות

- (י) שם – צ"ע אם להחמיר בקבר עכו"ם שאין אוהל אלא רק איסור מגע (פ"ת).
(יז) של קבר בד"א – היינו ממקום המת ולא ממקום הקבר (פ"ת).
(יח) אצל בית – אמנם בית סתום י"א שצריך להרחיק ד' אמות (ש"ך).
(ו) רבמת המונח לספינה אם היא קטנה שמתנדנדת כשדורכין בה אסור לכהן ליכנס בה:
(יט) אסור לכהן – ויש מקילים כל זמן שהוא חוץ מד' אמותיו (ט"ז).

סימן שעב

(א) רביאף על פי שהכהן אסור ליכנס לבית הפרס (פי' שדה שאכל זה קצר ושנחרט זה קצר ושיעורה מלאה אמה) או לארץ העמים אם צריך לילך שם לישא אשה⁸² או ללמוד תורה ואין לו דרך אחרת יכול לעבור דרך שם אפילו אם מוצא ללמוד במקום אחר וכן רביאבל העובר דרך שם יכול לילך אחריו לנחמו רבינוכן מטמא בטומאה של דבריהם לדון עם עובדי כוכבים ולערער עמהם מפני שהוא כמציל מידם וכן כל כיוצא בזה: הגה רבידכהן שקוצב ערוס והוא צאהל עם המת ולא ידע אין להגיד לא אלא יקראו לו סתם שיאל כדי שילביש עצמו תחלה⁸³ אבל אם כבר הגידו לו אסור להמתין עד שילביש עצמו ודוקא אם הוא צאהל המת שהוא טומאה לאורייתא אבל אם הוא צבית הפרס או ארץ העמים שהיא טומאה דרבנן ילביש עצמו תחלה דגדול כבוד הצביות כמו שנתבאר לעיל סימן ק"ג לענין כלאים כהן שהוא יסן ומת עמו צאהל כריכין להקילו ולהגיד לו כדי שיאל:

- (א) יכול לעבור – בזה"ז הקברים סתומים ולכן מטמאים ועולים עד לרקיע (ט"ז)⁸⁴.
(ב) והוא באוהל – וכן יש להקל בסוף טומאה לצאת או חור טפח (ש"ך)⁸⁵.
(ג) שם – וה"ה כהן הלומד בבית שיש בו סוף טומאה לצאת לא צריך לצאת, וכן יכול לברך ברכת כהנים בתפילה (פ"ת)⁸⁶.
(ד) שם – אסור לכהן להשתטח על קברי צדיקים (פ"ת).
(ה) שם – כהן הנמצא בחצר מוקף בתים, ויש מת בבית א', יש מתירים במקום צער וכן לכבוד הבריות אם צריך לנקביו ואפילו קטנים (פ"ת).
(ו) כהן שהוא ישן – היינו דווקא שנכנס שם באיסור (אפילו בשוגג), אבל אם נכנס בהתיר, ומת פתאום, אז מותר לו להתלבש (פ"ת).
(ז) שם – וי"א שיכול ללבוש תחתונים וגופיה⁸⁷ (פ"ת).
(ח) רביקברי עובדי כוכבים⁸⁸ נכון ליזהר הכהן מליילך עליהם רביאע"פ שיש מקילין ונכון להחמיר רביאבל קבר של מומר לעבודת כוכבי' מטמא כשל ישראל:
(ט) שיש מקילין – כהן שחולה בחולי מסוכן ויש רפואה דרך לחש אם הרפואה בדוקה מותר, ואם לאו, אז ביום שמת עליו מת פתאום מותר לו לעשות את זה [עי' שו"ת חת"ס שלט שבאותו יום שנטמא אין איסור תורה לטמאות עוד פעם, ועיי"ש עוד שאפילו לא כך, אין איסור תורה על הספק]⁸⁹ (פ"ת).
(י) שם – הדג"מ אמר בשם הראב"ד שאין איסור לטמאות היינו אין איסור כלל, אמנם יש

⁸² עי' ב"י שזה משום לא תהו בראה.

⁸³ עי' דגול מרבבה שיש להקל בזמן הזה כמו הראב"ד שהרי כבד נטמא, ועי' חת"ס הובא בפ"ת סעיף ב'.

⁸⁴ צ"ע בזה"ז בא"י אם הבלוקים של ביטון מפסיקים, ולכן מותר לנסוע במטוס על בית הקברות.

⁸⁵ עי' מג"א שמג סק"ב החולק שאלה הם איסורי תורה.

⁸⁶ אמנם עי' מ"ב קכח סק"ח שהיינו דווקא שאמר הש"ץ כהנים שיש מצוה מן התורה לברך, אבל אם לא, טוב יותר לצאת.

ועי' חכ"א שמוותר להיכנס לאוהן עם גוסס לצורך נשיאת כפים ???

⁸⁷ עי' דגול מרבבה שסומכים על הראב"ד שאין איסור לטמאות כהן טמא.

⁸⁸ אמנם מאחר ויש מומרים הנקברים ביניהם והוא קבוע וכמחצה על מחצה יש להחמיר (חכמ"א

קנט יח).

⁸⁹ מכאן נתפשט המנהג לבעל ההולך עם אשתו ללדת שמוותר להיות שם כל היום.

אבילות

אומרים שיש איסור דרבנן (פ"ת).

⁽¹⁾ שם – אין איסור לכהן לטמאות את עצמו מדרבנן בחו"ל מאחר וכבר נטמא בגלל שהוא בחו"ל (פ"ת).

סימן שעג

(א) רב^ככשם שהכהן מוזהר שלא לטמאות כך מוזהרים הגדולים על הקטנים רב^כ(והוקא לטמאותן זידים אבל אם הקטנים מטמאין מעצמן עיין ז"ח סימן ש"ג אי כריך להפרישן):

⁽⁸⁾ הגדולים על הקטנים – פי' הכהנים הגדולים. ואם תינוק יושן באהל המת אין צריכים להקיצו ולהוציאו אך מפני החינוך טוב הוא (ט"ז).

⁽²⁾ על הקטנים – יש להסתפק אם קטן מטמא לאביו מאחר ואינו מצווה באבל (פ"ת).

⁽³⁾ מטמאין מעצמן – כ"ז שלא הגיעו לחינוך (ש"ך).

(ב) ר"אפי' בעל מום מוזהר מליטמא אבל חלל וכהנת מותרים ליטמא:

⁽⁷⁾ אבל חלל – היינו חלל מן התורה אבל שנולד מחלוצה אסור, ומספק חלוצה כהן לכל דבר⁹⁰ (ש"ך).

(ג) ר"אכל המתים האמורים בפרשה שכהן מטמא להם מצוה שיטמא להם ואם לא רצה מטמאים אותו בעל כרחו⁹¹ ר"באחד האיש ואחד האשה:

⁽⁶⁾ ואחד האשה – שהיתה כהנת מצוה לה לטמאות⁹² (ש"ך).

(ד) ר"גאלו הם הקרובים שמיטמא להם אשתו נשואה שהיא כשרה אבל פסולה או גרושה או ארוסה לא אונן ולא מיטמא לה וכן היא לא אוננת ולא מיטמאה לו ומיטמא לאמו אפילו נתחללה ולבנו ולבתו דקים ליה שכלו לו חדשיו או שהם משלשים יום ואילך אפילו הם פסולים אלא אם כן הם בני שפחה או כותית אבל לאחיו ולאחותו מאמו אינו מטמא (וכן אינו מטמא) לאחותו ארוסה אפילו היא ארוסה לכהן ולא לאנוסה ומפותרה אבל מטמא לאחותו ארוסה שנתגרשה ובוגרת ומוכת עץ ומיטמא לשומרת יבם אפילו אם כתב בכתובתה אי מיתת בלא בנים תהדר כתובתך לבי נשא (פי"ק לזית אציה):

⁽¹⁾ נשואה – היינו חופה ואם מסרה לשלוחי הבעל יש מח' אם מטמא לה בעלה ולהיפך באחותו, ולענין חופת נדה יש מח' עי' אה"ע סא (רע"א).

⁽¹⁾ פסולה – אפילו יש לו בנים ממנה (ש"ך).

⁽⁶⁾ ולא מיטמאה לו – אינה מחוייבת (ש"ך).

⁽⁵⁾ נתחללה – שאחר שנולד הוא נתגרשה והתחנה עם כהן (ש"ך).

⁽⁷⁾ שהם מל' יום ואילך – שאינן מטמא לספק נפל (ש"ך).

⁽⁸⁾ אחר שנתגרשה – מן האירוסין (ש"ך).

(ה) ר"דכל אלו שמיטמא להם אפי' שלא לצורך⁹³ וי"א ר"הדרוקא לצורך: הגה ולסכרל הראשונה הראשונה אפילו מת לו מת נשאת שאי אפשר לקבצו צו ציוס שקי לטמאות לו ולשמרו כדי שלא יהא מוטל בציון ונכון להחמיר כסכרל האחרונה שלא לטמאות רק לכוך קבורה ולהביא לו ארון ותכריכין:

⁽²⁾ רק לצורך – אמנם בחול מותר להיות בבית המת שמצוה לטמא לו אף שאחרים עסוקים עמו מ"מ צריך ליהות שם שאפשר שיצטרכו שום דבר לצורך ארון ותכריכין וכדומה (פ"ת).

⁹⁰ עי' אבן העזר סי' ז סעיף כ: (כ) כהן שבא על ספק זונה או על ספק גרושה (שם) (או ספק חלוצה) (טור) הרי זו ספק חללה וולדה ספק חלל ונותנין עליו חומרי כהנים וחומרי ישראל אינו אוכל בתרומה ואינו מטמא למתים ונושא אשה הראויה לכהן ואם אכל או נטמא או נשא גרושה מכין אותו מכת מרדות וה"ה בחלל של דבריהם אבל חלל של תורה הודאי הרי זו כזר ונושא גרושה ומטמא למתים שנאמר אמור אל הכהנים בני אהרן אע"פ שהם בני אהרן עד שיהיו בכיהונם.

⁹¹ עי' לקמן סעיף ה והערה. **Error! Bookmark not defined.**

⁹² ועי' שאג"א חדשות ח' שיש מצוה על כל קרוב לטמאות למתו, וכן הוא בראש הלכות טומאה סי' ד.

⁹³ היינו לשמורו בשבת.

האם יש איסור לטמאות למתים אחרים בשעה שהוא מטמא לאביו?

אבילות

(ו) ר"י אינו מיטמא להם אלא עד שיסתום הגולל (ואם דעתו לפנותו מותר לטמא לו לאורך עד שסתום גולל שני):

(ז) הגולל – י"א היינו כיסוי הארון וי"א אבן שנותנים על הקבר, והעיקר כדעה ראשונה⁹⁴ (ש"ך).

(ז) ר"י אסור לכהן להתטמא למת אפילו בעת שמיטמא לקרוביו לפיכך כהן שמת לו מת צריך ליוזר ולקברו בסוף בית הקברות כדי שלא יכנס לבית הקברות ולא יתטמא בקברות אחרים כשיקבור מתו: הגה ודוקא לאחר שפיטם ממתו אבל צעוד שהוא עוסק צמתו מותר ליטמאות אף לאחרים:

(ט) ודוקא לאחר שפירש ממתו – היינו שאין אסור ללכת לקבור, אבל לחזור משם ולטמאות אסורה, וי"א שגם בהליכה אסור להוסיף טומאה שהרי אפשר לקברו בקצה הבית הקברות, וי"ח (ש"ך)⁹⁵.

(ח) ר"י כהן שפירשו אבותיו מדרכי צבור כגון המסורות אינו מיטמא להם ר"י ולא להרוגי ב"ד ולא למי שמאבד עצמו לדעת ר"י ולא לספק כגון שנתערב ולדה בולד חברתה או ספק בן מ' לראשון או בן ז' לאחרון:

(ט) ולא לספק – אמנם בספר בן ט' לראשון ובן ז' לאחרון הבן מטמא מגזה"כ, וי"ח (פ"ת), ועיקר שלא מטמאים (רע"א).

(ט) שם – ותלמיד שהוא ספק כהן יכול לטמאות לרבו (רע"א).

(ט) אין הכהן מיטמא לאבר מן החי מאביו ולא לעצם מעצמות אביו וכן המלקט עצמות אינו מיטמא להם אע"פ שהשדרה קיימת ר"י אסור ממנו כל שהוא אפי' הוא מונח אצלו אינו מיטמא לו שאינו מיטמא אלא לשלם ר"י ויש מי שאומר דהני מילי כשחסר לאחר מיתה אבל אם חסר ממנו אבר מהיו ומת מיטמא לו אע"פ שאינו שלם: (וי"א שאינו מטמא להרוג דמקרי חסר) (ונכון להחמיר):

(ט) לאחר מיתה – וה"ה בשעת המיתה כגון שחתכו ראשו (ש"ך).

(ט) אלא לשלם – נמצאו תכריכים שלמים והדבר ספק אם הוא שלם או מפורק האיברים תלינן להקל ומטמא לו. ואם הדבר ידוע שנתפרקו אבריו אע"פ שכל אבריו מונחים בתוך הארון אינו מטמא לו (ש"ך).

סימן שעד

(א) ר"י מצוה להטמאות למת מצוה אפילו הוא כהן גדול ונזיר והולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ומצא מת מצוה הרי זה מיטמא לו:

(ב) ר"י אינו נקרא מת מצוה לענין זה אלא אם כן מצא ראשו ורובו ר"י ואם מצא ראשו ורובו הוין מאבר אחד חוזר ליטמא בשביל אותו אבר:

(ג) מיטמא לו – אפילו מותר לטלטל מחמה לצל (רע"א).

(ד) ראשו ורובו – או שדרה וגולגולת (רע"א).

(ג) ר"י איזהו מת מצוה שמצאו בדרך או בעיר של עובדי כוכבים ואין לו קוברים וממקום שמצאו אינו יכול לקרות ישראל שיענהו ויבא ליטפל בו ולקבורו אסור לו לזו משם ולהניח את המת אפי' לילך לעיר שהביא קוברין אלא יטמא עצמו ויקברנו אבל אם היו ישראל קרובים למקום המת שהמוצא את המת קורא אותם והם עונים לו ובאים לקברו אין זה מת מצוה שיטמא עליו הכהן אלא קורא אותם והם קוברים באו בני העיר אם יש לו כל צרכו מושך את ידיו: הגה ר"י אע"פ אומרים אינו מולא שיקצרוהו רק צסכר אינו חייב לצסכר משלו אלא

⁹⁴ לכן כהן הקובר א' מקרוביו, ואחר שנכסה הארון אסור לו לעשות עוד.

⁹⁵ ובמקום שאי אפשר לקברו בקצה הבית הקברות, מותר ללכת ולדרוך על קבר גם בחזרה, אבל חייב לצאת מיד אחר הקבורה, ואסור לשמוע קדיש וצידיק הדין, אבל אסור לשהות שם אפילו אם הוא לא עומד על קבר אלא רק תוך ד' אמות [לי קשה למה אי אפשר לסמוך על התוס' שמאחר שנטמאה אין אסור עוד] [אג"מ י"ד ח"א רנב].

אבילות

מטמא אם ירעה. ⁹⁶ממת הנמאל ולא ידעינן אם עובד כוכבים אם ישראל הוא אזלינן בתי רובא הנמאלים שם אם יך שלא נוכל לומר כל קצוע כמחאה על מחאה:

(א) מת הנמצא – נמצא מת בבית החולים שיש לו ברית מילה ודמות פסל על צוארו קוברים אותו כמת מצוה, אמנם קוברים אותו בחלקת רשעים, ואם קברו אצל צדיקים לא מוציאים אותו (פ"ת).

(ב) אינו יכול לקרות ישראל - לעולם הוא מת מצוה עד שיהיו שם נושאי המטה וקובריה (ט"ז)

(ג) אם יש שלא – צ"ל אם לא (ש"ך).

(ד) שם - אזלינן בתי רוב העוברים ושבים המצויים שם, או בתי רוב עיירות, אם רובו עובדי כוכבים אין צריך לקברו, ואם רובו ישראל הוי מת מצוה ולא אזלינן בתי העיר הקרובה, אפי' בקרבה דמוכת, אלא בתי רובו (ש"ך).

(ה) ⁹⁷מכל הקרובים שהכהן שיטמא להם שהם אביו ואמו ובנו ובתו ואחיו ואחותו מאביו הבתולה ואשתו מתאבלים עליהם ועוד הוסיפו עליהם אחיו מאמו ואחותו מאמו בין בתולה בין נשואה ואחותו נשואה מאביו שמתאבלים עליהם אף על פי שאין כהן מיטמא להם וכשם שהוא מתאבל על אשתו כך היא מתאבלת עליו ⁹⁸יודוקא אשתו כשרה ונשואה אבל פסולה או ארוסה לא אבל בנו ובתו ואחיו ואחותו אפילו הם פסולים מתאבל עליהם חוץ מבנו ובתו אחיו ואחותו משפחה וכותית שאינו מתאבל עליהם:

(ו) שהכהן מטמא להם – ומאחר שמיטמא לשומרת יבם מתאבל עליה (רע"א), וי"א שזה מח' לגבי אבל (פ"ת).

(ז) ⁹⁹היהגר שנתגייר הוא ובניו או עבד שנשתחרר הוא ואמו אין מתאבלין זה על זה (והוא הדין גר שנתגייר עם אמו אין מתאבל עליהם).

(ח) ¹⁰⁰מכל מי שמתאבל אליו מתאבל עמו אם מת לו מת, ודוקא בעודו בפניו, אבל שלא בפניו אין צריך לנהוג אבילות. חוץ מאשתו, שאע"פ שמתאבל עליה, אינו מתאבל עמה, אלא על אביה או על אמה, משום כבוד חמיו וחמותו. אבל על אחיה ואחותה, או בנה ובתה מאיש אחר, אינו מתאבל עמה. ומ"מ אינו יכול לכופה להתקשט, אבל יכולה למזוג לו הכוס ולהציע לו המטה ולרחוץ פניו ידיו ורגליו, וכן היא אינה מתאבלת עמו אלא כשמתו חמיה או חמותה, אבל שאר קרוביו שמתו אינה מתאבלת עמו: הגה וי"א ¹⁰¹דהאידנא נוהגין להקל באבילות זה של המתאבלים עמו, דאין זה אלא מקום כבוד המתאבלים, ועכשיו נהגו כולם למחול וכן נוהגין האידנא שלא להתאבל כלל עם המתאבלים. ¹⁰²וכל המחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים. ¹⁰³היומ"מ נהגו שכל קרובי המת הפסולים לו לעדות, מראים קצת אבילות בעצמן, כל קצוע הראשונה, דהיינו עד אחר שצת הראשון, שאינם רוחלים ואין משנים קצת בגדיהם כמו בשאר שצת. ויש מקומות שנהגו עוד להחמיר בענינים אחרים, והעיקר כמו שכתבתי, וכל זה בשמועה קרובה, או שהיה אצל המיתה. אבל בשמועה רחוקה, אין לאבילות זה מקום כלל. ¹⁰⁴וימי שרואה להחמיר על עצמו להתאבל על מי שאינו צריך, או ללבוש שחורים על קרובו אין מוחין בידו:

(ט) חמיו וחמותו - וכ"ש אשת אביו (פ"ת) ⁹⁶.

(י) הפסולים לו לעדות - היינו מחמת קרובה ולא מחמת קידושין, ואין רוחצים אי כם בפושרים גמורים (ש"ך).

(יא) שם - הכל כפי המנהג (ש"ך) ⁹⁷.

(יב) שבוע הראשונה – אמנם אם אירע רגל אין שום חיוב (פ"ת).

(יג) להתאבל על מי שאינו צריך - מ"מ להתנהג בכל דיני שבעה לא ראוי וטיפש הוא העושה כן (פ"ת).

⁹⁶ ול"נ שאין מקום למחול על זה שהרי הוא בגלל כבודם, אמנם מהבשים ראש קכג רואים שאין שום ענין שלא בפני האבל עצמו, וצ"ע.
⁹⁷ והמנהג בזה"ל לא לעשות כלום?

אבילות

(ז) הניאין מתאבלין עם הקרובים שמתאבלים עליהם אלא כשמתאבלים על הקורבה דשאר כגון בנו ואחיו שמתאבל על בן ובת שלהם אבל על קורבה דקדושין שלהם כגון שמתה אשת בנו או אשת אחיו או בעל בתו או בעל אחותו אינו מתאבל עליהם:

(ח) היתנינוק כל שלשים יום הניסיון שלשים בכלל אין מתאבלים עליו רפאפילו גמרו שערו וצפרניו ומשם ואילך מתאבל עליו אלא אם כן נודע שהוא בן ח' רפאפוי קים ליה ביה שכלו לו חדשיו כגון שבעל ופירש ונולד חי למ' הדישים גמורי' אפי' מת ביום שנולד מתאבלים עליו (כספק בן ט' לראשון (אז) בן ז' לאחרון שניהם מתאבלים עליו):

(ט) שניהם מתאבלין עליו - אע"ג דאבילות דרבנן החמירו כאן בספק דגנאי היה לו אם לא היו מתאבלין עליו כלל (ט"ז).

(ט"ו) ויום שלשים בכלל - תינוק שמת ביום ל"א קודם שעה לידתו מתאבלים עליו (פ"ת).
(טז) רבינו מי שאומר דתאומים שמת א' בהם תוך שלשים יום והשני יום אחר ל' יום אין מתאבלין עליו:

(י"ב) אין מתאבלין עליו - היינו על הראשון שמת תוך ל' יום (ט"ז, וש"ך⁹⁸).
(י"ג) רבוע רבו שלמדו חכמה⁹⁹ נוהג דיני אנינות אלא שמברך ומומן ומתאבל עליו רפאבחליצת סנדל וכל דיני אבילות יום אחד: (וכתב הכ"ז צקס רבי שמחה שרניך לסקנות מקומו צ"ה מיהו במקלת היום סגי):

(י"ד) דיני אנינות - עי' לעיל סי' רמב סי' כז (ש"ך).

(י"ה) יום אחד - היינו עד אחר הקבורה (ט"ז).

(יא) רבינו שאף על פי שהכל מיטמאין לו אין מתאבלין עליו: הגה רפא"א דאין מתאבלין על בן הראשון או בן הזכור שמת לאדם והמנהג הוא מנהג טעות אלא חייבים להתאבל עליהם רפא"מ נשתרצב המנהג דעירנו שאין אז ואם הולכין אחר צניהם הראשון לבית הקברות רפא"ט אומרים צקעת הדבר אין מתאבלין משום זיעתותא ושמעתי קאת נהגו כן:

סימן שעה - אימתי מתחיל האבילות, ולמי שמפנין מקבר לקבר

(א) רפא"מתי חל האבילות משנקבר ונגמר סתימת הקבר בעפר מיד מתחיל האבילות ומעטף ראשו רפא"אבל אינו חולץ מנעליו עד שיגיע לביתו ועכשיו נוהגים לחלוץ מנעל אחר סתימת הגולל מיד¹⁰⁰ כדאיתא בסימן שע"ו. הגה רפא"היה סכור שנסתם הקבר והתחיל להתאבל ואחר כך נודע לו שטעה חוזר ומתחיל לאבילות מחדש¹⁰¹:

(כ) סתימת הקבר - עי' לעיל שעג סעיף ו בש"ך שמשמע שעיקר הסתימת הקבר היא כיסוי הארון בעפר ולא אבן אחרונה (רע"א¹⁰²).

(ב) רפא"מי שדרכן לשלוח המת למדינה אחרת לקברו ואינם יודעים מתי יקבר מעת שיחזרו פניהם מללוות מתחילין למנות שבעה ושלשים¹⁰³ ומתחילין להתאבל, וההולכים עמו מונים משיקבר. ואם גדול המשפחה הולך עמו, אף אלו שבכאן אינם מונים אלא משיקבר, וגדול

⁹⁸ דלא כלבו"ש ומהר"ם מלובלין.

⁹⁹ עי' לעיל רמ"ל: כל אלו הדברים שאמרנו שצריך לכבד בהם את רבו לא אמרו אלא ברבו מובהק דהיינו שרוב חכמתו ממנו אם מקרא מקרא אם משנה משנה אם גמרא גמרא: הגה רפא"ובימים אלו עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלמדו הפלפול וחילוקים שנוהגים בהם בזמן הזה רק במי שלמדו פסק ההלכה והעיון והעמידו על האמת והיושר, אבל אם לא למד רוב חכמתו ממנו אינו חייב לכבדו בכל אלו הדברים אבל עומד מלפניו רפא"משיגיע לארבע אמותיו וקורע עליו כשם שהוא קורע על כל המתים שהוא מתאבל עליהם אפילו לא למד ממנו אלא דבר אחד בין קטן בין גדול עומד מלפניו וקורע עליו (ועיין לקמן סי' ש"מ סעיף ח'):

¹⁰⁰ אמנם עי' לקמן שפב שאם יש טורח גדול או חשש לעג לא צריך לחלוץ עי' הערה 154.

¹⁰¹ ז"ל: אבילות קודם קבורה או קודם יאוש לאו אבילות הוא כלל כי לא נתחייב עדיין להתאבל.

¹⁰² ול"נ שהשו"ע פסק כך כאן שזה יותר קולא, אבל מקום שיותר קולא לעשות כדברי הש"ך כך עושים.

¹⁰³ עי' נקה"כ סי' תב ש"ב חדש מונים מיום הקבורה אפילו אחרי כמה שבועות.

אבילות

המשפחה דהיינו דביתא סמוך עליה וגרירי כולהו בתריה, לא שנא אח לא שנא בן קמן ויש מי שאומר והוא שיהא בן י"ג:

(ב) למדינה אחרת כו' - משמע דוקא כשולחים אותו לעיר אחרת, אבל הקוברים בבית הקברות סמוך לעיר, החוזרים משערי העיר אינן מתאבלין עד שאמרו להם שנקבר (ש"ך).

(ג) שם - היינו שאם שמרו יום מספק, ונתברר שצדקו עולה להם ליום האבילות (פ"ת).

(ד) ואם גדול המשפחה כו' - י"א היינו לחומרא וי"א לכל דבר (ש"ך).

(ה) שם - היינו שהגדול הולך למקום שדר שם ונשאר שם, אבל אם הגדול יחזור אצלם אפילו רק ביום ז' מונה עמהם משעה שהחזירו פניהם (רע"א).

(ו) אף אלו שבכאן כו' - דדוקא אם יכול לבא אל הקבר תוך שלשה ימים אבל אם אינו יכול לבוא תוך שלשה ימים אלו שבבית מונין מיד וגדול הבית שבב"ה משיסתם הגולל ואין נגדרים עמו (ש"ך).

(ז) דהיינו דביתא סמוך עליה כו' - מי שמתה אשתו הבעל נקרא גדול (ש"ך).

(ג) ר"אם מפנין את המת מקבר לקבר, אם קברוהו בקבר ראשון על דעת להיות קבור שם עולמית, אלא שאח"כ נמלכו לפנותו משם, אין מונין לו אלא משיקבר בקבר ראשון, אפי' פיננהו תוך ז'. אבל אם בתחלה קברוהו על דעת לפנותו כשיודמן להם מתחילין אבלות מיד ואם פיננהו תוך שבעה חוזרין ומונין משיקבר שנית ואם לא פיננהו עד לאחר שבעה כבר עבר אבילותם ואין מתאבלים עליו פעם אחרת ר"אם מתחלה היה דעתם לפנותו משם תוך שבעה אין מתחילין למנות עד שיקבר בקבר השני¹⁰⁴:

(ד) ר"אם נתנו המת בארון ונתנוהו בבית אחר לפי שהיתה העיר במצור מונים לו מיד שבעה ושלישים אע"פ שדעתם לקברו בבית הקברות אחר המצור וסתימת ארון הוא כקבורה וחל עליהם אבילות מיד:

(ה) ר"ארוגי מלכות שאין מניחים אותו ליקבר, מאימתי מתחילין להתאבל עליהם ולמנות ז' ושלישים, משתניאשו לשאול למלך לקברו, אע"פ שלא נתיאשו מלגנוב אותם.

(ו) ר"אמי שטבע במים שיש להם סוף או שיצא קול שהרגוהו לסטים או שגררתו היה מאימתי מונים, משנתיאשו לבקש. מצאוהו אברים אברים ומכירין אותו בסימני גופו, אין מונין לו עד שימצא ראשו ורובו או שנתיאשו מלבקש. ר"אם נמצא אחר שנתיאשו ממנו, אין הקרובים צריכים לחזור ולהתאבל, אלא הבנים, אם הם שם בשעה שנמצא, מתאבלים אותו היום, דלא גרע מליקוט עצמות אביו, אבל אם אינם שם, ושמעו אחר שעבר היום, אין צריכין להתאבל: הגה ר"אסם קלחו מתיאם לעיר אחרת קדימם להתחיל האבלות משיחזרו צפניהם והתחילו למנות האבלות ואחר כך נתפס המת ולא ניתן לקבורה זמן ארוך אין צריכין להפסיק האבלות ואין צריכין לחזור ולהתאבל אחר כך דמאחר קדימם להתחיל מיד אין צריכין להפסיק:

(ז) או משנתיאשו לקברו - מעשה ביהודי אחד שהרגוהו והשליכוהו בנהר ונתיאש בנו מלבקשו עוד ומנה שבעה ושלישים ולאחר שעברו ימי האבילות נמצא אביו בתוך הנהר והובא לבית הקברות, אז לא חייב אלא קריעה בלבד (ש"ך).

(ז) ר"אמי שטבע במים שיש להם סוף או שיצא קול שהרגוהו לסטים או שגררתו היה מאימתי מונים, משנתיאשו לבקש. מצאוהו אברים אברים ומכירין אותו בסימני גופו, אין מונין לו עד שימצא ראשו ורובו או שנתיאשו מלבקש. ר"אם נמצא אחר שנתיאשו ממנו, אין הקרובים צריכים לחזור ולהתאבל, אלא הבנים, אם הם שם בשעה שנמצא, מתאבלים אותו היום, דלא גרע מליקוט עצמות אביו, אבל אם אינם שם, ושמעו אחר שעבר היום, אין צריכין להתאבל: הגה ר"אסם קלחו מתיאם לעיר אחרת קדימם להתחיל האבלות משיחזרו צפניהם והתחילו למנות האבלות ואחר כך נתפס המת ולא ניתן לקבורה זמן ארוך אין צריכין להפסיק האבלות ואין צריכין לחזור ולהתאבל אחר כך דמאחר קדימם להתחיל מיד אין צריכין להפסיק:

(ח) במים שיש להם סוף¹⁰⁵ - דאלו במים שאין להם סוף אין היתר לאשתו דבחזקת חי קיים ע"כ לא ינהג אבילות (ט"ז), וכן כל מקרה שאשתו אסורה לא נוהגים בו אבלות (ש"ך).

(ט) אין הקרובים - וצ"ע למה דווקא בנים, שבפשטות זה כל הקרובים (ש"ך).

(י) שיצא קול - על מי שמסתמא מת אסור אבילות אבל מותר להגיד קדיש ומפטיר וליתן

¹⁰⁴ והוא לא אונן?

¹⁰⁵ ע"י אה"ע (יז לב) ראוהו שנפל לים אפילו טבע בים הגדול אין מעידין עליו שמת שמא יצא ממקום אחר ואם נפל למים מכונסים כגון בור או מערה שעומד ורואה כל סביביו ושהה כדי שתצא נפשו ולא

אבילות

צדקה עבורו ולשכור מישהו ללמוד בשבילו (אם הוא קטן), וכן אם הלך למקום קרוב מותר להתאבל על סמך שהדבר יתוודע, וי"א שאם כבוד מפורסם הדבר מותר להם להגיד קדיש בביתה, אבל אסור ללבוש בגדי אבל, ואם אין חשש עגונה (שהוא רווק) י"א שאין מתאבלים עליו (וכן הוא ברע"א), וי"ח, וכן עיקר (פ"ת).

(ח) רפ"מי שמת לו קרוב ולא ידע עד שבא למקום שמת שם המת או למקום קבורה אם היה במקום קרוב שהוא מהלך פרסאות שאפשר שיבא ביום אחד אפי" בא ביום הז' אם מצא מנחמים אצל גדול הבית אפי" שננערו לעמוד הואיל ומצא מנחמים (דהיינו שנוהגים עדיין קצת אבילות) עולה לו ומונה עמהם תשלום שלשים יום ואם לא מצא מנחמים מונה לעצמו וכן אם היה במקום רחוק אפילו בא ביום שני מונה לעצמו שבעה ושלשים מיום שבא: הגה וי"א לפיכך אם צל אחד ואין הגדול צבית רק שהלך לצורך הגמת אס חזר תוך ג' ימים הוי כאילו הוא צבית והבא תוך ג' מונה עמהם ויש להקל כסצנא זו וכל שדינו למנות עמהם אפילו אם חזר אחר כך לביתו מונה עמהם:

(צ) למקום שמת – דווקא שבא לשם אבל אם נשאר במקומו מונה לעצמו (ש"ך).

(צ) ולא ידע – אם בא גדול הבית אצלו ביום ב' אינו מונה עמו שרק הבא נגרר אחר הנמצא ולא הפוך (רע"א).

(צ) גדול הבית – דווקא שהבא נגרר אחר הגדול כגון בניו ובני ביתו המקשיבים למשמעתו או סמוכים על שלחנו, וי"א דווקא בנים לגבי אבא ואחים קטנים לגבי גדולים כשוכלים ממנו (רע"א).

(ט) רפ"במה דברים אמורים בשלא שמע שמת עד שבא אבל אם נודע לו ביום השני והתחיל להתאבל לא יקצר אבילותו בשביל שבא אצלם:

(י) רפ"מי שהוא אבל ובתוך ז' מת לו מת אחר מונה ז' למת אחרון ועולים לו לתשלום שבעה ימי אבילות הראשון:

(יא) רפ"מי שהתפלל ערבית ועדיין הוא יום ושמע שמת לו מת יש מי שאומר¹⁰⁶ שמונה מיום המחרת ואותו יום אינו עולה:

(יב) מי שהתפלל - שנחשב כשתי קולות הסותרים א' את השני (ט"ז), היינו שהוא התפלל אבל אם הקהל התפלל ולא הוא, אותו היום עולה לו (ש"ך), אבל לענין קביעות היארצייט הולכים אחרי היום, אפילו אם התפלל (פ"ת).

(יג) שם - בין השמשות נחשב כיום (פ"ת).

סימן שעו – מנהג המנחמים, ודין מת שאין לו מנחמים

(א) רפ"אין המנחמים רשאים לפתוח עד שיפתח האבל תחלה¹⁰⁷ והאבל מיסב בראש¹⁰⁸ רפ"וביון שנענע האבל בראשו בענין שנראה שפותר את המנחמים אינם רשאים לישב אצלו: רפ"חאין אצל או חולה חייבים לעמוד אפילו בפני נשיא):

(א) אין אבל או חולה – דלא הוי קימה שיש בה הידור, וה"ה בט"ב (רע"א).

(ב) רפ"הבא לכבד את חבריו ולקום בפניו אומר לו שב אלא א"כ הוא אבל או חולה דמשמע שב באבילות שלך שב בחולי שלך: הגה ר"ל יאמר אדם לא נפרעתי כפי מעשיו¹⁰⁹ או כיוצא בדברים אלו שאל יפתח פיו לטון כ"ל יאמר אדם לאצל מה לך לעשות, כי אי אפשר לשנות שזהו כגידוף למשמע האם אפשר לשנות, היה עושה אצל יקבל עליו גזירה הש"י צאהזה¹¹⁰:

¹⁰⁶ ע"י ת"ב סי"א שמביא אותו הלכה לא בשם י"א.

¹⁰⁷ אמנם ע"י תורת אדם קנב שהאבל מתחיל לומר ברוך דין האמת.

¹⁰⁸ ע"י ריטב"א מועד קטן כח ע"ב: אשב ראש כמלך בגדוד. ועיי"ש בהמאירי: שמכבדין את האדם בזמן שהוא ביגון.

¹⁰⁹ ז"ל הגמ': רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף.

¹¹⁰ ע"י יש"ש ב"ק פ"ד אות י: כשאומרים מאי אפשר למעבד הכי פירושו קשה עלינו הדבר מאד. אבל אין כח בידינו ללחום עם הקב"ה. אבל היה כח בידיהם עבדי, בתמיה. א"כ הם מתרעמים על מדותיו של הקב"ה, ונראה בעיניהם כאלו שלא כדין המיתו.

אבילות

(ב) דמשמע הא אם אפשר לשנות - ודאי כל טצדקי תפלות וצומות יש לו לאדם לעשות כדי לבקש שלא ימות לו מת ועל זה אמר דוד כיון שכבר מת לא יועילו הצומות וגו' אבל אותן המנחמים שאומרים אל תצער עצמך כי מה לך לעשות אין אומרין על התפלה כן אלא על הצער שלא יצער עצמו כיון שא"א בענין אחר דמשמע הא אפשר בענין אחר היה עושה שפי' היה מצער עצמו על שלא יהיה כרצון האדם וזהו גידוף שמן הראוי להיות כרצון האל יתברך לא כרצון האדם (ט"ז).

(ג) רבימת שאין לו אבלים להתנחם באים עשרה בני אדם כשרים ויושבים במקומו כל ז' ימי האבילות ושאר העם מתקבצים עליהם ואם לא היו שם עשרה קבועים בכל יום ויום מתקבצים עשרה משאר העם ויושבים במקומו: הגה ולא ראינו נהגין כן וכתוב צמהרי"ל נוהגים להתפלל בעשרה כל ז' במקום שנפטר שם האדם והיינו על אדם שלא הגיח קרובים ידועים להתאבל עליו אבל יש לו נשום מקום שמתאבלים עליו אין לרי"ז:

(ד) להתפלל - עבה"ט דא"א תחנון והלל בבית האבל. ונהגו שהאבל הולך למקום אחר והצבור אומרים הלל, ולפי המנהג גם אם מתפלל בבית שמת שם המת ואין שם אבלים כלל אומרים הלל ע"ש. וכן בהבדלה שעושה תוך שבעה על הכוס אע"ג דרשאי להבדיל אין לו לומר פסוקי שמחה שקודם לה רק יתחיל מהברכות וכל מה דראוי לאבל שלא לומר אפילו רצה להחמיר ע"ע ולומר אינו רשאי מפני כבודו של מת. אם אירע לאבל יום ז' בר"ח יאמר הלל אחר יציאה מבהכ"נ שאז אינו אבל (פ"ת).

(ד) עבשיו נוהגים שאחר שנגמר סתימת הקבר מעפר (או לאחר שהפך האבל פניו מן המת) חולצין מנעל וסנדל ומרחיקין מעט מבית הקברות ואומרים קדיש דהוא עתיד לחדתא עלמא ואחר כך תולשין עפר ותולשין עשבים ומשליכים אחר גוון ורוחצין ידיהם במים: הגה י"א שיושבים ז"פ מפני שהרוחות מלוות אותן וכל זמן שיושבים בורחין ממנו וצמדינות אלו לא נהגו ליטב רק ג"פ אחר שרחלו הידים ואומרים כל פעם ויהי נועם וגו' יושב בסתר וגו' וכשנקבר המת ציוס טוב יכולין ליטב כך ג"פ כמו בחול וה"ה אם נקבר סמוך לשבת עושין כן בשבת ונהגו להקפיד אם יכנס אדם לבית אחר קודם שירחץ וישב ג"פ ומנהג אבותינו תורה. ונמצא במדרשות לומר קדיש על אב, ע"כ נהגו לומר על אב ואם קדיש בתרא י"ב חדש. וכן נהגו להפטיר צנזיא¹¹² ולהתפלל ערבית

¹¹¹ עי' לקמן שפד ס"ג ברמ"א.

¹¹² עי' ז"ח מט ע"א וע"ב ז"ל: ות"ח כל איניש דאיהו דל וחב קמי קב"ה לא חשיב ליה קב"ה חובה בגין דלאו איהו בדעתיה ומנא לון מאיוב דשעתא דאמר קב"ה לטשן מאין תבא כו' השמת לבך אל עבדי איוב אמר ליה השטן לקב"ה אית ב"נ בעלמא דיהיב ליה מאריה כספא ודהבא ומרגליות ובנים וכל טובא דעלמא ויהא ביש א"ל הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך יהיב ליה בידוי וקטיל בנוי ולא נשאר בידוי כלום לבתר הדר ואמר וגע אל עצמו ואל בשרו עד דקב"ה אמר ליה הנו בידך אך את נפשו שמור בההיא שעתא נפק איוב מדעתיה ואמר הכי הטוב לך כי תעשוך הטוב זה העושק שתעשה לי אבי ואמי עשו הגוף ואתה התחברת עמהם בשותפות ונתת בי נפש ונשמה הנפש שהוא שלך אמרת אך את נפשו שמור והגוף שעשו לי אבי ואמי אמרת עשה בו כל מה שתרצה וכי הוא טוב זה העושק שתעשה לי ד"א אשרי משכיל אל דל מהו דל אדם שימות בלא בנים יצאה נשמתו ממנו בשעת פטירתו מן העולם ראה מה אמר עליו הפסוק יד ליד לא ינקה רע ואם נשאר לו בן בעולם אם יחזיק בו א' וילמדנו תורה יעשה שלום לי וביום רעה ימלטהו ה' ות"ח גברא חד אזיל לבי טורי קרדונוייה הוא ותרין עמיה וחמא גומין בקיעין דאשא ותננא נפיק מן גומין ושמע גברא חד דאמר ווי ווי אמר ודאי אתר חד מן דוכתי דגיהנם הכא אדמוך וחזא בחלמיה לאינש חד והדא גדישא מן קוצין על כתפוי ותרין ממונין מן גיהנם עאלין נורא תחות גדישא דמן קוצין ואיתקד והוה צעיק והוה אמרין ליה תרין מלאכין קדישין שלוחין מן השופט דלעילא דדן ליה את שבקת להקב"ה ולמלאכין דיליה דהוה נטרין לך בעלמא דין ובעלמא דאתי ואת עבדת רעווא דקוצין דאינון רשעים דאינון מסטרא דסמאל ונחש הקוצין ישרפו אותך א"ל להווא חייבא דגיהנם מאן את אמר יודאי חייבא אנא וממונין דגיהנם לא מדכרין לי שמי ותלת זמנין דיינין לי ביומא ותרין בליליא אמר ליה שמא דדוכתך ידעית אמר ליה גלילא עילאה ושבקת בר בעלמא אמר ינוקא שבקנא ואנא קצבא הוינא ומן בישין סגיין דעבידנא בקדמיתא הוה דיינין לי מפי ומרגלי ומידי ומלאך שהוא ממונה על הקברות אומר לי בשעתא דדיינין לי אוי למי שנשבע לקיים את התורה ונשבע על שקר ווי לקרקפתא דלא מנחא תפלין מעולם ואו לידים שמשו בהבלי העולם {מט ע"ב} ואוי לרגלים שהיו הולכים בהבלי העולם בשעתא שהיו מלקין אותי מכות מרדות אמרתי כל מה שעשיתי ובאה נשמתו והמלאך

אבילות

שהיה ממונה על נשמתו ונתנו כתב אחד מכל מה שעשיתי ונשמתו עשתה עדות עם המלאך ואמרו ע"פ שנים עדים או שלשה עדים יומת המת וע"ד משוכבת חיקך שמור פתחי פיך ומאן איהו דא נשמתא דהיא מעידה על בר נש בשעת מיתתו איתער משינתיה ההוא גברא אזיל לגלילא עילאה ואמר לגברא חד חזיתא לינוקא דאיהו בן קצבא דמית בזמן פלוני א"ל ינוקא דא דאת שאיל עליה אינו אזיל בבי מטבחיא ואיהו רשע כאבוהי כן וכך יהא ליה ולאבוה ולמיניקתא דינוקא ליה אזיל למדרשא חד שמע לינוקא דהוה אמר אם תבקשנה ככסף וגו' אזל לבי מטבחיא וחזא לינוקא דהוה משחק עם הנערים בבי מטבחיא א"ל ברי זיל עמי ואזל עמיה ואלביש יתיה ויהב ליה לרב חד דהוה אולף ליה אורייתא עד דרבא רביא וקרא ועבד ליה דיימר הפטרה בבית הכנסת ועבד ליה דיתפלל עד דקרא וזנה ואתחכם יותר עד דקרו ליה רבי ההוא ב"נ מית דהוה אבוהי דינוקא דהוה דיינין ליה אתא בחלמא לחכם דא ואמר ליה רבי כמה דנחמת לי ינחם לך קב"ה בשעתא דאמר בני הפטרה בקהל אפקעי לי מן דינא בשעתא דעבר לתפלה ואמר קדיש קרעו לי גזר דין מכל וכל ובשעתא דאתחכם יהבו לי חולקא בגנתא דעדן ודא הוא חלק דאמרי חלק לעה"ב חלק שיש לכל צדיק וצדיק בפני עצמו ועאלו לי עם הצדיקים בישיבה דילהון ובשעתא דאתחכם יותר וקרו ליה רבי אעטרו לי בכתרא דצדיקייא אתעטרין ביה ויהבו לי אכילה ושתייה מההיא שנהנין מזיו השכינה ודא הוא דאמרי צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה וכל גברא דנהנה מזיו השכינה כאלו אכל ושתה ובשבילך רבי זכינא לכל האי יקר זכאה חולקך שבשביל דא אית לך חולקא עילאה יתיר בעלמא דין ובעלמא דאתי זכאה איהו מאן דזכי דישבוך ברא בעלמא

תרגום: ובא ראה כל איש שהוא דל וחוטא לפני הקדוש ברוך הוא לא מחשיב לו הקדוש ברוך הוא חטא משום שאינו בדעתו ומנין לנו מאיוב בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לשטן (איוב א) מאין תבא כו' (איוב ב) השמת לבך אל עבדי איוב אמר לו השטן לקדוש ברוך הוא יש אדם בעולם שנותן לו אדונו כסף וזהב ומרגליות ובנים וכל טוב העולם ויהיה רע אמר לו הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך נתן אותו בידו והרג את בניו ולא נשאר בידו כלום אחר כך חזר ואמר (שם) וגע אל עצמו ואל בשרו עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא (שם) הנו בידך אך את נפשו שמר

באותה שעה יצא איוב מדעתו ואמר כך (שם) הטוב לך כי תעשק הטוב זה העשק שתעשה לי אבי ואמי עשו הגוף ואתה התחברת עמהם בשתפות ונתת בי נפש ונשמה הנפש היא שלך אמרת אך את נפשו שמר והגוף שעשו לי אבי ואמי אמרת עשה בו כל מה שתרצה וכי הוא טוב זה העשק שתעשה לי

דבר אחר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל מה זה דל אדם שימות בלא בנים יצאה נשמתו ממנו בשעת פטירתו מן העולם ראה מה אמר עליו הפסוק (משלי יא) יד ליד לא ינקה רע ואם נשאר לו בן בעולם אם יחזיק בו אחד וילמדנו תורה יעשה שלום לי וביום רעה ימלטהו ה' ובא ראה אם אחד הלך לבין הרי אררט הוא ושנים עמו וראה גמות ובקעים של אש ועשן יוצא מהגמות ושמע איש אחד שאומר וי וי אמר ודאי מקום אחד ממקומות הגיהנם כאן נרדם וראה בחלומו איש אחד וגדיש זה של קוצים על כתפיו ושני ממנים מהגיהנם מכניסים אש תחת הגדיש של הקוצים ונשרף והיה צועק והיו אומרים לו שני מלאכים קדושים שלוחים מהשופט של מעלה שדן אותו אתה עזבת את הקדוש ברוך הוא ואת מלאכיו שהיו שומרים אותך בעולם הזה ובעולם הבא ואתה עשית הרצון של הקוצים שהם הרשעים שהם מצדו של סמא"ל ונחש הקוצים ישרפו אותך

אמר לו אותו יהודי לאותו הרשע של הגיהנם מי אתה אמר יהודי רשע אני והממנים של הגיהנם לא מזכירים את שמי ושלש פעמים דנים אותי ביום ופעמים בלילה אמר לו את שם מקומך ידעת אמר לו הגליל העליון והשארית בן בעולם אמר תינוק השארתי ואני הייתי קצב ומהרעות הרבות שעשיתי בראשונה היו דנים אותי מפי ומרגלי ומידי והמלאך שהוא ממנה על הקברות אומר

עד כאן לא מסודר התרגום

לי בשעה שדנים אותי אוי למי שנשבע לקים את התורה ונשבע על שקר אוי לקרקפת שלא הניחה תפלין מעולם ואוי לידים ששמשו בהבלי העולם ואוי לרגלים שהיו הולכים בהבלי העולם בשעה שהיו מלקים אותי מכות מרדות אמרתי כל מה שעשיתי ובאה נשמתו והמלאך שהיה ממונה על נשמתו ונתנו כתב אחד מכל מה שעשיתי ונשמתו עשתה עדות עם המלאך ואמרו (דברים יז) על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת ועל זה (מיכה ז) משוכבת חיקך שמר פתחי פיך ומי הוא זו הנשמה שהיא מעידה על אדם בשעת מיתתו

התעורר משנתו אותו איש הלך לגליל העליון ואמר לאיש אחד ראית תינוק שהוא בן של קצב שמת בזמן פלוני אמר לו התינוק הזה שאתה שואל עליו הוא הולך לבית המטבחים והוא רשע כמו אביו כך וכך יהיה לו ולאביו ולמינקת שהיניקה אותו הלך לבית מדרש אחד שמע תינוק שהיה אומר (משלי ב) אם תבקשנה ככסף וגו'

אבילות

במולאי שבתות, שהוא הזמן שחוזרין הנשמות לגיהנם. וכשהבן מתפלל ומקדש ברבים, פודה אביו ואמו מן הגיהנם¹¹³. ונהגו לומר קדיש על האם אע"פ שהאב חי עדיין, אינו בידו למחות לבנו שלא יאמר קדיש על אמו. מזה להתענות ביום שמת אב או אם ג' אחין ואיך נכרי הג' אחין נוטלין ג' קדישין והאחר נוטל קדיש אחד ונהגו שאם מגיע לאדם יום שמת בו אביו ואמו שאומרים עליהם קדיש יתום לעולם. ומי שזודע להתפלל כל התפלה מתפלל, ואם יש אבלים אחרים נהגו שתוך שבעה לאבולם הם קודמים ואין לו קדיש כלל, תוך לו קדיש א', לאחר לו קדיש א' כל הקדישין של אותו היום הם שלו, ומונין שבעה ול' מיום הקבורה אע"פ שלא שמע האב מיד. ואם נכרי הוא כא' מצני העיר לענין קדיש זו הולכים אחר המנהג ואין מקום לקדיש זו אלא על אב ואם בלבד אבל לא בשאר קרובים ואם אין צ"ה אבל על אביו ואמו אומר אותו קדיש מי שאין לו אב ואם בעד כל מתי ישראל ויש מקומות שנהגו שאר קרובים אומרים קדיש על קרוביהם כשאין אבלים על אביהם ואמם ויש מקומות שאפילו יש אבלים על אביהם ואמם אומרים שאר קרובים אלא שעושים פשרה ביניהם שאין אומרים כל כך קדישים כמו האבלים על אב ואם והולכים בכל זה אחר המנהג ובלבד שיהא מנהג קבוע בעיר והאבלים אומרים קדיש אפילו בשבת ויו"ט (צ"ו) בשם ר"י מקורבני"ל אבל לא נהגו להתפלל בשבת ויו"ט אע"פ שאין איסור בדבר אבל בימות החול מי שזודע להתפלל יתפלל ויותר מועיל מקדיש יתום שלא נתקן אלא לקטנים ומי שאינו יודע להתפלל כל התפלה יתפלל למנחה ובא לכיוון וכו' ונהגו שאין אומרים קדיש ותפלה רק י"א חדשים כדי שלא יעשו אביהם ואמם רשעים כי משפט רשע י"ב חדש ואם היו אבלים כאן ובאו אח"כ אבלים אחרים השניים יש להם הקדישים והתפלות כל לו יום מיום הקבורה אע"פ שלא שמעו י"א דמומר שנהרג ביד עובדי כוכבים בניו אומרים עליו קדיש:

(ד) ומרחיקין מעט מבה"ק - כדי לומר קדיש לפחות ד' מרחק מהקבר, שהמת תופס ד"א, אמנם אם נקבר בלילה א"א לא צדוק הדין ולא קדיש בבה"ק (ש"ך).

(ה) ואחר כך תולשים עפר - ואומרים זכור כי עפר אנחנו, וגם הוא רמז לתחיית המתים שיחיו מעפרם (ש"ך).

(ו) תולשים עשבים - תולשים עשבים בצרור עפרם וזורקם על ראשו דרך צער ע"ד ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה (ש"ך).

(ז) רק שלש פעמים - יש לישיב ד' פעמים בפסוק דכי מלאכיו יצוה לך וגו' (ט"ז ש"ך) ויאמר אתה גבור כו' שיש בזה סוד הקבלה להבריא כחות הטומאה (ש"ך).

(ח) ג' אחין - י"א שכל האבלים אומרים כולם קדיש יחד (פ"ת)¹¹⁴.

הלך לבית המטבחים וראה תינוק שהיה משחק עם הנערים בבית המטבחים אמר לו בני לך עמי והלך עמו והלביש אותו ונתן אותו לרב אחד שהיה מלמד אותו תורה עד שגדל התינוק וקרא ועשה אותו שיאמר הפטרה בבית הכנסת ועשה אותו שיתפלל עד שקרא ושנה והתחכם יותר עד שקראו לו רבי

אותו האיש המת שהוא אבי הילד שהיו דנים אותו בא בחלום לחכם זה ואמר לו רבי כמו שנחמת אותי ינחם אותך הקדוש ברוך הוא בשעה שאמר בני הפטרה בקהל הפקיעו אותי מן הדין בשעה שעבר לתפלה ואמר קדיש קרעו לי גזר הדין מכל וכל ובשעה שהתחכם נתנו לי חלק בגן עדן וזהו החלק שאומרים חלק לעולם הבא החלק שיש לכל צדיק וצדיק בפני עצמו והכניסו אותי עם הצדיקים לישיבה שלהם

ובשעה שהתחכם יותר וקראו לו רבי עטרו אותי בכתר שהצדיקים מתעטרים בו ונתנו לי אכילה ושתייה מאותו תענוג שנהנים מזיו השכינה וזהו שאומרים צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה וכל איש שנהנה מזיו השכינה כאלו אכל ושתה ובשבילך רבי זכיתי לכל הכבוד הזה אשרי חלקך שבשביל זה יש לך חלק יותר עליון בעולם הזה ובעולם הבא ואשריו מי שיזכה שישאיר בן בעולם

¹¹³ עי' שו"ת הרא"ש כלל כז סימן ב: וכשמתפללין בבית האבל אם אין שם אחר שיתפלל יכול האבל להתפלל ולהוציא אחרים ידי חובתם כי האבל חייב בכל המצות.

¹¹⁴ עי' מ"ב סי' ח סק"ג [משמע דיותר טוב שכולם יברכו ובאמת אדרבה לכתחילה יותר טוב שאחד יברך ויוציא את האחרים משום ברוב עם הדרת מלך, אך לא נהגו עכשיו כן, ואפשר משום שאין הכל בקיאין להתכוון לצאת ולהוציא], שיש מצוה יותר לשמוע ברכה של אחר, ולכן נ"ל שאם יש אבל יותר טוב שהוא ישמע קדיש של אחר ויענה אמן, מאשר יגיד עם אחרים כל זמן שלא יפגעו. וצ"ע אם בקדיש בעצם מתכוונים להוציא אחרים.

אבילות

^(ט) שם – אם כמה אומרים קדיש יחד וא' מקדים אם הם תוך כדי דיבור יענה עם הראשון, ואם לאו יענה לכל א' וא' (פ"ת).

^(י) שתוך ז' לאבילותם – היכא דאיכא רווחא כגון בשבת דאיכא שלשה קדישים ואחד בן שלשים ואחד יארציי"ט אז בן שלשים עדיף דהוא אומר שני קדישים והיארציי"ט קדיש אחד אבל היכא דאיכא דוחק בקדישים ואינו מגיע לכל אחד קדיש אחד אז נדחה הבן שלשים מפני היארציי"ט והטעם שאם לא יאמר היארציי"ט אותו יום קדיש לא יוכל לומר למחר כי עבר היום בטל הקרבן מה שאין כן בבן שלשים שיוכל לומר למחר וחילוק נכון הוא דכל שאפשר לתת קדיש לשניהם אז יש מעלה לבן שלשים על היארציי"ט משא"כ אם יהיה היארציי"ט נדחה לגמרי זהו אינו מסתבר וכתב עוד דלענין שבעה אין חילוק בין גדול לקטן תושב לאורח (ט"ז) וי"א שיארציי"ט דוחה ל' וי"ב חודש, אבל אורח לא (ש"ך).

^(כ) תוך ל' – בן ל' דוחה בן י"ב ובפריסת שמע מחלקים (ש"ך)¹¹⁵

^(כז) & - אין לילך על קבר ב' פעמים ביום א' (רע"א).

^(כח) & - מנהג שאין מעמידין מצבה עד אחר יב"ח (רע"א).

^(כט) & - אין לקרא כתב שע"ג המצבה שזה קשה לשכחה (רע"א).

^(ל) & - נוהגים שלא לקחת שום דבר מבית אבלכל משך ז' ימי אבילות (רע"א)

^(לז) & - נוהגים שלא לקחת יעה כשקוברים מיד חברו אלא זורקים לארץ ואח"כ לוקחים (רע"א).

^(מ) & - בשעת רחיצת הידים מקפידים שלא לקחת הכלי מיד הרוחץ (רע"א).

סימן שעו

(א) רצ"ה עבדים והשפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים עליהם עליהם תנחומי אבלים אלא אומרים לו המקום ימלא חסרונך כשם שאומרים לאדם על שורו וחמורו:

(ב) ¹¹⁶ אבל מנודה אין מברין אותו ואין אומרים לו תנחומי אבלים:

(ג) מנודה שמת מנחמים אבליו:

סימן שעח

(א) רצ"ה אבל אסור לאכול משלו רצ"ה בסעודה ראשונה¹¹⁷ אבל בשניה מותר אפילו ביום ראשון ומצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם כדי שלא יאכל משלו ויכול אחד להאכיל את חברו בימי אבלו והוא יחזור גם כן ויאכילנו בימי אבלו ובלבד שלא יתנו בתחילה:

^(כ) אסור לאכול – אבל אם השכנים לא מאכילים אותו מותר לאכול משלו (ט"ז)¹¹⁸.

(ב) רצ"ה אשה שאירעה אבל אין לאנשים להברותה אבל נשים מברין ואשה נשואה שאירעה אבל אינה יכולה לאכול סעודה ראשונה משל בעלה וכן מי שיש לו סופר או שכיר אם אוכל בשכרו ואירעו אבל לא יאכל סעודה ראשונה משל בעל הבית אבל מי שזן עני או יתום או לבנו ובתו בלא תנאי ואירעם אבל יכולים לאכול סעודה ראשונה משל בעל הבית¹¹⁹:

^(ג) ואשה נשואה - כיון שהוא חייב במזונותיה כמשלה דמי (ש"ך).

(ג) רצ"ה אם רצה האבל שלא לאכול ביום הראשון מותר לאכול משלו אפילו סעודה ראשונה: הגה וכן אם לא הזכירוהו ביום ראשון שנתקן עד הלילה מותר לאכול כלילה משלו ואין לריב הזכרה:

^(ד) מותר לאכול – ביום השני או בלילה שאחר יום ראשון משלו אפילו סעודה ראשונה

¹¹⁵ עי' מ"ב סח סק"ו שהוא אמירת פסוקים וברכו וקדיש אחרי התפילה, ונ"ל שזהו ענין שיר של יום וצ"ע.

¹¹⁶ תורת אדם עמוד קנו.

¹¹⁷ הטעם כי האבל דואג ונאנח על מתו ואינו חושש לאכול כי רצונו למות הוא גם כן על כן צווה לאכול משל אחרים (ב"י בשם ר' ירוחם).

¹¹⁸ עי' ערה"ש אות ב: שעיקר הוא הלחם אבל תבשילין יכול לאכול משלו וכן המנהג שמביאין להאכל לחם וביצים בלבד.

¹¹⁹ וכן להיפך, יכולים לאכול מבניהם.

אבילות

(ש"ך).

(ד) היו נוהגים להתענות ביום מיתת החכמים:
(ה) רצ"מי שנקבר בערב שבת סמוך לחשכה קודם ביה"ש רצ"מיש מי שאומר שמברין אותו אז ולי נראה דכיון שאינו חובה טוב שלא להברותו אז מפני כבוד השבת וכן נוהגין:
(ו) שאין מברין על הקטן א"כ הוא בן שלשים יום שלימים או קים ליה ביה שכלו לו חדשיו:
(ז) שאמרביצין ומכבדין בבית האבל ומדיחין קערות כוסות וצלוחיות וקיתונות ואין מביאין שם לא בשמים ולא מוגמר אבל מביאים אותם בבית שהמת שם ואין מברכים עליהם ש"בואין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל אלא יושבים ודוממים:

(ד) בבית שהמת שם – להעביר הסרחון (ט"ז).

(ח) ש"כיון שנקבר המת מותר לאכול בשר ולשתות יין מעט בתוך הסעודה כדי לשרות אכילה שבמעיו אבל לא לרוות:

(ט) ש"מקום שנהגו להברות בבשר ויין ומיני מטעמים עושים ומברין תחילה בבצים או בתבשיל של עדשים וזכר לאבילות ואח"כ אוכלים כל צרכם:

(י) בביצים – שאין להם פה כמו אבל שאין לו פה (ש"ך).

(י) שם – שלא יקלוף האבל הביצים עצמו שלא יראה כרעבתן (רע"א).

(י) ש"האין לאכול עם האבל כל כך בני אדם שיתחלקו לשני מקומות¹²⁰:

(יא) ש"היכא שצריך למנות שבעה אחר הרגל וכן אם שמע שמועה בשבת צריך להברותו הבראה ראשונה שבימי אבילות (וי"א ש"כיון שגדלה יום ראשון אין מצרין אותו וכן נוהגים ואפילו היכא לעולה לו למנוח ז' כגון במקומות שעושין שני ימים ששני עולה):

(יב) ש"ואין מברין על שמועה רחוקה:

(יג) ש"הפריס (פירוש זולע לחס לצדך המוליא) מנחם גדול דבהון ובשבת פריס כאורחיה:

סימן שעט

(א) כשמברכין ברכת המזון בבית האבל אומר ברכה רביעית כנוסח זו בא"י אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק וכו': הגה לוקח נפשות צמקטט שליט צעולמו לעשות צו כלונו כי כל דרכי צמקטט ואנחנו עמו ועצדיו וצכל אנחנו חייבים להודות לו ולזכרו גודל פרלות ישראל הוא יגדור הפרלה הזאת מעלינו ומעל אצל זה לחיים ולשלום:

(ב) בהמ"ז – אבל מסב בראש (כיון שנעשה שר לגדולים יש לו דין גדול באותה סעודה שמסב בה) וגדול מברך, אבל זה דווקא בשבעה ימי אבלו (פ"ת).

(ג) הטוב והמטיב – צ"ל גם "לכל שבכל יום ויום הוא הטוב והמטיב הוא ייטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד לחן ולחסד ולרחמים ולרוח הצלה והצלחה ברכה וישועה נחמה פרנסה וכלכלה ורחמים וחיים ושלום וכל טוב ומכל טוב לעולם" שלא משנים מתיקון חכמים (ש"ך).

(ד) ולשלום – וצ"ל גם "לעולם אל יחסרנו" (ש"ך).

(ה) יש מוספים בברכה שלישית נחם ה' אלהינו את אבלי ירושלים ואת האבלים המתאבלים באבל הזה נחמם מאבלם ושמחם מינונם כאמור כאיש אשר אמו תנחמנו וגו' בא"י מנחם ציון בבנין ירושלים:

(ו) תנחמנו וגו' – כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנחמו (ש"ך).

(ז) יש אומרים בברכת זימן נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו:

(ח) בשבת אם בירך ביחיד או בגו' אבלים מברך כדרך שמברך בחול דצינעא הוא ואם אכלו אחרים עמו וברכו אין מזכירין מעין המאורע דכיון דאיכא אחרים לאו צינעא הוא:

(ט) לאו צינעא הוא – ואין אבילות דבפרהסיא נוהג בשבת (ש"ך).

¹²⁰ אלא כמה שנכנסים לסלון אוכלים והשאר הולכים הביתה.

אבילות

(ה) ש"אבל מצטרף לתפלה ולזימון בין לג' בין לעשרה:
(¹) מצטרף - אבל בסעודת הברה האבל אינו מצטרף לזימון (ש"ך), וי"א דהיינו דווקא לעשרה אבל לזימון מצטרפים (דגול מרבכה, ופ"ת).

סימן שפ

(א) ש"אלו דברים שהאבל אסור בהם במלאכה ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ש"יאסור לקרות בתורה ואסור בשאלת שלום ובכביסה וחייב בעטיפת הראש ובכפיית המטה כל שבעה ואסור להניח תפילין ביום הראשון ואסור בגיהוץ ובתספורת ושמחה ואיחוי קרע כל ל' יום ש"ינוכל דברי אבילות נוהגין בין ביום בין בלילה):

(ב) ש"מלאכה כיצד כל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה אפי' עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך אם הוא עני ואין לו מה יאכל עושה בצניעה בתוך ביתו ואשה טווה בפלך בתוך ביתה אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו שהצריכוהו לכך: ש"י(כלכך שמותכר לכתוב צחול המועד כך מותר לכתוב צימי אצלו אצל לא צענן אחר¹²¹):

(ג) ש"בשם שהוא אסור בעשיית מלאכה כך הוא אסור לישא וליתן בסחורה ולילך ממדינה למדינה בסחורה:

(ד) ש"אפי' דבר האבד אסור האבל לעשות בין הוא בין עבדיו ושפחותיו ובניו ובנותיו שמעשה ידיהם שלו:

(⁸) ובניו ובנותיו - אם הם סמוכים על שלחנו (ש"ך).

(ה) ש"יאסור לעשות מלאכתו ע"י אחרים (אפי' עובד כוכבים) אלא אם כן הוא דבר האבד שדבר האבד מותר לאבל לעשות ע"י אחרים אפילו דבר האסור במועד משום מירחא מותר ואפילו הוא מעשה אומן: הגה וי"א לאס לא יוכל לעשות ע"י אחרים והוא דבר האבד מותר לעשות האבד בעלמו, ולאחר שלשה ימים הראשונים יש להקל ואפילו תוך ג' והוא הפסד מרובה:

(²) דבר האבד - אפשר להתיר להשכיר סוסיו בכדי להאכילם שזה דבר האבד. וכן דבר האבד למישהו אחר מותר האבל לעשות (פ"ת).

(³) מותר לעשות - אפילו מעשה אומן ושיש בו טרחה (ש"ך).

(⁷) לעשות - מיהו יעשה בצניעה¹²² (ש"ך).

(ו) ש"יפרקמטיא שלו בדבר האבד¹²³ שאם לא ימכור יפסיד מהקרן נמכרת על ידי אחרים אבל אם לא יפסיד מהקרן אלא שאם ימכרנה עתה ירויה בה יותר משאם ימכרנה אח"כ אסור ומ"מ אם ששירות או ספינות באו או שהם מבקשים לצאת ומוכרים בזול או לוקחים ביוקר מותר למכור ולקנות ע"י אחרים אפי' שלא לצורך תשמישו אלא לעשות סחורה להשתכר:

(⁷) בדבר האבד - הוא הדין אם יש דבר האבד להקונה אם לא יקנה מותר למכור לו ע"י אחר ואפשר אפילו ע"י עצמו (פ"ת).

(¹) אם ששירות או ספינות - מטעם שאינו מצוי (ש"ך). וי"א דזה לא מהני אלא במשא ומתן אבל אם נזדמן לו איזה מלאכה אפילו אפשר להשתכר הרבה אסור אך אם אירע זה בליל ז' אפשר להתיר שיש אומרים מקצת לילה ככולו¹²⁴ (פ"ת).

(ז) ש"יטלהוות לעובדי כוכבים ברבית לאותם שרגילים ללוות ממנו מותר להלוות להם ע"י

¹²¹ עי' או"ח תקמ"ה סעיף א' שנוהגים להתיר כל זמן שזה לא כתב אשורית, אמנם משנים קצת, כמו לכתוב שורה ראשונה עקומה מ"ב שם סק"ד, אמנם עי' ביה"ל ד"ה ואפילו ע"ד: דאפילו מעשה הדיוט אינו מותר כ"א לצורך המועד.

¹²² כדלקמן סעיף י'.

¹²³ עי' רע"א סעיף כא בשם המהרש"ל.

¹²⁴ עי' ביה"ל תקלט ד"ה אינו: אינו דומה לפרקמטיא שיש צדדי קולות הרבה בפוסקים עכ"ל א"כ עדיין לא מצינו תקנה שפעמים עושה מלאכה גמורה בחנות כגון שמוכר איזה סחורה בחנות כגון חתיכת פשתן או שאר בגד ומחתך ממנו לפי מדתו הצריך להקונה.

אבילות

אחרים משום דהוי דבר האבד:

(ד) להלוות לעכו"ם ברבית - שאם לא ילוה להם ילכו לאחרים וילוו להם וירגילום לבא אצלם ואיכא פסידא (ש"ך).
(ח) שכאי מסיק זווי באינשי והאידינא משכח להו ובתר הכי לא משכח להו שרי לשדורי עליהו:

(ט) לשדורי עליהו - כלומר לשלוח אחרים שיתבעו המעות מהם דהוה ליה דבר האבד (ש"ך).
(ט) שכאם יש לו דין על אדם אינו תובע כל ז' ואם הוא דבר האבד כגון שביקש לילך למדינת הים או שעדיו חולים עושה מורשה ודן עמו:

(י) שעדיו חולים - שמא ימותו (ש"ך).
(י) שכבכל הדברים שהתירו במועד מכשום צורך המועד כולם אסורים באבל אפילו על ידי אחרים:

(יא) שכאבל ששדהו ביד אחרים באריסות או בחכירות או בקבלנות הרי אלו עובדין כדרכן בימי האבל של בעל השדה ואפילו נשלם זמן חכירותם קודם ונשארו בשדה כמו שהיו:

(יב) באריסות כו' - אריסות היינו לשליש ולרביעי חכירות שנותן לו סכום מפירות השדה בין עושה מעט או הרבה וקבלנות שנותן לו מעות סכום ידוע (ש"ך).
(יב) שכאם האבל הוא אריס בשדה של אחרים לא יעבור הוא בעצמו אבל על ידי אחרים מותר:

(יג) על ידי אחרים מותר - שאין זה נקרא מלאכת האבל אלא מלאכת בעל השדה (ש"ך).
(יג) שכאם יש שכיר יום שעובד שדה האבל אפילו בעיר אחרת לא יעשה:

(יד) לא יעשה - כיון שאינו אצלו באריסות או בחכירות ובקבלנות (ש"ך).
(יד) שכאם יש לאבל חמור או ספינה מוחכר או מושכר ביד אחר הרי זה לא יעשה בימי אבלו של בעל החמור והספינה אם לא ששכרו קודם שהתחיל האבלות ועדיין לא כלה הזמן אבל אם כלה הזמן אסור:

(טו) קודם שהתחיל - אונן מותר לו לעסוק במלאכה ומשא ומתן לצורך תכריכי המת וכו', ואם עשה שלא לצורך המכר וכו' קיים, וה"ה אבל שעסק במלאכה ומשא ומתן באיסור, מה שעשה עשוי, וכן אם השכיר בהמתו באיסור, מותר לשוכר להשתמש בו, אבל אם שכר פועל באיסור, אסור לפועל לעבוד, וכנראה שחייב לשלם לו (רע"א בשם השו"ת מבי"ט).

(טז) שכאם היה החמור והספינה ביד אחרים למחצה לשליש ולרביעי יש מתירים ויש אוסרין: (טז) ויש אוסרים - שדווקא בקרקע שעומדת לאריסות (ש"ך).

(טז) שכאם האבל מושכר לאחר לא יעשה מלאכה בימי אבלו (אבל ע"י אחרים ש"ך):

(יז) ע"י אחרים שרי - משמע אפילו אינו דבר האבד הכא מותר על ידי אחרים והוא יקח השכר מן הבעלים שהרי אין עיקר המלאכה שלו, וי"ח שרק מותר דבר האבד, או בהמותיו שמושכרים לאחר מותר לו להשתמש אתם אפילו בימי אבלו (ש"ך).

(יז) שכאם היתה מלאכת אחרים בידו אפילו בדבר תלוש¹²⁶ כגון לארוג בין בקבלנות בין שלא בקבלנות לא יעשה: הגה ואם הוא דבר האבד יעשה על ידי אחרים¹²⁷. פלמותר לקבל מלאכה בימי אבלו לעשות אח"כ וכלכד שלא יסקול ולא ימדוד כלכך שהוא עושה צפאר פעמים:

(יז) אפילו בדבר תלוש - שיכול לעשותו בצינעה וכל שכן דבר מחובר שאינו יכול לעשותו אלא בפרהסיא (ש"ך).

(יח) שכאם היתה מלאכתו ביד אחרים בקבלנות בדבר תלוש בביתו לא יעשו, בבית אחרים יעשו (וכלכד שקבלו המלאכה קודם שנעשה אבל):

(יז) היתה מלאכתו - מכאן יש ללמוד שאם היה לאבל מלמד או סופר או פועל שלא יעשה

¹²⁵ היינו הוא יכול להשכיר אחר.

¹²⁶ שהיה מקום לומר שמותר לעשות בצינעה (ב"י).

¹²⁷ ע"י ד"מ שיש דיוק במרדכי שזה מותר, ונשאר בצ"ע.

אבילות

בביתו¹²⁸ (ש"ך).

(יט) שלִבְהִיָּה לֹו בְּנִין¹²⁹ ביד אחרים בקבלנות בחול או בחול המועד לא יעשו אפילו הוא חוץ לתחום העיר ואם אלו הקבלנים עובדי כוכבים מותרים לבנותו בשבת ויו"ט שחלו בימי האבל אם הוא חוץ לתחום העיר ואין עיר אחרת שבה ישראל בתוך תחום של אותו בית:

(מ) לא יעשו – אפילו מסר להם לפני האבל (ש"ך).

(כ) אם קבלו אחרים לחרוש ולזרוע שדהו שלִבְנִי"א שמותרין לחרוש ולזרוע בימי אבלו של בעל השדה שלִבְנִי"א מי שאוסר:

(טז) ויש מי שאוסר – וקשה למה כאן מח' ובסעיף יא פשוט שמותר (רע"א).

(כא) שלִבְנִי שותפים חנוונים שאירע אָבָל לאחד מהם נועלים חנותם שלא יעשה השותף האָבָל בפרהסיא אָבָל יכול לעשות בצינעה בתוך ביתו אפילו בעסק השותפות שלִבְנִי"א האבל אדם חשוב והשותפות נקרא על שמו שאפי' אם יעשהו בצינעה בתוך ביתו ידוע שיש לאבל חלק בו אסור לשני לעשות אפילו בתוך ביתו:

(כב) נועלים חנותם – משא ומתן מותר אחר ג' ימים מעיקר הדין לאבל עצמו (שכל האיסור באמת רק מלאכה ולא משא ומתן, ומחמירים לאסור), ולשותפו אין להחמיר כלל, אבל מלאכה כן אסורה בפרהסיא לשותפו ולו (רע"א¹³⁰).

(כג) שם - יש מתירים לאונן למכור חנותו בסחורות לאחד ממיוצגיו והוא נושא ונותן כל ימי האבל ואח"כ חוזר ומוכרו לבעלים הראשונים, כשזה עומד בחנותו יאמרו שְׂכִירוֹ הוא אפילו ידעו שמכר ע"י נאמני הקהלה הוא בעיניהם כחוכא ואטלולא והערמה בעלמא, אמנם יש ללמוד קצת זכות על המתירים דעל הרוב לא יכלו להתבטל מסחורתם כל ז' ימי האבל וממציאים להם היתר אחר ג' ימים ואומרים שהוא דבר אבד כשיירא עוברת ואין לו במה להתפרנס, ואם כי אין דעתי נוחה מהמקילין מ"מ אין למחות בכח ומוטב שיהיו שוגגים. אמנם אם היו שותפים ואחד מקרובי השיתוף גוסס ציוו לשלוח ע"י אחד מנאמני הקהלה שמבטל השותפות ואינו רוצה להיות עוד שותף עמו ועי"ז התירו לזה השותף לעסוק במו"מ כל ימי האבל, והזהירו שלא יגיע לזה האבל שום ריוח מהמו"מ של ימי האבל, ואם אח"כ נהגו בו טובת עין ומבליעו בחשבון אין בכך כלום (פ"ת).

(כד) אבל יכול לעשות בצינעה – וי"ח (פ"ת ועי' ש"ך).

(כה) שם – אפילו אם התנו מתחלה ביניהם שאם יקרה אבל לאחד מהם יתעסק השותף האחר בעסק השותפות ויטול כל שכר השבוע שהוא והשותף האחר יטול שכר שבוע אחר כנגדו אסור דכיון דמשום מראית עין נגעו בה אפילו התנו מתחלה לא מהני דלאו כולי עלמא ידעי שהתנו מתחלה (פ"ת).

(כז) שלִבְכּוֹד הבית הדחת כוסות והצעת המטות אין בהם משום מלאכה לאבל וכן מותר לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה (כל הכריך לה אכל מה שאינו כריך לה אכור) שלִבְכּוֹן אשה המשרתת בבית בעל הבית אחד ואירעה אבל מותרת לאפות ולבשל ולעשות שאר צרכי הבית בין שהיא משרתת בחנם בין בשכר¹³¹:

(כח) וכן אשה – במלאכת צרכי הבית דמותר לאשה עצמה¹³², על כן מותר אפי' למשרתת אבל על כל פנים לא תעשה המשרתת מלאכה שאינו לצורך הבית אלא להרויח וכ"ש שלא תצא מן הבית כדין אבל. אבל שמש לבית הכנסת אסור לילך לבית הכנסת ולשמש בצרכי הקהל¹³³ (ט"ז), וי"א שמש מותר להדליק נירות בבית הכנסת ערב שבת ולעשות שאר צרכי בית הכנסת כדרכו¹³⁴ (פ"ת).

¹²⁸ עי' ד"מ שמקשה שאיזה מלאכה שייך במלמד.

¹²⁹ נוסח הטור "בנין בית".

¹³⁰ עי' דבריו ריש סי' שצג.

¹³¹ ועי' תרה"ד שמתיר ג"כ לאפות לאחרים.

¹³² וה"ה לצורך מחר שהוא לא אבל (רע"א מו"ק כא ע"א).

¹³³ ק"ל הרי זה דבר האבד.

¹³⁴ כל איסור הוא לא משום מלאכה אלא יציאת מביתו, והרי יציאה מביתו מותרת שלא לשם שמחה וטיוול, עי' לקמן שצג ס"ב ורמ"א שם. אמנם עי' לקמן הערה 158.

אבילות

(כה) שם - וה"ה שמותר לטחון, אפילו אם יש לו פת, שזה יותר טעים (פ"ת בשם שו"ת מהר"ם מרוטנברג דפוס פראג סי' כ).

(כז) שם - אבל מותר להקיז דם¹³⁵ וכתב הכל בו דאבל שעושה מלאכה מנדין אותו (ט"ז).
(כג) שלמההולך ממקום למקום לסחורה ושמע שמועה קרובה אם יכול למעט שלא לעשות שום עסק באותה העיר מוטב ואם לאו שאם לא יקנה באתה העיר לא ימצא יקנה לצורך הדרך דברים שיש בהם חיי נפש:
(כד) שמעל כל המתים רצה למעט בעסק סחורה המותרת לו כגון דבר האבד ימעט רצה אינו ממעט על אביו ואמו ימעט:
(כה) שמעל כל המתים אסור עד ל' יום לילך בסחורה למרחוק דאיכא פרסום גדול ודומה לשמחה שהולך לשיירא גדולה ושמחים הרבה בדרך באביו ואמו עד שיגערו בו חבריו ויאמרו לך עמנו:

סימן שפא

(א) שמברחיצה כיצד אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן¹³⁶ אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר¹³⁷ שמיאם היה מלוכלך מטיט וצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש¹³⁸: הגה וכל זה מדינא אינו אסור רק שצעה אצל אח"כ מותר ברחיצה אלא שנהגו האידנא לאסור כל רחיצה כל ל' יום¹³⁹ לחוץ הלאס אסור ואין לשנות המנהג כי מנהג קדום הוא ונתייחס על פי ותיקין:

(א) בחמין - ה"ה בפושרין אסור כל שתחמם אצל האור (פ"ת).

(ב) כל רחיצה - צ"ל רחיצה (ש"ך).

(ג) כל ל' יום - אמנם בצונן ליכא איסורא כלל (ש"ך), היינו פניו ידיו ורגליו (רע"א בדעת הש"ך), וי"א היינו כל גופו בצונן, אמנם י"ח על דברי הש"ך, וכן ראוי לירא שמים, אמנם לאחרים מורים להתיר (פ"ת).

(ב) שמדסיכה כיצד אסור לסוך אפי' כל שהוא אם מכוין לתענוג אבל אם הוא להעביר הזוהמא¹⁴⁰ מותר שמהוא"צ לומר משום רפואה כגון שיש לו חטמין בראשו:

(ג) שמיולדת¹⁴¹ אבלה שצריכה לרחוץ מותר שמיזבן מאן דאית ליה ערבוביא¹⁴² ברישיה מותר לחוף ראשו בחמין דלא גרע מאסטנים (פי' קר הגוף ומלונן) שמותר לרחוץ כל גופו שמהוא כל מי שאומר אסטנים אני מתירין לו אלא דוקא שהוא ידוע שהוא אסטנים ומתנהג

¹³⁵ עי' מקורו אגודה ברכות פ"ב סי' מז, היינו שיקיזו לו דם, ומדמה את זה לרחיצה של אסטנים.
¹³⁶ עי' אור"ח תקנד סעיף יד: ומותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב ומוציאה מן המים והיא מתגבט ומקנח בה פניו ידיו ורגליו אפילו אינו עושה רק לתענוג שרי כיון שהיא נגובה. וצ"ע גדול למה זה דווקא פניו ידיו ורגליו, ולא כל גופו.

¹³⁷ צ"ע אם שורה ידיו או רגליו במים קרים לשם תענוג, אם זה מותר או לא. ואם אסור, אז אם יש ליזהר לשטוף כלים וכדומה. שהרי עי' תריג ס"א אפילו להושיט אצבעו במים אוסר, וכן הוא בתקנ"ד ס"ז.

¹³⁸ עי' תקנד ס"ד הבא מן הדרך ורגליו כהות מותר לרחוץ במים, ועיי"ש במ"ב סק"ו היינו שהיו עיפים מחמת טורח דרך מותר שאין זה מחמת תענוג אלא לרפואה לחזקם. ונראה דה"ה כל מה שהוא מחמת כאב כמו שריר שנמתח, לעשות טוש חם לשחררו. עי' מ"ב תרי"ג סק"ב אם הזעה הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזעה מותר, כיון שאינה רחיצה של תענוג, ומ"מ מי שאינו אסטניס ואין צריך לרחיצה זו כל כך, נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזעה. ואפילו סבון עי' מ"ב תקנא סקצ"ו, והוא מהלבוש סעיף טז שכותב לויג שהיא Lye ונראה שהוא משום סיכה.

¹³⁹ עי' ט"ז סק"ב: כתב רש"ל מהר"ם היה בעל ברית תוך ל' יום של אביו ורחץ בלילה שלפני המילה ונתן טעם לדבריו דהוה כרגל לגביה דידיה וחומרא בעלמא נהגו אבותינו ברחיצה עכ"ל.
¹⁴⁰ ול"ד טיט וצואה.

¹⁴¹ פשוטות כל ל' יום, וצ"ע.

¹⁴² עי' נדרים פא ע"א שהלשון היא ערבוביתא, וז"ל הר"ן: ערבוביתא דרישא - כשאינו מסרק ראשו תמיד ומתוך כך איכא ערבוביתא ברישא. מתיא לידי עוריא - מביאו לידי סמוי עינים שזוהמת הראש מכהה מאור עיניו. דמאני מתיא לידי שעמומיתא - כשיש בבגדיו ערבובית של זוהמא שאינו מכבסן תמיד ולובשן כשהן מזוהמין מביאו לידי שעמום ותמהון לב.

אבילות

בנקיות ואם לא ירחץ יצטער הרבה ויבא לידי מיהוש¹⁴³:

(ד) שצריכה לרחוץ – ואפילו ביום ראשון מותר, אמנם אם אין צורך כל כך יש להחמיר ביום ראשון (ש"ך).

(ה) ערבוביא – וכ"ש אם יש לו בכגדיו שמותר לרחצם (פ"ת).

(ד) שמימי שתכפוהו אביליו שאירעו שני אבילות זה אחר זה מותר לרחוץ כל גופו בצונן¹⁴⁴:
(ה) שגדה שנזדמנה זמן טבילתה בימי אבלה אינה טובלת: הגה שניאכל סכן שאינה רוחלת ללבוש לבנים אבל מיד אחר ז' אע"פ שנהגו איסור כרחיקה כל ל' מ"מ היא מותרת רק שתשנה הרחיקה קצת וחלוק לכן תלבוש וסדין לכן תליע קלח תבא לידי ספק:

(1) וכ"ש שאינה רוחצת - גם רמ"א לא נתכוין כאן לדחות לבישת הליבון לגמרי עד אחר ז', דזה פשיטא שאינו, שהרי אפשר לה ללבוש ליבון בלא רחיצה לגמרי כמ"ש ביורה דעה סי' קצ"ו סעיף ג' בהג"ה, ולא נתכוין רמ"א אלא לאסור הרחיצה לחוד הוא דאסור ושוב ראיתי בתשובות משאת בנימין סימן ה' דמתיר אפי' לרחוץ בתוך שבעה ללבוש לבנים וחולק על רמ"א בכאן ודבריו נכונים אלא דמ"מ למעשה נראה לי דאין לה לרחוץ לבישת ליבון אלא שתרחץ פניה של מטה ותלבוש חלוק נקי לא לבן ממש ותספור שבעה נקיים כנ"ל ברור ונכון והמחמיר בזה לדחות לבישת הליבון לגמרי הוא מן המתמיהים¹⁴⁵ (ט"ז), וי"א שכן סברת הרמ"א¹⁴⁶ וי"ח ואפילו בט' באב בין בחמין בין בצונן רק באותו מקום¹⁴⁷ (ש"ך).

(1) שגבאשה לא תכחול ולא תפרקם¹⁴⁸ בימי אבלה שכל אלו אסורים כרחיצה¹⁴⁹ ואשת איש אינה אסורה אלא תוך שבעה אבל אחר ז' מותרת בכל כדי שלא תתנגנה על בעלה כלה שאירעה אבל תוך שלשים יום לחופתה מותרת להתקשט אפי' תוך ז' שגבוגרת¹⁵⁰ שאירעה אבל כיון שעומדת לינשא מותרת בכיחול ופירקום אבל אסורה ברחיצת חמין כל גופה נערה אבלה אסורה אפילו בכיחול ופירקום:

(1) כרחיצה - לענין זה חמור מרחיצה שאסור אחר ז'¹⁵¹ אם לא באשת איש ורחיצה שרי מדינא לאחר ז' (ש"ך).

(1) ברחיצת חמין כל גופה – קשה לשון כל גופה, הרי אפילו פניו ידיו ורגליו רק מותרים בצונן (רע"א), ויש מתקנים הגרסא: אסורה ברחיצת חמין, וכל גופה בצונן (פ"ת בשם ח"ס).

שו"ע יורה דעה סימן שפב

¹⁴³ עי' רש"י שבת דף יא ע"א: מיחוש - חששא בעלמא לפי שעה, וקל. היינו לא נפל למשכב, שזה נחשב חולי, וכאן מיחוש.

¹⁴⁴ בגמר אבילות ז' של ראשון (ערה"ש ז).

¹⁴⁵ עי' רמ"א תקנ"א ס"ג שמשמע כש"ך.

¹⁴⁶ עי' גליון רש"י שרחיצה בליבונה הוא רק מנהג, לכן לא התירו.

¹⁴⁷ עי' אורח תקנא ס"ג ברמ"א: ואנו נוהגין להחמיר בכל זה [לרחוץ ולכבס] מתחילת ר"ח עד אחר התענית אם לא לצורך מצוה, כגון אשה הלובשת לבנים מותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה, אבל בט' באב עצמו לא תלבוש לבנים רק לובשת חלוק בדוק ויפה. ומ"ב סקל"א: רק לובשת חלוק בדוק ויפה - ואם אין לה הסכימו הרבה אחרונים דמותרת ללבוש חלוק לבן דלצורך מצוה לא גזרו ועיין בדה"ח דמותרת ליתן לכובסת עכ"מ לצורך לבישת לבנים. ועי' שע"צ סקל"ה: עיין במ"א ופמ"ג ועיין ביר"ד סימן שפ"א בט"ז לענין אבילות שאין לה לרחוץ כל גופה לבישת הליבון אלא תרחץ פניה של מטה לבד וה"ה לענין ט"ב [מחה"ש].

¹⁴⁸ עי' רש"י שבת סד ע"ב: שלא תכחול – עיניה. ולא תפקוס - שרק על פניה טינפאנ"ל בלעז והוא אדום. וכן עי' צד ע"ב: וכן הפוקסת - יש מרבתי אומרים מתקנת שיערה במסרק או בדידה, ויש שמפרשין טחה כמין בצק על פניה, וכשנוטלו מאדים הבשר.

¹⁴⁹ ואם כן צ"ע גדול למה לא מובא בתקנא לענין ט' הימים, שאשת איש אסורה לה להתאפר בט' הימים.

¹⁵⁰ ז"ל הגמ': אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אביה. פי' רש"י: שהביאה ב' שערות רשאה לנוול את עצמה אלא מתקשטת כדי שיקפצו עליה. פי' רבינו גרשום: לפי שעומדת על פרקה וראויה לינשא.

¹⁵¹ למי? לאשת איש מותר, ולבוגרת מותר בז' וצ"ע גדול.

אבילות

(א) שנה (אבל) אסור בנעילת הסנדל שנה דוקא של עור אבל באנפליא של בגד או של גמי או של שער או של עץ מותר שאין מנעל אלא של עור ואם הוא של עץ ומחופה עור אסור¹⁵²:

(ב) שנוחיה מותרת לנעול כל ל' יום מפני שהצנה קשה לה:

(א) חיה - וה"ה חולה ומי שיש לו מכה ברגלו¹⁵³ (ש"ך).

(ג) שניכל אדם מותר לנעול במקום שיש סכנת עקרב:

(א) סכנת עקרב - אם הולך לפני השר ויש הקפדה עליו אם ילך בלא מנעלים יתן עפר במנעליו

וילך, הוא הדין במקום סכנה ובכל מקום שצריך לילך במנעלים יעשה כן (ט"ז).

(ד) שנה אבל ומנודה שהיו מהלכים בדרך מותרים בנעילת הסנדל וכשיגיעו לעיר חולצין שנתייש מי שאומר שאם היא עיר שרובה עובדי כוכבים אין חולצין עד שיכנסו לרחוב היהודים¹⁵⁴:

(ה) אם צריך לחלוץ מנעל בבית הקברות אחר שנקבר המת נתבאר בסימן שע"ה הגה י"א שצריך לילך יחף מצית הקצרות לציתו אם מת לציו או אמו ולא לאיתי נוהגין כן:

(א) ולא ראיתי - משום רשעת העכו"ם, מיהו היכא דליכא חשש דרשעת הגוים יש לחלוץ מיד בבית הקברות (ש"ך).

שו"ע יורה דעה סימן שפג¹⁵⁵

(א) שם אבל אסור בתשמיש המטה שם אבל בשאר דבר קורבה מותר¹⁵⁶ אפילו במזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ורגליו בין באבילות דידיה בין באבילות דידה (פ"א אצל חבוק ונשוק י"א להחמיר) ומותרת לאכול עמו בקערה ומותר לישן עמו הוא בבגדו והיא בבגדה שם יומיהו משום לך לך אמרינן נזירא יש להחמיר שלא יישן [עמה] במטה כלל:

(א) הוא בבגדו כו' - אבל בלא בגדים אסור אפי' סינר מפסיק אפילו בשבת ורגל (ש"ך).

(ב) שם כמה דברים אמורים בשאר אבילות אבל אם מת אביו של התן או אמה של כלה שמכניסין את המת לאחד ואת החתן ואת הכלה לחופה ובעל בעילת מצוה ופורש ונוהגים

¹⁵² עי' מ"ב תרי"ד סק"ה: כל שאינו של עור אינו נקרא מנעל אלא מלבוש, ויש מאחרונים שמחמירין בשל עץ אפילו אינו מחופה עור, וכן יש מחמירין שלא לצאת במנעל העשוי מלבדים ועשוי כמנעל שלנו והוא מגין על רגל ואינו מרגיש כלל שהוא יחף ולא בכלל עינוי הוא ולפ"ז ה"ה של גומא יש להחמיר. והנה אף שאין למחות ביד המקילין אחרי שהשו"ע ורוב אחרונים מקילין בזה מ"מ מי שאפשר לו נכון להחמיר בזה ולילך באנפלאות של בגד כנהוג, אכן אם צריך לצאת החוצה נכון יותר שילבש אלו הלבדים או הקאלאשין ולא מנעלים של עור שיש בהם איסור מדינא משא"כ אלו שהם רק משום חומרא. ועי' תקנ"ד ס"ז שלא מביא חומרא ז', ונראה לחלק בין דאורייתא לדרבנן, ולכן באבל יש להקל. ועי' מ"ב תקנ"ד סק"ז שמברכים שעשה לי כל צרכי.

¹⁵³ עי' תרי"ד ס"ג: החיה כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל והחולה כיוצא בה אף ע"פ שאין בו סכנה וכן מי שיש לו מכה ברגלו. ועי"ש במ"ב (סק"י) כל שלשים יום - דעד אותו הזמן הצינה קשה לה וכן לחולה או למי שיש לו מכה לכולם הצינה קשה להם.

¹⁵⁴ עי' מגן אברהם תקנ"ד סק"ז: מותרים בנעילת. נ"ל הטעם דטורח גדול הוא לילך דרך רחוק יחף אבל כשהולך לשדה סמוך לעיר אסור לנעול וה"ה לבית הקברות א"כ יש טיט ורפש או בין העכו"ם ונ"ל דכשיושב על העגלה או רוכב צריך לחלוץ אפי' בדרך רחוק. ועי' שם סק"ח: ברחוב היהודים. ואע"פ שמשכירין קצת חניות לעכו"ם ועכו"ם עוברים שם אסור ונ"ל דאם הרבה עכו"ם עוברים שם מותר. ועי' מ"ב סק"ד: משום העכו"ם שמלעיגים עלינו.

¹⁵⁵ צ"ע איפה לשים את ההערה עי' אג"מ א"ח ח"א סי' קסו: ובימי ספירה יש לאסור בזמרא דמנא אף להמתירין [צ"ע אם כוונתו לבשעת הדין], ועי' שם י"ד ח"ב קלז: שאף לרמ"א שמקל למי שאינו רגיל כשאינו בבית המשתה נראה שאיסור בקבוץ רבים שהוא לכוונת שמחה יתירא גם בכל השנה, א"כ המנהג שניתוסף בימי הספירה הוא אף ליחיד שאינו רגיל בהם, ע"כ. וצ"ע אם הוא כוון לומר שזה מנהג נכון או לא.

¹⁵⁶ עי' לעיל קפ"ד ס"ב בשעת וסתה צריך לפרוש ממנה עונה אחת, ולא משאר קריבות אלא מתשמיש המטה בלבד, ע"כ. ולא משאר קריבות - והמחמיר לפרוש מחבוק ונשוק, תבא עליו ברכה (ש"ך). וי"א דחבוק ונשוק יש להחמיר בהם מדינא (ט"ז). ולמעשה טוב להחמיר, מפני שע"י חבוק ונשוק שלא בשעת היתר ביאה עלולים לבא לידי איסור הוצאת זרע לבטלה (שיעורי שבה"ל בש"ך ס"ק ו), וה"ה אסור לעשות שום דבר הגורם לו להקשות את עצמו שלא במקום מצוה (עי' שו"ע אה"ע סי' כג ס"ג).

אבילות

ז' ימי המשתה ואח"כ שבעת ימי אבילות אסור להתייחד עמה כל י"ד יום אלא הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים כדאיתא בסימן שמ"ב אבל אם כנס לחופה והתחילו ימי המשתה שלו ואח"כ מת לו מת מותר להתייחד עמה כמו בשאר אבילות והוא שבעל אבל אם לא בעל אסור להתייחד עמה כל ימי האבל בין בחול בין בשבת:

(²) אבל אם מת כו' - דכיון שהקילו לו רבנן והתירו לו לנהוג ז' ימי המשתה תחלה חיישינן דאתי לזלזולי ביה אבל אם כנס כבר לחופה כו' ליכא למיחש דאתי לזלזולי שהרי לא הקילו לו כלום שקדמו להן ימי החופה. וכן מי שאירעו אבל ברגל מותר לו להתייחד כמ"ש הרב לקמן סימן שצ"ט ס"ב שהרי לא הקילו לו שום דבר אלא הרגל מעצמו הוא שנקבע וגם לית ביה אפושי שמחה כל כך כמו חתן (ש"ך).

שו"ע יורה דעה סימן שפד

(א) שם אבל כל שבעה ימים אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים משנה גמרא הלכות ואגדות ואם רבים צריכים לו להתלמד מותר ובלבד שלא יעמיד תורגמן אלא יאמר לאחר והאחר לתורגמן והתורגמן ישמיע לרבים: הגה או ידוץ צעמנו¹⁵⁷ ויכול לפסוק איסור והיתר ליחיד הסואל אותו אם אין אחר אלא הוא וכריכין לו אבל אסור לומר הלכה לתלמידיו וכן נוהגים אע"פ שיט מקילין:

(⁸) אסור לקרות בתורה - דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב (ש"ך):

(²) ואם רבים צריכים - מלמדי תינוקות י"ל שדינן כרבים צריכים לו ועוד דמלאכת האבד הוא כשהתינוקות בטלים (ש"ך) 158, איתא בר' ירוחם וראיתי לרבתי שהיו מגידים ההלכה אחר ג' ימים מזה נ"ל במלמד שיכול ג"כ ללמוד ההלכה עם תלמידיו אחר ג' ימים דזה הוה בכלל רבים צריכים לו (ט"ז)¹⁵⁹.

(³) שם - אבל מותר לעשות הגבהה וגלילה (ט"ז).

(ב) שם אבל כהן ואין בבית הכנסת כהן אחר אסור לו לעלות לקרות בתורה:

(ג) שם אין שם מי שיתפלל להוציא את הרבים ידי חובתן יכול האבל להתפלל להוציאן הגה סמ"א להתפלל שחית וערצית במקום שמת פס"ו אפילו אין אבל, כי יש נחת רוח לנשמה והאבל מלטרף למנין¹⁶¹:

(⁷) להתפלל - אבל בתפלתו כל שבעה לא יאמר פטום הקטורת וסדר הקרבנות המבוארים בא"ח סי' א' וי"א דשרי כל שאינו אומר יה"ד (פ"ת).

(⁷) במקום שמת שם - ואם המת קטן פחות מכן שנה אז אין מתפללים בביתו (רע"א¹⁶²).

(ד) שם אבל מותר לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה ובהלכות אבילות והני מילי בינו לבית עצמו אבל אינו לומר עם אחרים אלא הם יושבים ונושאים ונתנים בהלכות

¹⁵⁷ עי' באר הגולה שלא צריכים מתורגמן (רא"ש מו"ק פ"ג סי' לו), אמנם עי' מרדכי דהיינו שאסור לו לדרוש בעצמו.

¹⁵⁸ עי' שו"ת מהרש"ל סו: ללמוד עם הנערים בימי אבלו נראה דשרי מאחר ששכיר הוא ומשועבד לאחר' צריך לגמו' פעילתו והשוכרו מעכב עליו ואומר אם תבטל מלימודך אינני משל' לך כל עיקר כי ממך זכה ללמוד ולא מאחר ולכן אפי' אם תעמוד רב אחר במקומך לא אקבלנו וכו' מה שיפסיד בגרמתה אפי' אחר שכלו ימי אבילות לא אסרינן עליה ומשום האי הפסד דאחר ימי אבילות שרינן לעשות אף בימי אבלו וכו' ועוד נראה בעיני שמן הסברא אין לנו לאוסרו ללמוד עם הנערים דמאיזה צד אסרו אבל בתורה משום שמחה ומאחר שזה טרוד במלאכתו לית ליה שמחה אפילו העיון שהוא מעיין ההלכה קוד' שילמוד עמהם מ"מ בהול במלאכתו כדי שיוכל לגמור פעולתו.

¹⁵⁹ כ"ז נראה ללא עם מתורגמן. ועי' מאמר מרדכי או"ח תקנג המקל בלימוד ערב ט' באב: לפי שאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ. ועינינו הרוואות דכמה תלמידי חכמים מתרשלים בלימוד המותר ביום ט' באב משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין וגם אני בעו"ה כאחד מהם.

¹⁶⁰ כתב הרמב"ן שהאבלים צריכין להתאבל במקום שיצאה נשמתו של מת כי באותו מקום נפש המת מתאבלת ושם צריך ליתן לה תנחומין ועיקר התנחומין לנפש היא התפלה ומכל מקום נראה לי שמתירין בלילה לילך לישן לבתיהם (חכמת אדם - כלל קסה סי"א).

¹⁶¹ עי' לעיל שעו ס"ג וס"ד. לגבי מה אומרים בבית אבל ומה לא עי' או"ח קלא.

¹⁶² הוא הכל בו בב"י סוף שצג.

אבילות

אבילות ואם טעו משיבן בשפה רפה והוא אינו שואל והני מילי כשאין רבים צריכין לו אבל אם רבים צריכים לו אפילו בהלכות אחרות מותר כדאמרין¹⁶³:
(ה) ש"אבל שיש לו בנים קטנים אין לו לבטלם מלימודם:
(ו) אין לו לבטלם - דאין אבילות לקטן (ש"ך¹⁶⁴).

סימן שפה - דין שאלת שלום באבל:

(א) ש"אבל אסור בשאלת שלום¹⁶⁵. ש"בביצד, שלשה ימים הראשונים אינו שואל בשלום כל אדם, ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלום, לא ישיב להם שלום אלא יודיעם שהוא אבל. מנ"י עד שבעה, אינו שואל, ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלום, משיב להם. משבעה עד ל', שואל בשלום אחרים שהם שרויים בשלום, ואין אחרים שואלים בשלום, וב"ש שמשיב למי ששואל בשלום. לאחר ל' יום, הרי הוא כשאר כל אדם. בד"א, בשאר קרובים, אבל על אביו ואמו שואל בשלום אחרים אחר שבעה, ואין אחרים שואלים בשלום עד אחר י"ב חדש: הגה - ש"ומאחר שאסור בשאלת שלום, כ"ש שאסור להרבות בדברים. ש"ואס עושה לכבוד רבים, כגון קרובים שאינם נחמו, מותר לומר להם: לכו לנתיב שלום, ולכבוד רבים שרי. ש"ויש מקילין האידנא בשאלת שלום האצל לאחר ל', ואין טעם להם, אם לא שחלקו לומר קזה מה שאנו נוהגים לא מקרי שאלת שלום שצמיחה. ועיין בא"ח סימן פ"ג:

(א) ויש מקילין - אבל אביו ואמו לאחר ל' (ש"ך).

(ב) אם לא שיחלקו - קשה דבריו (ש"ך).

(ב) ש"המוציא את חבירו אבל בתוך ל' יום, מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלום. לאחר ל' יום, שואל בשלום ואינו מדבר עמו תנחומים כדרכו, אלא מן הצד, שאינו מזכיר לו שם המת, אלא אומר לו: תתנחם. מתה אשתו ונשא אחרת, אינו נכנס לביתו לדבר עמו תנחומין. מצאו בשוק, אומר לו: תתנחם, בשפה רפה ובכבוד ראש. אבל אם לא נשא אחרת, מדבר עמו תנחומין עד שיעברו ג' רגלים. ועל אביו ועל אמו מדבר עמו תנחומין כל י"ב חדש, לאחר י"ב חדש מדבר עמו מן הצד:

(א) עד שיעברו ג' רגלים - כדלקמן שצב ס"ב (ש"ך).

(ג) ש"מקום שנהגו להיות שואלים בשלום אבלים בשבת, שואלים. וכתב הרמב"ם ש"ה שהאבל נותן שלום לכל אדם בשבת, שהוא מכלל דברים שבפרהסיא: הגה - ש"ואסור לשלוח מנות לאצל על אביו ואמו כל י"ב חודש, ואפילו בשבת, במקום שנהגו שלא לשלוח בשלום

¹⁶³ עי' ירושלמי מ"ק טז ע"א: אם היה להוט אחר התורה מותר. עי' ברכ"י סק"ג: ראיתי לאחד מהגדולים בימי אבלו שהיה לומר בהלכות אבילות בעיון נמרץ בינו לבין עצמו ומה שמחדש בעיון שקלא וטריא או דין כותב ומעלה על ספר ולי ההדיוט לאו שפיר עבד דודאי כיון שמעמיק בעיונו ומחדש אין שמחה לבעל תורה גדולה מזו ולא התירו אלא ללמוד פשטי הדינים והשמעות וכן כתבו האחרונים בפירוש גבי ט' באב ופשוט בעיני וכבר גליתי דעתי הקצרה לפני מי שגדול הנז' ושתק לי. ועי' שו"ת חתם סופר חלק י"ד תשובה שמו: יקרת קדושתו הגיעני, ובקראי בו ב' קושיות בהלכות שמחות נרתעתי לאחורי וכו' ונעשיתי אבל וכו' מאמי הצדקת זצ"ל תנצב"ה הכ"מ. ובהתגולל בעפר קרני שבוע העברה עיינתי בדברי קדשו, עכ"ל. משמע שהוא אכן למד בעיון בשעת אבלו.
¹⁶⁴ עי' מג"א או"ח תקנא סקל"ח: דקטנים נמי שייך בו חינוך [בט' באב] אי משום אבילות אי משום עגמת נפש (ת"ה סי' קנ"ב) וצ"ע דב"ד סימן שפ"ד פסק דאין אבילות לקטן ונ"ל דבאבילות דרבים מחמירים טפי. ועיי"ש בפמ"ג היינו רק מגיל ו' וז', ועיי' חיי אדם כלל קלג ס"ח שזה אפילו בפחות.

¹⁶⁵ עי' רש"י ברכות יג ע"א: שואל מפני הכבוד - שואל בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום. עי' רות רבה פ"ד סי' ה: עמד בועז ובית דינו והתקינו לשאול שלום בשם שנאמר והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה'. עי' ירושלמי שביעית יא ע"א: מהו שואלין בשלום, בשלום ישראל - שלום עליכם, וכן הוא בירושלמי ברכות (פ"ב ה"ז). אבל לשון "הלך" או "הלך", שהוא לשון להקריא לנהג קשה לאסור אותו. ועי' מ"ב תקנא סקמ"א שצפרא טבא ג"כ אסורה, ומקורו באליה רבה. אבל לשאול מה שלומך לא נ"ל שיש בזה חסרון. אבל לומר להתראות הוא מותר, אבל גוד ביי אסור שזה קיצור של "שה" יהיה איתך".

אבילות

בצנת אכל במקום שנהגו לשאול בשלמו בצנת, גם זה שרי:

(ד) לשלוח מנות - אבל תוך ל' אינו יכול להזמין לאחרים או להזמין עם אחרים וה"ה כל י"ב חדש על אביו ואמו¹⁶⁶ (ט"ז).

סימן שפו - עטיפת הראש באבל:

(א) שפ"אבל חייב בעטיפת הראש¹⁶⁷, דהיינו שיכסה ראשו בטלית או בסודר שפ"אויחזיר קצתו על פיו ועל ראש החוטם. שפ"והני מילי שצריך עטיפה, בכל היום. אבל כשבאין מנחמים אצלו, מגלה ראשו לכבודם: הגה - וי"א שאין נוהגין במדינות אלו צעטיפה, וכן המנהג פשוט, ואין להחמיר לשנות במה שלא נהגו אבותינו:

(כ) וי"א שאין נוהגין במדינות אלו כו' - אבל חייב בעטיפה כמו עתה שמושכין הכובע לפני העינים כל ז' ימים ובשבת בצינעא ולא בפרהסיא, לפי זה מיד כשמתחיל השליח צבור ברכו אז יגביה האבל את הכובע דלא להוי מילתא דפרהסיא (ט"ז וש"ך).

(ג) שם - לא נוהגים כן מפני שמביא לידי שחוק גדול מן העובדי כוכבים ועבדים ושפחות שבינינו (ש"ך¹⁶⁸).

סימן שפז - דיני כפיית המטה:

(א) שפ"אבל חייב בכפיית המטה. ובשעת שינה ואכילה, יושב על מטה כפויה, אבל כל היום אינו יושב, אפילו על מטה כפויה, אלא על גבי קרקע. וכן המנחמים אינם רשאים לישב אלא ע"ג קרקע:

(כ) ובשעת שינה כו' - אבל אין לו לישן כל ז' אלא ע"ג הקרקע, והאבל א"צ לישב ע"ג קרקע אלא כשהמנחמים אצלו, ואז גם המנחמים צריכין לישב ע"ג קרקע, אא"כ אמר להו האבל שבו ע"ג ספסלים, דמצי מחיל ליקריה (ואפשר משום הכי אין המנחמים יושבין בזמן הזה ע"ג קרקע דמחיל האבל מסתמא), ולישב האבל ע"ג כרים וכסתות בעוד שהמנחמים אצלו לא יתכן, אמנם חולה וזקן שיש להם צער בישיבת קרקע, מותר להשים כר קטן תחתיו. מה שכו' שאין צריך האבל לישב ע"ג קרקע אלא כשהמנחמים אצלו פירוש אבל בלאו הכי יכול לעמוד או לילך בחדרו אבל על כל פנים אסור לישב ע"ג ספסל¹⁶⁹ (ט"ז וש"ך).

(ב) שפ"דעכשיו לא נהגו בכפיית המטה, מפני שיאמרו העובדי כוכבים שהוא מכשפות, ועוד שאין המטות שלנו עשויות כמטות שלהן כדי שיהא ניכר בהם כפייה¹⁷⁰:

(ג) לא נהגו בכפיית המטה - מ"מ ראוי להפך הכר והכסת (רע"א¹⁷¹).

¹⁶⁶ עי' א"א אר"ח שז סק"ז: אורחים הוה מצוה והיינו הכניסם משדה לביתו אבל הזמין אורחים מעירו ל"ל לאו מצוה הוה עי' תה"ד סי' ע"ב ויור"ד דמקילין לכבוד אורחים עי' מה שכתבתי בפריי שם. ז"ל תרומת הדשן: יראה דאם באו לו אורחים לביתו, יש להקל לכבודם ולצורכם, כמו לצורך שאר מצוה. כדאמרין בהדיא פ' מפנין (שבת קכז ע"א), גדול הכנסת אורחים ממצות בית המדרש. והתם נמי אשבות דשבת קאי. אמנם אם זימן אורחים לסעוד סעודה בביתו, אבל לא נתארחו אצלו, כה"ג אין לנו ראייה להקל. דהתם אאורחים שבאו מן השדה לביתו קאי, ואפשר דמכל מקום אין לחלק. עי' רמ"א אר"ח שלג ס"א: לא מקרי אורחים אלא שנתארחו אצלו בביתו או שזימן אורחים שנתארחו אצל אחרים (תרומת הדשן סי' ע"ב) אבל כשזימן חבירו לסעוד אצלו לא מקרי אורחים ואינה סעודת מצוה רק סעודת רשות.

¹⁶⁷ עי' אבל רבתי פרק י': נסתם הגולל מכסה את הראש [בא לעמוד בשורה מגלה את ראשו ופטרין יצא חוץ לשורה מכסה] את ראשו.

¹⁶⁸ אמנם במקום שאין שחוק, למה אין להחמיר.
¹⁶⁹ עי' דברי מלכיאל ח"ב סי' צב: אם המנחמים מוחלים על כבודם. רשאי לילך או לעמוד כי לפעמים מצוים מנחמים אצלו כל היום. ונהי שאין לומר דמסתמא מוחלים על כבודם כיון שלא נזכר בפוסקים. מ"מ כשמוחלים בפירוש. ודאי דשרי לאבל לעמוד או ללכת אנה ואנה בבית.

¹⁷⁰ עי' שבות יעקב א' צ לגבי כפיית המטה.
ועי' רמ"א תקנה - ויש לאדם להצטער בענין משכבו בליל תשעה באב, שאם רגיל לשכב בב' כרים לא ישכב כי אם באחד.

¹⁷¹ כר היינו מזרון, והיינו להפכו ראש למטה ותחתון למעלה.

אבילות

סימן שפח – אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין:

(א) שפח אבל אסור להניח תפילין ביום ראשון, שפוחאחר שהניח החמה¹⁷² ביום שני, מותר להניחם¹⁷³:

(א) אסור להניח - אפילו ביום שמועה קרובה אסור להניח תפילין (ט"ז וש"ך).

(ב) שם - היינו ביום קבורה אף שמת אתמול. ואם נקבר ביו"ט מניח תפילין ביום א' שלאחר יו"ט דכבר נהגו בדברים שבצנעה (רע"א¹⁷⁴), וי"א דווקא ביום מיתה שהוא יום הקבורה, ואינו עיקר (פ"ת).

(ב) שפ"מבעי ליה לאבל ליתובי דעתיה לכווני לביה לתפילין שלא יסיח דעתו מהם, אבל בשעת הספד ובכי לא מנח להו:

סימן שפט – אבל אסור בכביסת כסותו ודין גיהוץ:

(א) שפח אבל אסור לכבס כסותו כל שבעת הימים, אפילו במים לבד, ולאחר שבעה, מותר. וכשם שאסור לכבס, כך אסור ללבוש המכובסים קודם לכן. (שפ"חאחר ז' שרי, והעולם נהגו צו איסור. ש"נוהגין שאלס אחר לונקס תחלה, ואח"כ לונקס האבל, והמנהג עיקר. וכן נוהגין צמדינות אלו לאחר קצעה, ואס לנשו אלס אחר רק קעה אחת די צנך). וא"צ לומר שאסור ללבוש חדשים. וגם הסדינים והמצעות של מטה אסור לכבסן ולהציע המכובסין. וכן מטפחות הידים, אע"פ שמותר לכבסן במועד, וכן כל אותן ששנינו שמותר לכבסן במועד כגון היוצא מבית השביה ומבית האסורים והמנודה שהתירו לו חכמים והנשאל לחכם והותר והבא ממדינת הים שהלך להרויח ולא היה לו פנאי לגלת, אסורים בימי אבלו, שאם אירעו אחד מהם, קודם האבלות ונכנס מיד לתוך האבלות, אסור לכבס אלא אם כן אירעו אחד מהם ותכפוהו מיד שני אבלות זה אחר זה, אז מותר לכבס אף בנתר וחול ואפילו תוך שבעה, ובלבד שיעשונו בצניעה בתוך ביתו. ואחר שתכפוהו אביליו זה אחר זה, מכבס במים אבל לא בנתר ואהל:^(א) והעולם נהגו בו איסור – היינו דווקא במכובס עם סבון אבל במים לבדאין צריך להלבישו אחר (ש"ך).

(ב) לבושם תחלה – ובזה מותר אפילו מגוהץ (ש"ך).

(א) שעה אחת - כלומר זמן מה (ש"ך). מי שתכפוהו אבילות מותר ללבוש לשבת בגד מכובס באפר ומים אף תוך שבעה באופן שאדם אחר ילבוש תחלה שעה אחת (פ"ת), הא דלא התירו אלא לאחר ז' היינו דוקא במחליף לתענוג אבל אם מחליף לצורך כגון שהחלוק מלוכלך או משום עירוביביא¹⁷⁵ שרי אפילו בחול תוך שבעה ע"י כך כמו ברחיצה דלא אסור אלא של תענוג (פ"ת).

(ב) שצ"מותר לכבס בגדי קטנים שמת אביהם:

(ג) שצ"מאסור ללבוש תוך שבעה כלים חדשים צבועים וישנים יוצאים מתחת המכבש. (פי' כלי לעצור בו הבגדים): הגה – אי"א לאסור ללבוש בגדי שנת תוך ד' קצעות הראשונים, אבל אח"כ מותר אפילו על אצו ואמו, וכן לעשות בגדים חדשים, אבל נהגו איסור כל י"ב חודש:

(ד) דאסור ללבוש – ומותר לאמא ללבוש בגדי שבת לפדיון הבן של בנה (פ"ת).

(ד) דאסור תוך שבעה לכבס ולהניח, בין ע"י עצמו בין ע"י אחרים. ואם היתה כסותו בקבולת ביד אחרים, מכבס אותו כדרכו כמו שאר מלאכתו בתלוש שביד אחרים, בקבולת:

(ה) אסור – משום איסור עשיית מלאכה (ש"ך)¹⁷⁶.

(ה) יכל שלשים יום אסור ללבוש (או להציע תחתיו) בגד מגוהץ, והוא שיהא לבן וחדש,

¹⁷² עי' מ"ב סקי"ט: מהנכון להמתין מלהניח עד אחר הנץ.

¹⁷³ צע"ג באבל שלא חייב מעיקר הדין להתאבל עליו, אם מותר לו לבטל מהנחת תפילין או לא.

¹⁷⁴ עי' שצט"ב בפ"ת מחלוקת בדבר.

¹⁷⁵ עי' לעיל הערה 142.

¹⁷⁶ ולכן במקום דבר האבד מותר ככל מלאכה. ועי' ד"מ שאוסר אפילו לעני שאין לו מה יאכל שלא יעבוד בתור כובס, אמנם לא מובא וצ"ע.

אבילות

ואפילו הוא של פשתן. ועל אביו ועל אמו, אסור עד שיגיע הרגל אחר שלשים ויגער בו חביריו:

- (1) שיגיע הרגל – ל"ד רגל, אלא אפילו ללא רגל אם גערו בו חביריו (פ"ת).
(ו) גיהוץ י"א צק"ל בלשון ערב, וי"א דהיינו כיבוס במים ואפר או בנתר ובורית:
(ז) אחר שבעה מותר לנהיץ, בין לעצמו בין לאחרים, לא אמרו שלשים יום לגיהוץ, אלא ללבוש:
(ח) יש מי שאומר דהאידינא ליכא איסור גיהוץ, שהרי אמרו גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם:

סימן שצ – דיני גילוח וסריקה באבל:

(א) יאבל אסור לגלח (א) שער(ב), אחד שער ראשו ואחד שער זקנו ואחד כל שער שבו, ואפילו של בית הסתרים, כל ל' יום. ושער השפה ומהצדדים, כל שמעכב את האכילה, ה"תוך י' אסור, אחר שבעה, מותר:

(8) אסור לגלח - אם אירע ברית מילה והאבל סנדק או מוהל אפ"ה אסור בתספורת (פ"ת).
(2) לגלח שער - מותר להעמיד באנקע"ס [כוסות רוח] בשלשים של אבל אם צריך לכך הרבה, הגם שצריך לגלח הראש קודם עבור זה (פ"ת).

(ב) וישב לגלח, ואמרו לו: מת אביו, הרי זה משלים ראשו (ג), אחד המגלח ואחד המתגלח, ומה שהספר נומר, היינו בדליכא ספר אחר במתא:

(2) אחד המגלח - פי' שבשעת הגילוח נאמר למגלח¹⁷⁷ שמת לו מת יכול לגמור מלאכתו משום כבוד הבריות (ט"ז).

(ג) ז'כל אותם שאמרו מותר לגלח בחול המועד¹⁷⁸, אם אירעו אחד מאלו קודם האבילות, ונכנס מיד תוך האבל, אסור לגלח. אבל אם אירעו אחד מאלו, ותכפוהו מיד שני אבילות זה אחר זה, מגלח כדרכו, בין בתער בין במספרים, ואפילו תוך שבעה. ואדם אחד שתכפוהו אביליו זה אחר זה, מיקל שערו בתער אבל לא במספרים (וזלכז שיעשנו זלינעאל):

(ד) העל כל המתים מגלח לאחר שלשים, פעל אביו ועל אמו, עד שיגער בו חביריו¹⁷⁹ (ד):
הגה – וז"ל הרגל מהני אם פגע קודם שיעורו צו חזיריו(ה). ועיין בא"ח סימן תקמ"ח. וישעור גערה יק צו פלוגתא, ונוהגים צו' חדשים¹⁸⁰ (ו). יצמקומות אלו נוהגין שאין מסתפקין על אז ואם כל י"ב חדש, י"אם לא לזוך, כגון שהכזיד עליו שער, או שהולך צין עוזדי כוכבים ומתנוול ציניהם צעערוותיו, דמותר לספר(ז):

(7) עד שיגער בו חביריו - ומהני אפילו לגלח ביום הל', ואם גערו בו תוך ל' לא מהני (רע"א).

(7) ואין הרגל מהני – עי' לקמן שצ"ט ס"ד (רע"א).

(1) בג' חדשים - מה שאמרו שיעור גערה ג' חדשים היינו לאלו שמגלחין רק ראשם, אבל לאלו שמגלחין זקנם, שיעור גערה זמן קצר יותר, דלכני אשכנו שרגילים לגלח זקנם שיעור גערה שלשים יום, ואם תכפוהו שלשים לאביו ולאמו עם אבילות דרבים מי"ז בתמוז, יסתפר תספורת כל שהוא ביום י"ח תמוז באופן שלא יהיה ראוי עוד לגערה (פ"ת).

(1) כן השיב הא"ז - מדינא אחר שהמתין שיעור גערה מותר לגלח אח"כ בכל פעם כדרכו וא"צ להתמתין בכל פעם שיעור גערה אלא דהמנהג להחמיר כל יב"ח וכיון דהולך בין השרים א"צ לתפוס חומרא זו, אבל קודם זמן הגערה לא מהני מה שהולך בין השרים (רע"א).

¹⁷⁷ ה"ה למתגלח, וכן הוא במרדכי מ"ק תתקב, וצ"ע למה רק הביא מגלח.
¹⁷⁸ כגון הבא ממדינת הים שהלך להרויח ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד והיוצא מבית השביה ומבית האסורין ומנודה שהתירו לו חכמים והנשאל לחכם והותר.
¹⁷⁹ עי' תוס' שם ד"ה עד – ויאמרו לו צא מעמנו.

¹⁸⁰ אין כוונתו לומר זמן לגערה, דהכל תלוי בכל יחיד ויחיד לפי גידול שערותיו והרגילו להסתפר, אלא כוונתו לומר גדר לשער שיעור גערה אם החברים לא איכפת להו איך שהוא הולך בשער (אג"מ יו"ד ח"ג סי' קנו).

אבילות

(ה) 'יאשה מותרת בנטילת שער אחר ז': הגה: 'וויץ אוסרכים אף לאשה, וכן עיקר¹⁸¹:
(ה) אחר ז' - במקום שדרכה של אשה לגלח שערות אלו כגון רבוי שערות דצידעא¹⁸² ובת צידעא מותרת ליטלם אחר ז' (ש"ך):
(ו) 'ז'לסרוק (ראשו) במסרק, מותר, אפילו תוך שבעה:
(ז) לסרוק ראשו במסרק - כצ"ל (ט"ז), אפי' לאיש מותר שאין כאן לא תענוג ולא שמחה (ש"ך), וי"א דווקא לאשה התירו (נקה"כ).
(ז) 'כשם שאסור לגלח כל שלשים יום, כך אסור ליטול צפרנים בכלי, אבל בידיו או בשיניו, מותר, אפילו תוך שבעה. 'וואשה שאירע טבילתה אחר שבעה, תוך שלשים, אם תטול צפרניה בידיה או בשיניה אינה נוטלת יפה, אלא תאמר לעוברת כוכבים ליטלם בתער או במספרים: הגה - ולאו דוקא עובד כוכבים, אלא הוא הדין יסכאלית, וסככא ליטלם דחול המועד נקט:

(ז) ולא דוקא כו' - קשה דבריו, שאם יש איסור ליטול בעצמה, ודאי גם ע"י ישראלית אסור, משום לפני עור וגו'. אלא נראה שמובא ליטול ע"י ישראלית, כדי שיהיה ע"י שינוי כמ"ש בסמוך, ובידיה או בשיניה אי אפשר לה להסירם היטב כפי הצורך לטבילה, אבל קשה שהרי השו"ע לעיל ס"ה התיר ליטול שיערה, ועוד הרי הרמ"א לקמן שצג ס"ג התיר ליטול צפרנים בשביל מילה, ולמה שלא נתיר בשביל טבילת מצוה, ולא ראינו נשים נוהגות כן ליטול צפרנים על ידי אחר תוך שלשים (ט"ז), וי"א דדוקא נקט עוברת כוכבים דאם לא תאמר כך, א"כ אפילו לאיש לשתרי לגלח או ליטול צפרניו על ידי ישראל אחר. אלא ודאי כיון דשלוחו הוא אסור, וא"כ אמאי שרי באשה טפי בשלוחה מאשר היא עצמה. והא דמתירים דהא קי"ל אמירה לעובדי כוכבים שבות, אפילו בדבר שאינו של שבת, וא"כ הכא דוקא לעובד כוכבים שרי, דאמירה לעובד כוכבים לא אסור אלא משום שבות, ובמקום מצוה לא גזרו, אבל לישראל אסור (ש"ך).

סימן שצא - אבל אסור בכל מיני שמחה:

(א) 'אבל אסור בשמחה¹⁸³, לפיכך לא יקה תנוק בחיקו כל שבעה, שמא יבא לידי שחוק:
(ב) בשמחה - עי' לעיל סי' שע"ו מאיר הדעה סק"ג. אבל בז' ימי אבילות לא יקדש הלבנה אבל אם לא השלים אבילותו עד יו"ד בחודש לא ימתין עד ליל י"א ויקדש בימי אבולו, ומ"מ אין לו לקדש הלבנה עד אחר ג' ימי אבל ראשונים, ואפילו אם ככלות ג' לבכי יהיה ליל י"ב לחודש ימתין. וי"א דדוקא אם עובר הזמן שלא יכול לקדש שוב יכול לקדש בימי אבולו אבל כשיש עוד זמן לקדש אינו יכול לקדש בימי אבולו ע"ש (פ"ת).
(ב) בעל כל מתים נכנס לבית המשתה לאחר שלשים יום¹⁸⁴, על אביו ועל אמו, לאחר י"ב חדש. באואף אם השנה מעוברת, מותר לאחר י"ב חדש. ביומיהו שמחת מריעות שהיה חייב לפרוע אותה מיד, מותר לעשותה מיד אחר שבעה. אבל אם אינו חייב לפרעה, אסור ליכנס לה עד ל'. ועל אביו ועל אמו, אע"פ שחייב לפרעה, אסור (עד) לאחר י"ב חדש: הגה - ובחצורת מצוה, כגון שמשאית יתום ויתומה לזם שמים, ואם לא יאכל קס יחצטל המעשה, מותר לאחר ל', אבל תוך ל' אסור לכל סעודת מצוה שבעולם. באצל סעודת מצוה דלית ציה שמחה, מותר ליכנס בה, כגון פדיון הבן או סעודת צרית מילה, ומותר לאכול קס אפילו תוך שבעה, וכלבד שלא יאכל מפתח ציתו. וויץ אוסרכין בסעודת צרית מילה. והמנהג שלא לאכול קס סעודה כל י"ב חדש, אם הוא חוץ לציתו, ובתוך הבית מקילין שאוכלו בציתו בסעודת צרית מילה, וכ"ש בשאר סעודות שאין בהם שמחה.

¹⁸¹ עי' רמב"ן תורת אדם קצו - שמותר להסיר שער פניה, וכן שער אותו מקום אחר ז'. עי' (שו"ת פנים מאירות חלק ג סימן לז): מותר ג"כ לאשה לגלח מר"ח עד התענית. הובא בפ"ת, וכנראה שיש לסמוך על זה בשעת הדחק.

¹⁸² עי' רש"י מכות כ ע"א שהוא מקום הפאות של הגבר, וכן עי' תוס' נזיר מא ע"א.

¹⁸³ בפשטות כאן מקור לאיסור שמיעת מוסיקה בשבעה וכן בג' שבועות ובספירת העומר.

¹⁸⁴ לבית המשתה - עי' (בשאלת יעב"ץ ח"ב מס' קע"ט) עד סימן קפ"ה הרבה חילוקים בענין זה. ולפי שלדעתי אין דבריו מוכרחים ע"כ לא הבאתים (פ"ת).

אבילות

אבל בסעודת נישואין יש להחמיך, כן נראה ל¹⁸⁵. אבל שהוא צעל צרית או מוהל, ילצק צגדי צבת עד לאחר המילה. ומותר ליכנס למילה לאכול קס, אם הוא לאחר ל', אע"פ שאין המילה צביתו:

(ב) שמחת מריעות כו' - שעושים ריעים זה עם זה שאוכלים ושותים זה עם זה היום וחוזרים ואוכלים עם זה למחר (ש"ך).

(ג) אבל תוך שלשים אסור - משמע אפי' בשאר קרובים אפילו לא אביו ואמו, וכן לענין שאלת שלום לעיל סימן שפ"ה, ולענין נישואין לקמן סימן שצ"ב אין חילוק בשלשים בין אביו ואמו לשאר קרובים (ש"ך), וי"ח שדווקא של אביו ואמו אבל שאר קרובים מותר תוך ל' (פ"ת).

@@@@@@@@@ ט"ז ב' וג' ורע"א פ"ת ד-ו, ונקוה"כ

(ג) ליכנס לחופה שלא בשעת אבילה, לשמוע הברכות, יש מתירין ויש אוסרין, אלא עומד חוץ לבית לשמוע הברכות: הגה - אבל לא יכנס לבית כלל צקעה סעומדים צמומוטי חתן וכלה, וכן נוהגים צאשכנו וצמדינות אלו. וכל זה צבית סעושין החתונה ואוכלין ושותין ושמחין קס, אבל צחופה סעושין צבית הכנסת, סמצרכין קס צרכת אירוסין ונישואין ואין סמחה כלל, מותר מיד אחר צבעה. ויש אוסרין עד שלשים, וכן נראה לי. ויש מקומות סמחמירין להיות האבל עומד כל י"צ חדק חוץ לבית הכנסת לשמוע הברכות. ומכל מקום נראה דאבל יכול לצרך צרכת אירוסין ונישואין תחת החופה צבית הכנסת. וכן יוכל להכניס חתן כדרך ארצנו קשני אנשים מכניסין החתן תחת החופה. ויוכל ללצוק קלת צגדי צבת צקעה סמכניסין, ובלצד קיהא אחר ל', וכן נוהגין. יש מתירין לאבל לאכול בסעודת נישואין או צרית מילה עם המשמשין, ובלצד קלא יהא צמקום סמחה כגון צבית אחר, ויש אוסרין, וכן נוהגין, רק שהאבל משמש קס, אם ירלה, ואוכל צביתו ממה קשולחין לו מן הסעודה. יש מתירין לאבל לאכול צאותה סעודה של דגים סעושים לאחר הנישואין, כי מאחר שקצר פסקו לומר שהסמחה צמעונו אית ליה היכר קאין סמחה צאותה סעודה, וקרי. יש אומרים דאסור לאכול בסעודה צלילה צביום המחרת מת אביו או אמו:

(ד) וכן יוכל להכניס חתן כו'. כתב מו"ח ז"ל ונראה דכ"ש שיש להתיר לאבל על שאר קרוביו תוך ל' להכניס החתן דטפי יש להתיר תוך ל' על שאר קרוביו מתוך י"ב חדש על אביו ואמו ונ"ל דלא התירו אלא להכניס החתן תחת החופה אבל לא ליכנס לאכול על סעודת החתונה דהא אפילו במשיא יתום ויתומה לא התירו לאכול בסעודה אם לא בדרך שאם לא יהיה שם יתבטל המעשה והא ודאי דמשיא יתומה הוה כמו אביה וטפי הוה מסתבר להתיר מאותו סמכניס החתן תחת החופה כנ"ל שלא כקצת שנוהגים להקל בזה (ט"ז).

(ה) ובלבד שיהא אחר ל' כו'. גם כאן פירש הב"ח דיש להתיר לאבל על שאר קרוביו תוך ל' כמו בכניסת יתום ויתומה דלעיל ולשון הרב לא משמע כן אלא נראה כמ"ש בס"ק ג' (ש"ך), ובלבד שיהא אחר ל' עבה"ט. וכבר כתבתי בשם (נו"ב) דדעת הב"ח מוכרח. וכתב עוד דע"כ לא אסר רמ"א להיות משני אנשים המכניסים את החתן תוך ל' אלא היכא שאין בזה דיחוי הנישואין אבל אם יש בזה דיחוי הנישואין לבחור שלא קיים פ"ו לא החמיר מאחר שרבים מקילין בכל ענין בשאינו אוכל שם ואפילו תוך ל' של אב או אם ובפרט אם כבר הכינו ויש קצת פסידא ע"ש. ומ"ש הבה"ט בשם ט"ז דלא התירו כו' עי' בתשו' אא"ז (פנים מאירות ח"ג סוס"י ל"ז) כתב דאותם הנוהגים להקל לאכול שם יש להם על מה שיסמוכו ע"ש (פ"ת).

(ו) ובלבד שלא יהא במקום שמחה. כגון בבית אחר כצ"ל וכן הוא בעט"ז (ש"ך).

(ז) לאכול באותה סעודה של דגים כו'. כתב הב"ח מיהו בליל ב' אף על פי דנוהגים בק"ק קראקא שלא לברך שהשמחה במעונו אין לאבל לאכול באותה סעודה דל"ד ליום ב' שכבר בעל בעילת מצוה בליל ב' כפי מנהגם ולכך עושים סעודה של דגים ביום ב' משום ברכת דגים כדאיתא פ"ק דכתובות הלכך אינה נקראת סעודת שמחה ואין אומרים לא אשר ברא ולא שהשמחה במעונו אבל בליל ב' מקמי בעילת מצוה דמברכים אשר ברא לא נגמרו הנישואים ומה שלא נהגו לומר שהשמח במעונו הוא מפני דמתאספי' שם אנשים ונשים כו' עיין שם (ש"ך)

¹⁸⁵ ע"י מרדכי פ"ג דף שצג היה מחמיר על האבל שלא לאכול בחופה תוך ל' כי אם עם המשמשים (הובא בד"מ הארוך).

אבילות

(ח) באותה סעודה של דגים כו'. לפי המנהג שכתב רמ"א שלא לאכול בשום סעודה כו' גם זה אסור (ט"ז).

(ט) יש אומרים דאסור לאכול כו' - דבר שאינו מצוי לא שייך בו מנהג, ולא ראינו אינו ראה (ש"ך), בסעודה בלילה - היינו בסעודת חתונה שיש שם מזמוטי חתן וכלה ויש בה שמחה אבל בסעודת ברית מילה ופדיון הבן וסיום מסכתא מותר ע"ש (פ"ת)

סימן שצב - אבל אסור כל ל' יום לישא אשה:

(א) כה"אסור לישא אשה כל ל' יום, אפילו בלא סעודה, ולאחר שלשים, מותר, אפילו על אביו ואמו, ואפילו לעשות סעודה. כ"ומותר לקדש אשה אפילו ביום המיתה¹⁸⁶, והוא שלא יעשה סעודה, אלא אם כן עברו שלשים יום. (כ"ו"א דגם לארוס אסור כל ל' יום):

(כ) ומוותר לקדש כו' - שמא יקדמנו אחר ברחמים (ט"ז).

(ב) וי"א כו' - מיהו לקשר עצמו בשידוכין בלא אירוסין ודאי שרי אפי' ביום המיתה (ש"ך).
(ב) כה"מתה אשתו(ג), אסור לישא אחרת עד שיעברו עליה שלש רגלים(ד), (אכל ליכנס לבית המטרה, לינו כמו זכאר קרובים), כ"וראש השנה ויום כפורים אינם חשובים כרגלים לענין זה. לואם לא קיים מצות פריה ורביה, או שיש לו בנים קטנים, ל"אז שאין לו מי שישמשנו, מותר לקדש מיד ולכנוס אחר שבעה, ולא יבא עליה עד לאחר שלשים יום, אלא אם כן לא קיים מצות פריה ורביה, שאז מותר לבא עליה אחר שבעה: הגה - והוא הדין זכאר אכלות, אפילו זכאלות דאזינו ואמו, מותר ליסא ולזכא עליה אחר שבעה, אם לא קיים פריה ורביה. כ"י"א דאף מי שהוא עשיר ויכולת זידו לשכור לו משקתים ומשקתות, מכל מקום אם אין בתו או כלתו אכלו זביתו שתוכל לשמשו זחפיפת הראש או שאר דברים שתחזיק מאלהים, מקרי אין לו מי שישמשנו, וכל כיוצא בזה, ל"ולכן נשתרצב המנהג שרבים מקילין זענין ונושאין נשים תוך שלש רגלים, וזעל נפש יחוש לעלמו. ל"מי שתפשו הקר ואינו רוצה להניחו מתפיסתו עד שישא אשה תוך שלש רגלים אחר מיתת אשתו, יש מתירין משום לער דידיה, וכן נראה לי עיקר:

(ג) מתה אשתו כו' - והיא שמת בעלה אינה מתאבלת אלא ל' יום אלא שאסורה ליארס ולינשא עד ג' חדשים משום הבחנה. הטעם שאין האשה צריכה להמתין ג' רגלים משום דאשה בכל דהו ניחא לה ושוכחת אהבת הראשון לאחר ל' יום, ואם אירע שנשאת תוך ל' יום לאבילותן של שאר קרובים לא תבעל (ש"ך).

(ד) ג' רגלים - לאו משום תוספת אבילות, אלא כדי שתשתכח הראשונה מדעתו בשעה שיהיה עם השניה, וע"י שמחת הרגלים הוא שוכח הראשונה (ט"ז). שמיני עצרת חשוב רגל בפני עצמו גם לענין זה, וי"ח, וכן אם עברו י"ב חדש ולא ג' רגלים מותר לינשא, וכן גדול א' שמתה אשתו ורוצה לישא אשה אחרי ב' רגלים, יען כי אף שיש בביתו בתו וכלתו אך לא הורגלו לשמש ביתו לפי כבוד רב ות"ח כמותו ולפי כבוד הנכנסים הנכבדים המשכימים לפתחו אבל הרבנית המדוברת לו הנהיגה בית בעלה הראשון בקהלה גדולה. ובצרוף כי האלמנה המדוברת היא בת ת"ח גדול, ואלמנת ת"ח גדול, ומצוה רבה להרנין לב האלמנה להוציא ממסגר נפשה (פ"ת).

(ה) וראש השנה ויוה"כ אינם כרגלים - י"א שר"ה ויוה"כ חשיבי כרגלים אף לענין זה (ט"ז), וי"ח (ש"ך).

(ו) מצות פריה ורביה - באופן שנתבאר בא"ע סי' א' (ש"ך).

(ז) מותר לקדש מיד ולכנוס אחר ז' - לטעמיה אזיל דפסק בסעיף א' כרמב"ם דבכל גווי מותר לקדש מיד אבל למאי דפסק רמ"א שם דאפי' לקדש אסור ה"נ אסור לקדש עד אחר ז' ותימה על רמ"א שלא כתב כאן כלום (ט"ז, וש"ך).

(ח) וה"ה בשאר אבילות - מי שהתירו לו לישא בתוך שלשים ע"פ המבואר בש"ע פשוט דמותר לכבס וללבוש. ולענין תספורת פשוט ג"כ דביום חתונתו ממש מותר להסתפר וליטול אמנם בשאר יומי אם לא גילח ביום הנשואין אסור לו לגלח נמי בשאר ימים ואם גילח באותו

¹⁸⁶ ואין הבדל בין איש לאשה אבל, דינם שוה.

אבילות

היום אזי יש להתיר לו גם בשארי הימים שבתוך ימי המשתה לגלח (רק על תספורת הזקן הנהוג במדינתו ומצער הרבה) אם אין שניהם אבלים אבל אם גם היא אבילה אזי לא הותרו אלא בכיבוס ורחיצה ולא בתספורת וכתב עוד דעכ"פ אין הנשואים מבטלים ממנו גזירת שלשים אלא אחר ימי הנשואים חוזר להשלים ימי אבלו הנשואים וימי הנשואים עולים (פ"ת).

^(ט) מקילין - חזינן דהעולם נהגו להקל בכל ענין ואפשר לומר עוד טעם להתיר כי בכל יום פרוץ מרובה ורבו בעלי עבירות ע"כ כדי לשמור אותו מן החטא טוב שלא לאחר וזה גם כן כוונת רמ"א ובעל נפש יחוש לעצמו היינו אם יכול לאוקים נפשו מן העבירה, אבל אם הוכן עצמו לקידושין ונישואין אין להמורה לעכב סידור קידושיו. ומונין מיום המיתה ואין להתמיר כלל בשמועה רחוקה ע"ש (פ"ת).

^(י) ונושאים נשים - וי"א דמה שנתפשט המנהג להקל הוא מטעם כיון שבמדינות הללו מארסין ביום החופה ואם לא יכנסו לא יארסו ג"כ ויש לחוש שמא יקדמנו אחר וכי היכא שמותר לארס בחוה"מ ובט' באב משום שמא יקדמנו ה"נ מותר אפילו לישא תוך שלש רגלים כיון שבמדינתנו אין מארסין רק בשעת נישואין ואף שבשביל זה לא נתיר לישא בחוה"מ או מר"ח אב עד התענית מ"מ באיסור של שלש רגלים שהוא קיל שהרי התירוהו בשביל שאין לו מי שישמשנו וכיוצא יש להתיר ג"כ מטעם שמא יקדמנו ואפילו כבר נתקשר בשידוכין איכא למיחש לחזרה (פ"ת).

^(יא) תוך ג' רגלים - י"א אבל דווקא אחרי ב' (פ"ת).

(ג) להמי שלא קיים מצות פריה ורבייה(ב), ושידך אשה ואחר שהכין צרכי חופה, מת אחי המשיורכת, מותר לכנסה ולבא עליה אחר שבעה: הגה - וכן אם יש לו זנים קטנים ונתלכה לאחות אשתו, מותר לכנסה(ג), כי היא מרחמת על זני אחותה יותר מאחרכת(ד).

^(ב) מי שלא קיים כו' - דווקא במקום שיש הפסד הסעודה שהכין, ואפילו לכנסה הוא נמי אחר ז' דוקא (ט"ז), כיון דאיכא הפסד בדבר אם לא יכנסו וגם לא קיים פריה ורבייה וע"ל סי' שמ"ב (ש"ך). אחד שהכין כל צרכי חופת בתו ואח"כ מתה אשתו, היא אם הכלה, ולא היה אפשר לנהוג כמש"כ בסי' שמ"ב, כי החתן לא בא עדיין בעת ההיא וא"א להלין המת כ"כ, מותר לעשות נשואי בתו בתוך ז' ימי אבילות, אחר ג' ימים הראשונים, ומ"ש הש"ע מותר לכנסה ולבא, נראה דהך לכנסה היינו מיד, שכאן שמתה אמה של כלה, יש להקל להתיר לעשות הנשואין אחר ג' ימים מהקבורה (פ"ת).

^(ג) מותר לכנסה - פי' כניסה לחופה דוקא התירו אבל לא לבעול עד אחר ל' יום בדין זה, דהרי אין כאן מצות פריה ורבייה (ט"ז, ש"ך).

^(ד) כי היא מרחמת כו' - ולכן מותר אפי' בלא הפסד (ש"ך)

סימן שצג - מתי האבל יכול לצאת מביתו

(א) לאבל ג' ימים הראשונים אינו יוצא לבית האבל לזולא לבית הקברות(א) מכאן ואילך אם מת לאחרים מת בשכונתו יוצא אחר המטה לבית הקברות ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים ואם אין שם כדי מטה וקובריה¹⁸⁷ יוצא אפילו ביום ראשון ואפילו בשבונה אחרת: הגה ל"ומקלת יוס ג' הכי הוא ככולו¹⁸⁸. ל"ולא ראיתי נוהגין כן עכשיו, כי אין אצל הולך לבית הקברות ולא לבית האצל כל שבעה, ואפשר שלאו חיוב הוא אלא רשות, ומאחר שפעקטיו אין מתנחמים כמו צימיהם, קצ ואל תעשה עדיף:

^(א) ולא לבית הקברות - אם מת לאחרים מת (ש"ך), במתו מחויב לעסוק בליתו (פ"ת).

(ב) לאבל שבוע הראשון אינו יוצא מפתח ביתו אפילו לשמוע ברכות חופה או ברכות המילה: הגה מ"מיהו המיקל ללכת כלילה מפני האוכך לא הפסיד¹⁸⁹ והא לאסור ללכת חוץ לביתו

¹⁸⁷ עי' שסא ס"א היינו אפילו אם אין שם עשרה?

¹⁸⁸ עי' דברי רע"א סי' שפ סכ"א.

¹⁸⁹ עי' לעיל שפ ט"ז סק"א ומהר"י באסאן שם הערה 134. עי' לעיל שצא ס"א וצ"ע אם זה מקור לאיסור מוזיקה.

אבילות

היינו דוקא לטייל או למשא ומתן או כדומה אבל אם שלח מושל אחריו או שצריך לילך צדק או לשאר דברים הנרכים לו הרבה כגון דבר האבד מותר לו ללכת וכן נוהגין ודין נעילת סנדליו ע"ל סימן פ"ג: שניה יוצא ואינו יושב במקומו ואינו מדבר. שלישית יושב במקומו ואינו מדבר: הגה "יחאס רוכה שלא ליסב במקומו בשבוע שליטת ולדבר הרשות בידו. ועכשיו נוהגין שאין יושבין במקומם כל שלשים, ועל אביו ואמו כל י"ג חדש, ואין למנהג זה עיקר מכל מקום אין לשנות מן המנהג, כי כל מקום לפי מנהגו: רביעית הרי הוא כשאר כל אדם, אפילו לא שלמו שלשה לשבועות כגון שמת באמצע שבוע מיד כשבלה אותו שבוע ושנים שאחריו חשיב שבוע הבא רביעי:

(א) לא הפסיד – היינו דווקא בלילה אחר שכלה רגל מן השוק (רע"א).

(א) אפילו לשמוע כו' - אף על גב דאבל חייב בכל המצות, היינו במצות עשה שבגופו, כגון ציצית ותפילין או למול את בנו, אבל לילך לחופה או למילה לשמוע הברכות בשביל גמילות חסד, אין לו לצאת מפתח ביתו¹⁹⁰ (ש"ך).

(ג) האבל אינו יוצא בחול לבית הכנסת (ד) אבל בשבת יוצא (וכן לבית המדרש) ואנו נוהגים שבכל יום קריאת התורה יוצא לב"ה: הגה וצמדינות אלו נוהגין שאין יוצא אלא בשבת. "יחאס האבל מוהל או בעל ברית(ה), לאחר שלשה מתפלל צדיתו, וכשמביאין התינוק למול, הולך האבל לבית הכנסת. אבל תוך שלשה לא יצא אלא"כ אין מוהל אחר בעירי¹⁹¹ (ו). ויש מקילין אפי' אם יש מוהל אחר בעיר. ומותר לו לתקן הצפרנים ולגלח לאורך המילה(ז), אבל אם יש מוהל אחר אסור(ח). וכן כל דבר מזה שא"ח לעשות בלא האבל מותר לו ללכת לקיים את המצוה:

(ד) לבהכ"נ - זה עפ"מ"ש בסימן שע"ו¹⁹² שמצוה להתפלל בבית האבל וא"כ יש שם עשרה אבל במקום דאי אפשר לכנוף עשרה ויתבטל ע"ז מקדיש וקדושה וברכו מותר לילך אך י"א דמתפלל ביחידות, ולכן אם יש מניין נגד ביתו באותו חצר לכ"ע מותר¹⁹³ (פ"ת).

(ה) או בעל ברית - פי' סנדק ולכן תוך שלשה לא יצא, אבל אבי הבן פשיטא דאפילו תוך שלשה ימים, יצא לכולי עלמא (ש"ך).

(ו) אא"כ אין מוהל אחר בעיר - ואז מותר אפילו ביום ראשון (ש"ך).

(ז) ולגלח לצורך המילה - היינו צפרניו וביאר דר"ל שמותר ליטלם אפילו במספרים (רע"א ופ"ת).

(ח) מוהל אחר – היינו כל ל' (רע"א¹⁹⁴).

(ד) מ"הנוהגים כשהם אבלים שלא לשנות מקומם בבית הכנסת בשבת יפה הם עושים(ט): הגה ויש אומרים שגם בשבת יסנה מקומו וכן המנהג פשוט ואין לשנות מהנהג(י):

(ט) יפה הם עושים - עי' בזה (בתשובת הרדב"ז ח"ב סי' תרס"ב) (פ"ת).

(י) וי"א שגם בשבת כו' - שאין זה דבר של פרהסיא שאין אבילות ניכר בזה כל כך שהרבה פעמים אדם מחליף מקומו אפילו אינו אבל (ש"ך), שינוי מקום גופה בשבת יש בו מחלוקת והדעת מכרעת ע"פ הדין שלא ישנה מקומו בשבת במילי דרבנן אזלינן לקולא (פ"ת), אם מת לו מת ברגל אינו משנה מקומו. א' שמתה לו אחותו ונהג שבעה ובתוך שבעה בא אביו מן הדרך שלא ידע עדיין ממיתת בתו, מותר לבנו לצאת לקראתו תוך שבעה כדי שלא ירגיש אביו במיתת בתו. דוקא אם בא אביו רשאי משום כבוד אביו אבל אם בא אחיו אסור. האבל רשאי לילך תוך שבעה אל השררה בשביל הצלת ממון. כשאבל משנה מקומו צריך להרחיק ד' אמות שבלא זה כחד מקום חשיב (פ"ת).

סימן שצד – שלא להתקשות על המת יותר מדאי:

¹⁹⁰ ברכת כהנים?

¹⁹¹ ז"ל הגהות אשירי: המוהל שחל עליו מילה תוך ימי אבלו, בשלשה ימים הראשונים אל יצא מפתח ביתו, ובשאר הימים יתפלל בביתו ואח"כ ילך לביהכ"נ וימול. ואבל מותר להיות בעל ברית ויתפלל בביתו וכשמביאין הנער לביהכ"נ לימול ילך ויהיה בעל ברית, ע"כ.

¹⁹² ס"ג הרי שם כתוב להתפלל איפה שמת???

¹⁹³ היינו לילך לשם, ולא להצטרף דרך ראייה.

¹⁹⁴ היינו אם הוא צריך לתקן הצפרניים לצורך המילה.

אבילות

(א) מהאין מתקשין על המת יותר מדאי, וכל המתקשה עליו יותר מדאי, על מת אחר הוא בוכה¹⁹⁵, אלא שלשה ימים לבכי, שבעה להספד, שלשים לתספורת ולגיהוץ:

(8) יותר מדאי - אדם שמת בנו או בתו אל ינשק אותם. ודוקא לבנו ולבתו אסור אבל לשאר מתים מותר כדכתיב גבי יעקב ויבך עליו וישק לו¹⁹⁶ (פ"ת).

(ב) בוכה דברים אמורים, בשאר העם. אבל תלמידי חכמים, הכל לפי חכמתם, ואין בוכים עליהם יותר מל' יום, ואין מספידין עליהם יותר מי"ב חדש, מ"וכן חכם שבא שמועתו לאחר י"ב חדש, אין מספידין אותו:

(2) אין מספידין אותו - אפילו ביום שמועה (ש"ך).

(ג) מהיצאין לבית הקברות ופוקדים על המתים שלשה ימים, שמא עדיין הוא חי:

(3) ופוקדים על המתים כו' - זה היה דוקא בימיהם שהיו מניחין את המת בכוכין והיה אפשר לגלות את המת ולראותו (ש"ך).

(ד) מ"כ¹⁹⁷ שלשה ימים יראה האבל כאילו חרב מונחת לו בין כתפיו, משלשה ועד שבעה, כאילו זקוף כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלשים, כאלו עובר לפניו בשוק, וכל אותה השנה הדין מתוחה כנגד אותה משפחה, יואם נולד בן זכר באותה משפחה, נתרפאת כל המשפחה:

(ה) נא אחד מהחבורה שמת, תדאג כל החבורה:

(ו) נבכל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים, ה"ז אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה:

(7) כל מי שאינו - אחד מגדולי הדור שמת לו בן ולא הוריד עליו דמעה אחת, זו מדה רעה מורה על קושי הלב ועל רוע תכונת הנפש והיא מדת אכזריות והוא דרך הפילוסופים האומרים כי זה העולם הכל הוא מעשה תעותעים והמה מהבל ימעטו וזכרונם משלי אפר תועבה יבחר בהם ע"י (בתשו' הרדב"ז ח"ג סי' תקנ"ה) (פ"ת).

סימן שצה - מקצת יום השבעה והשלשים ככולו:

(א) נ"כיון שעמדו מנחמים מאצל¹⁹⁸ האבל ביום שביעי(א), מותר בכל דברים שאסור בהם תוך שבעה, דמקצת היום ככולו(ב), לא שנא מקצת יום שביעי לא שנא מקצת יום שלשים, כיון שהנ"ץ החמה ביום שלשים(ג), בטלו ממנו גזרת שלשים: הגה - וצמדיונות חלו שאין המנחמין רגילין לבא ביום ז', לריך להמתין עד שעה שרגילין המנחמים לבא צארכ ימים, דהיינו לאחר יליאה מצית הכנסת שרגילין לבא מנחמין, כן נראה לי, וללא כמו שרגילין להמתין שעה על היום, לאין הדבר תלוי רק צעמידת המנחמין:

(8) כיון שעמדו כו' - אם שבת הוא יום השביעי, מיד בנ"ץ מותר בכל (ט"ז סי' ת"ב סק"ה), וי"ח שגם בשבת אסור עד סוף התפילה (פ"ת).

(2) דמקצת היום ככולו - דוקא מקצת היום בעינן ולענין ת"ת ותשמיש המטה דאית בהו מצוה אית לן למפסק כדברי המקילין דמקצת לילה ככל היום אבל ברחיצה וסיכה ושאר הדברים דלית בהו מצוה פסקינן כדברי המחמירים דבעו מקצת היום דוקא ולא מקצת הלילה ומיהו צריך להמתין מלשמש בלילה יותר מעט ממה שהוא רגיל כדי שיהא נוהג גם בו מקצת אבילות (פ"ת).

(3) כיון שהנ"ץ כו' - דביום ל' שאין מנחמים, מותר מיד כשהנ"ץ החמה (ש"ך).

¹⁹⁵ פי' שימות עוד א'.

¹⁹⁶ ז"ל (סימן רלו): וכשיפול לפניו יבקש מהקב"ה שלא יזיק לו, ואם בא לנשקו לא ינשק אותו. ולאדם שמת לו בנו או בתו, לא ינשק אותם, ולא יניח אשתו לנשק אותם, כי מקצרים ימי בניהם ובנותיהם. ויש למחות ביד האב והאם. ואין לומר לשום אדם כשמת מוטל לפניו ונפשו מרה לו מאד, אין לומר למת שיוליכנו עמו, וכ"ש שאין לתפוש ידו בידו לומר שיוליכנו אחריו, ומעלין עליו כאלו הורג את עצמו, וכתוב (בראשית ט ה) אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש.

¹⁹⁷ ע"י ט"ז תב סק"ט שזה מתחיל מהמיתה ולא מהקבורה. וע"י נקה"כ תב ס"ק &.

¹⁹⁸ דהיינו אחר שהתפללו עם האבל (רא"ש מו"ק פ"ג סי' לז).

אבילות

(ב) נה'שמע שמועה רחוקה בלילה, כיון דסגני בשעה אחת, סלקא, אפילו בלילה:
(ג) נ'מי שמת אביו או אמו בראש חדש ניסן, לא אמרינן בכ"ט באדר שאחריו מקצת היום ככולו, אלא צריך לנהוג דברים האסורים ב"ב חדש עד שיכנס ראש חדש ניסן: הגה – ונאנו להוסיף עוד היום שמת זו האב או האם לנהוג זו דין י"ב חדש, ונכון הוא:

סימן שצו – דין אבל שלא נהג אבלותו כל שבעה:

(א) נ'אבל שלא נהג אבלותו תוך שבעה, בין בשוגג בין במזיד, משלים אותו כל שלשים, חוץ מהקריעה(א), שאם לא קרע בשעת חימום אינו קורע אלא תוך שבעה, חוץ מאביו ואמו שקורע אפילו לאחר שבעה(ב):

(⁸) חוץ מהקריעה כו' - לע"ד נראה אם היה חולה ודעתו אינה מיושבת מחמת חולי לא אזלינן בזה בתר שעת חימום דהא אין יודע להתחמם אלא כשתבוא לו דעה צלולה כשאר כל אדם אז הוה חימום שלו אבל לא אכפת לן במה שהוא אינו יכול לקרוע מחמת שהוא מסוכן בחליו דסוף סוף ידע בחימום בעת ההיא ועל כן פטור אח"כ מלקרוע (ט"ז), וי"א היכא שהיה אנוס כגון שהיה חולה ומסוכן שאי אפשר לקרוע או כגון שאין דעתו צלולה ומיושבת עליו, וחזר לבוריו ולדעתו אחר שבעה, שחשוב עכשיו כשעת חימום, דלא דמי לשוגג או מזיד דעבר שעת חימום, כיון שהיה בריא בשעה ששמע שמת לו מת וחייב באותה שעה, אבל זה לא נתחמם אלא בשעה שחזר לבוריו ודעתו צלולה ומיושבת, ובאותה שעה חל עליו חובת קריעה (ש"ך)¹⁹⁹.

(²) אפילו לאחר שבעה - כדלעיל סי' ש"מ סי"ח (ש"ך).

(ב) נ'במה דברים אמורים, בשלא נהג אבלות כלל כל שבעה, אבל אם זלזל במקצת הימים(ג), ולא נהג בהם אבלות, כגון מי שאמרו לו שמת לו מת ביום הא', והיה בעיר אחרת ולא נהג אבלות, וביום השני בא לעירו ונהג אבלות, אין צריך להשלים, ומונה שבעה מיום הראשון:

(³) אבל אם זילזל - מי שבא לו שמועה שמת אביו, ואחד מקרוביו אמר לו שאין השמועה אמת. ואחר שעברו שני ימים, א"ל אמת היתה. וקרובו זה לא טוב עשה, שלא קיים אבילות מן התורה שהוא יום הקבורה, דיום שמועה קרובה כיום קבורה הוא, אבל לענין הדין, אינו מונה אלא מיום השמועה הראשונה (פ"ת).

(ג) נ'קטן שמת אביו ואמו, אפילו הגדיל תוך שבעה(ד), בטל ממנו(ה) כל דין אבלות(ו) ואינו חייב בו:

(⁷) קטן שמת כו' ואפי' הגדיל כו' – י"א דבהגדיל תוך ל' מונה ז' ול' משעה שהגדיל, אבל אם הגדיל אחר ל', בטל ממנו גזירת ז' ול' (ש"ך), מחמת קטנות פקע מיניה חיוב אבילות לעולם. שהעיקר תלוי בהתחלת האבילות בשעת עיקר המרירות וכל שלא התחיל לא יגמור (ט"ז). עי' ט"ז לעיל סי' ש"מ שפסק שקטן שהגיע לחינוך צריך לנהוג כל דיני אבילות²⁰⁰ ונראה דעכ"פ יש נפקותא דמטעם חינוך ליכא אלא כשיש להקטן אב שחייב לחנכו במצות, אבל היכא דליכא אב ליתא לחינוך כלל, שאין לאם מצות חינוך אלא רק לאב. עוד יש נפקותא אם הקטן הולך לבית הספר ללמוד תורה והגדיל תוך שבעה דג"כ לא שייך חינוך דמתוך זה אתה מבטלו מת"ת בזה שייך פסק זה דבטל ממנו כל דין אבילות אבל קטן שהוא עוסק באומנות ואינו עוסק בתורה ויש לו אב נהג אבילות משום חינוך. והנה כל זה בקטן בן זכר אבל בקטנה י"א דאין האב מחויב לחנך בתו²⁰¹ וי"א דהאב חייב לחנך בתו (פ"ת).

¹⁹⁹ עי' לקמן ס"ק (ה).

²⁰⁰ יש לשים לב שזה צד א' בט"ז

²⁰¹ קשה שיש ב' צדדים במג"א שם, ועיקר שיש חיוב. ועי' שו"ת הרא"ש כלל פב סימן ב: ושאלת מי שהוא בקטטה עם אשתו ואינו רוצה לגרשה וגם האשה אינה רוצה להיות אצלו כי הוא משחק בקוביא ויש לו בן קטן פחות משש שנים ורוצה האב שישב הבן אצלו והאם שהיא אשתו רוצה שיהא אצלה הדין עם מי, יראה שהדין עם האב. אף על גב דאמרינן בכתובות פרק הנושא (קב:) אמר רב חסדא זאת אומרת הבת אצל האם לא שנא גדולה ולא שנא קטנה ויש מן הפוסקים שפסקו

אבילות

(7) בטל ממנו – מי שמת בשעת הדבר ר"ל, ולא התאבלו אז מחמת ביעתותא. ודאי דאם עבר זעם בתוך שלשים צריך להתאבל, דחולה אבל אם נתרפא צריך להתאבל בתוך ל', ואם אירע רגל בינתיים שהרגל מפסיקו ואף על פי שלא נהג אבילות כלל (פ"ת).

(1) כל דין אבילות - גם אבילות של יב"ח פטור ואפשר שיש לחלק דבשלמא ז' ול' שהם מצות שקבעו חז"ל באבל וכיון דהיה פטור בשעת חובתו אין לו תשלומין משא"כ אבילות יב"ח שאינו אלא משום כבוד או"א י"ל דעכ"פ בזה חייב (פ"ת).

סימן שצז – דיני עדות לנהוג אבילות על פיהם:

(א) ⁸מתאבלין על פי עד אחד (א) ועד מפי עד ועובד כוכבים מסיח לפי תומו(ב):

(8) מתאבלים כו' - זה הכלל כל עדות שמשיאים האשה על פיה הקרובים מתאבלים, ועיין בא"ע סי' י"ז נתבאר עדות שמשיאין האשה על פיה. היכא שכתבו לאחד שמת קרובו ואיכא ספק אם הוא תוך ל' חייב להתאבל דכל כמה דמצינן ליה לאוקמיה אחזקתיה מוקמינן ואמרינן השתא מקרוב מת, מיהו היכא שהוא כתב יד של חכם אמרי' מסתמא לאחר ל' הוא דאם איתא דאפשר היה שיגיע הכתב לידו תוך ל' לא היה כותב בסתם אלא היה מברר, ואם אירע שהורו דאין להתאבל מספק ואח"כ נודע לו למפרע שמת תוך ל', אין²⁰² צריך להתאבל וע"ל ר"ס שצ"ו (ש"ך).

(2) ועובד כוכבים מסיח לפי תומו - דנאמנת להחמיר, ובעיקר דין זה יש חולקים (ט"ז), ומונים מיום שהסיח לפי תוכו בפני ישראל וידעו הקרובים ודוקא כשלא נתיאשו קודם לבקשו ועי' בת' זקן אהרן צד (רע"א).

(ב) ⁹אישנים אומרים: מת, ושנים אומרים: לא מת, אינו מתאבל(ג)²⁰³:

(3) אינו מתאבל - דמוקמינן ליה אחזקתיה דחי וע"ל סי' של"ט ס"ב²⁰⁴ דבאמרו לו ראינו קרובך גוסס ג' ימים צריך להתאבל עליו²⁰⁵ (ש"ך), הטעם דכיון דספיקא היא אזלינן בה להקל, ומי ששמע שמת לו מת ואינו יודע אם תוך ל' או לאחר ל' יום אינו חייב להתאבל, דלא אמרינן דמוקמינן ליה בחזקת חי אלא כל שלא ידענו עדיין שמת, משא"כ דהשתא ודאי מת שפיר אמרינן דכבר היה מת (ט"ז). אם שמע שמת לו מת, וספק אם תוך ל' או לאחר, ופסקו לא להתאבל, ואז נתוודע שהיה תוך ל', דאין כאן אבילות כיון שעכ"פ השתא עברו ל' יום מיום המיתה, דלא גרע ממי ששגג או הויד ולא נהג כלל אבילות עד לאחר ל' יום דודאי אח"כ אין עליו אבילות כמ"ש לעיל סי' שצ"ו בסעיף א' (ט"ז). (נקה"כ). אחד שנכתבו לו ממרחקים איך שמת אחד ויש לו שתי משמעות או שמת רבו או שמת אביו והוא לאחר שלשים, ממ"נ חייב לקרוע ועולה לו אף אם נודע אח"כ שהוא אביו ודומה למ"ש בסי' ש"מ סכ"ד²⁰⁶. אם הספק הוא בין שני אנשים, שרבו של הא' הוא אביו של השני, וא"כ יש ספק אם הוא אביו של זה או של זה, והוא בתוך שלשים, מחויבים שניהם להתאבל דאף דקיי"ל ספק באבל להקל שאני הכא דאחד משני האנשים בודאי חייב להתאבל, חייבים שניהם מספק (פ"ת).

סימן שצח – אבילות יום ראשון דאורייתא:

(א) ¹⁰אבילות יום ראשון, אם הוא יום מיתה וקבורה(א), הוי דאורייתא, ושאר הימים, מדרבנן. ¹¹במה דברים אמורים, בשבעה מתים המפורשים בתורה שכהן מטמא להם(ב),

ואפילו יש לה אב הני מילי בת לפי שהאם מצויה אצלה בבית יותר מן האב שהוא יוצא למלאכתו ולעסקיו והאם משמרתה ומלמדתה צניעות וארח הנשים. אבל בן שהאב חייב ללמדו תורה ולחנכו למצות צריך שיהא אצל אביו.

²⁰² תוקן על פי הנקוה"כ ס"ב.

²⁰³ אבל אנינות יום ראשון שהוא מן התורה יש להחמיר.

²⁰⁴ וכן עי' ב"ש אה"ע סי' יז סקצ"ד.

²⁰⁵

²⁰⁶ עיי"ש בש"ך שאם קרע על מי שהוא, יצא, ואם קרע על א' בכוונה, והיה על השני לא יצא.

אבילות

אבל אותם שהוסיפו עליהם (כדאיתא בסימן שע"ד²⁰⁷), אפילו ביום ראשון הם מדרבנן. פ"ד ויש אומרים שאף אבילות יום ראשון דמיתה וקבורה הוי דרבנן בכל המתים(ג):
(א) יום מיתה וקבורה - לאפוקי מת ביום א' ונקבר למחר או שמועה קרובה (ט"ז).
(ב) בז' מתים - שהם אביו ואמו בנו וכתו אחיו ואחותו בתולה ואשתו נשואה (ש"ך).
(ג) וי"א שאף אבילות כו' - והכי קי"ל כדלקמן סימן שצ"ט סי"ג (ש"ך)

סימן שצט - דיני אבילות ברגל בראש השנה וי"ט שני של גליות:

(א) מהקובר מתו קודם הרגל, בענין שחל עליו אבילות, ונהג בו אפילו שעה אחת קודם הרגל(א), מפסיק האבילות ומבטל ממנו גזרת שבעה וימי הרגל עולים לו למנין שלשים, הרי שבעה לפני הרגל, וימי הרגל, ומשלים עליהם השלשים(ב). פ"ד ודוקא שנהג אבילות באותה שעה, אפילו לא נהג אלא דברים שבצינעא, כגון ששמע שמועה קרובה ביום שבת שחל להיות בערב הרגל, שאע"פ שאינו נהג אלא דברים שבצינעא, הרגל מפסיק²⁰⁸. אבל אם שגג (או) הזיד ולא נהג אבילות, או שהיה קרוב לחשכה ולא היה יכול לנהוג, אין הרגל מבטל האבילות, וכ"ש אם לא ידע במיתת המת קודם הרגל, שאין הרגל מבטל, אלא נהג ברגל דברים שבצינעא(ג), ומונה שבעה אחר הרגל, ובאותה השבעה מלאכתו נעשית ע"י אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעא בתוך ביתו, דכיון דכבר נתבטל בשבעת ימי הרגל ממלאכה, אע"פ שלא נתבטל מחמת האבל אלא מחמת הרגל, סוף סוף נהג בדין אבילות בענין מלאכה, הילכך אין להחמיר בו כמו בשאר אבילות ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. וכל ימי הרגל רבים מתעסקים בו לנחמו, הילכך אין מתעסקין בו לנחמו אחר הרגל. ורגל עולה למנין שלשים(ד), שהרי דין שלשים דהיינו גיהוץ ותספורת נוהגים ברגל, ולא מתורת רגל בלבד אסור בהם(ה), אלא אף מתורת אבל, שהרי מתורת הרגל מותר ללבוש כלים מנוהגים חדשים ולבנים, ונוטל צפרניו במספרים(ו) ושמה שמחת מריעות, והבא ממדינת הים ומבית השביה והשאר שמנו חכמים, מותרין לספר ולכבס, ומדין אבילות אסור בכלם כמו בחול:
(א) אפילו שעה אחת - פירוש כל שהוא ולא בעינן שעה זמניות (ש"ך), פירוש אפי' חליצת מנעל לחוד שנהג מעט די בכך²⁰⁹ (ט"ז).

(ב) וימי הרגל עולים כו' ומשלים כו' - היינו ע"פ שנתבאר לקמן מסעיף ז' ואילך (ש"ך).
(ג) אלא נהג ברגל דברים שבצינעא - ולענין מלאכה במועד דינו כמ"ש הרב בסעיף ב' (ש"ך), הך דבר שבצינעא אינו אלא תשמיש דוקא משא"כ בת"ת דאינו אסור לאבל אלא משום שמחה דכתיב פקודי ה' ישירים משמחי לב וברגל לא נאסר לאבל ששמחת הרגל הוא דאורייתא, ואבילות הוא דרבנן, ולכן התיר לקרות לאבל תוך ז' שיעלה לתורה בשמיני עצרת. ועוד כי מנהג קדמונים שקורים כל בני הקהלה לס"ת בשמיני עצרת, ואם יהיה זה בבית הכנסת ולא יעלה לתורה הוי פרסום (פ"ת).
(ד) הלכך אין מתעסקין בו לנחמו ורגל עולה למנין שלשים - היינו בנודע לו מיתת המת ברגל אף על פי שלא נודע לו קודם הרגל (ש"ך).

(ה) ולא מתורת רגל לבד כו' - וי"א שאינו עולה למנין ל' (ט"ז).
(ו) ונוטל צפרניו במספרים - היינו לדעת המחבר בא"ח סי' תקל"ב, אבל אנן קי"ל להחמיר כמ"ש הרב שם וסתם כאן הדברים לפי שאין כאן מקום דיני מועד (ש"ך).
(ב) הקובר מתו ברגל בחול המועד(ז), נהג דין אנינות כ"ז שלא נקבר, ולאחר שנקבר, פ"ד ונהג דברים שבצינעא(ח) (פ"ד) מותר לייחד עם אשתו וע"ל סימן ספ"ג וזכ"ח סימן תקמ"ח, והרגל עולה למנין שלשים, שמשלים עליו שלשים, אפילו קברו בחג הסכות, מלא אמרינן דשמיני עצרת מבטל(ט), ומתעסקים ברגל לנחמו: הגה - וכל מלאכה המותרת לעשות לו צמועד צדכ

²⁰⁷ ס"ד.

²⁰⁸ עי' ערוך השולחן ס"ה: כגון שימנע מת"ת שעה קלה בשביל האבילות או מרחיצה או משאר דבר של צינעא ועשה כן בשביל האבילות בטלה ממנו גזירת שבעה.
²⁰⁹ עי' הריטב"א מועד קטן כ ע"א: אפילו שהזיד בשאר. עי' א"א תקמ"ח סק"ט שמסתפק בהזיד, וכן במ"ב שם סקכו', אבל נראה שלא זכו לדברי הריטב"א.

אבילות

האבילות, מותרת לעשות בעלמנו, ואם אין לזכר האבילות, נעשית ע"י אחרים צנתיקהם, ועבדיו ופחותיו עושין צניעא תוך ציתו. ולאחר הרגל מתחיל למנות שבעה, ולכשיכלו שבעה למיתת המת אע"פ שעדיין לא כלו שבעת ימי האבילות, נעשית על ידי אחרים בבתיהם, ועבדיו עושין לו בצניעא בתוך ביתו, ואין רבים מתעסקים בו לנחמו אחר הרגל מנין הימים שניחמוהו ברגל, אבל מראים לו פנים, כגון אם קברו בשלשה ימים האחרונים של רגל, מלאכתו נעשית ע"י אחרים בשלשה ימים אחרונים של אבל, ובמקומות שעושים שני ימים, מונה השבעה מיום טוב שני האחרון, הואיל ומדבריהם הוא עולה מהמנין, ומונה מאחריו ששה ימים בלבד:

(ז) ברגל בחול המועד - דאילו ביום טוב עצמו יש חילוק ביום טוב הראשון אינו נוהג אנינות אא"כ רוצה לקברו ע"י עממים ובשני נוהג אנינות בכל גווי אבל בחול המועד נוהג לעולם אנינות (ט"ז וש"ך).

(ח) שבצניעא - אסור לישא כפיו (פ"ת).

(ט) לא אמרינן דשמיני עצרת מבטל - דוקא כשקברו קודם חג הסוכות הוא דעולה ש"ע ג"כ לז' לקמן סעיף י"א משא"כ הכא וי"ח שכן עולה לז' (ש"ך), ועיקר כשו"ע (ט"ז).

(י) ולאחר הרגל - מניח תפילין ביום ראשון וי"ח וגם ביום השני עד אחר נץ החמה כמו בשאר ימות השנה כו' ע"ש וי"א דביום השני קודם נץ החמה נראה להתיר²¹⁰ (פ"ת).

(יא) מתחיל למנות שבעה - מי שקבר מתו ברגל ונוהג שבעה אחר הרגל מחוייבים גם הקרובים להתאבל עמו ולשנות בגדיהם בשבת ראשונה שאחר הרגל (פ"ת).

(יב) ובמקומות שעושים ב' ימים כו' - ה"ה בשני י"ט של ר"ה כגון שמת לו מת ביום טוב ראשון של ר"ה מונה הז' מיו"ט הב' דהוי ג"כ מדבריהם (ש"ך), וי"א דהיכא דהוי יום שני יום מיתה וקבורה עולה אבל אם מת ביום הראשון דאין ביום ב' אבילות דאורייתא אז אינו עולה (פ"ת).

(ג) י"אם קבר את מתו שבעה ימים קודם הרגל, ונהג בהם גזירת שבעה, הרגל מבטל ממנו גזירת שלשים, אפילו חל יום שביעי בערב הרגל, דמקצת היום ככולו ועולה לכאן ולכאן, ומותר לכבס ולרחוץ ולספר בערב הרגל: הגה - סמוך לחשיכה. וזעזע פסח מותר ככל אחר חלות, דהיינו מזמן שחיתת הפסח ואילך, ועדיף שיגלח קודם חלות, הואיל ואחרים אסורים לגלח אחר חלות. וכן אם חל שמיני בשבת שבערב הרגל, מותר לכבס ולרחוץ ולספר בערב שבת, ואם לא גילה בערב יום טוב או בערב שבת, מותר לגלח אחר הרגל, שכבר נתבטל ממנו גזירת שלשים. אבל בחול המועד לא יגלח, כיון שהיה אפשר לו לגלח קודם הרגל. י"א אם חל שביעי שלו בשבת ערב הרגל, אסור לגלח בערב שבת, ומותר לגלח אחר הרגל, וכן בחול המועד, כיון שלא היה יכול לגלח קודם הרגל:

(ד) ולספר - כלומר דאע"ג דתספורת נוהג כל ל' וכדלעיל ר"ס ש"ך הכא בטל ממנו גזרת ל' (ש"ך).

(טז) סמוך לחשיכה - שאז ניכר שבשביל הרגל הותר (ש"ך).

(יז) ובערב פסח כו' - הואיל ואחרים אסורים לגלח אחר חצות דאין עושין מלאכה בערב פסח אחר חצות מפני שהיה זמן שחיתת הפסח וכמו שנתבאר באורח חיים ס' תס"ח (ש"ך) (יז) הואיל ואחרים אסורים לגלח לו - דאין עושין מלאכה בערב פסח אחר חצות ואם כן יצטרך לגלח על ידי עצמו להכי עדיף טפי קודם חצות (ש"ך).

(יח) וכן אם חל - מ"מ אסור בלבישת לבנים ובגדי שבת וחזרת מקומו ויש מקילין, ולמסקנה המורה להקל אינו שגגת הוראה, ומ"מ לענין לבישת בגדי שבת נראה להחמיר אם הם חדשים ועדיין גיהוצין ניכר הרבה ואם אין לו אחרים אפשר שיש להקל גם בזה (פ"ת).

(יט) הא דרגל מבטל גזירת שלשים, בשאר מתים. אבל באביו ואמו, שאסור (לספר) עד שיגועו בו חביריו, אפילו פגע בו הרגל לאחר ל' יום, אינו מבטל:

(כ) עד שיגועו בו חביריו - כדלעיל סימן ש"ך ס"ד (ש"ך).

(כא) י"אם חל אחד מימי האבילות, חוץ מהשביעי, בערב הרגל, מותר לכבס, ולא ילבשנו עד הלילה. וטוב לזוהר מלכבס עד אחר חצות, כדי שיהא ניכר שמפני הרגל הוא מכבס. אבל

²¹⁰ עי' לעיל שפ"ח בשם רע"א שעיקר שכן מניח.

אבילות

לרחוץ, אסור עד הלילה. ^(ט) עייש מתירין לרחוץ אחר תפלת המנחה, סמוך לחשיכה, (וכן נהגין):

^(ט) מותר לכבס - דכבר בטל ממנו גזרת ז' אבל לספר אסור דלא נתבטל ממנו גזרת ל' כיון דאין כאן ז' ימים קודם הרגל (ש"ך).

^(כ) אסור עד הלילה - כיון דאפשר משחשכה (ש"ך).

^(כא) וכן נוהגין - עי' א"ח סי' תקמ"ח ברמ"א סי' דלדין אסור רחיצה אפילו סמוך לחשיכה, וכוונתו שראוי לפסוק כן אבל באמת אין נוהגין כן (ט"ז), עי' לעיל ר"ס שפ"א דאנן נהגין איסור רחיצה כל ל' וכן לעיל ר"ס שפ"ט כתב דנהגין איסור כביסה כל ל' אלא זה אינו אלא חומרא ומדינא שרי והכא משום כבוד הרגל לא נהגו להחמיר, אפילו לא נהג אבילות אלא שעה א' לפני הרגל מותר ברחיצה בחמין סמוך לערב, והלכך היכא דליכא משום כבוד הרגל אסור ונ"מ דלאחר הרגל אסור רחיצה וכביסה עד ל' דהרגל לא בטל ממנו רק גזרת ז' (ש"ך), וי"א שעיקר להחמיר כרמ"א תקמ"ח (פ"ת).

(ו) ^(ז) דראש השנה ויום הכפורים חשובים כרגלים לבטל האבילות:

(ז) נהג שעה אחת לפני הפסח, אותה שעה חשובה כז', וחי' ימי הפסח הרי ט"ו, ומשלים עליהם ט"ו אחרים:

(ח) ^(ח) ע"שעה אחת לפני עצרת חשובה כשבעה. ועצרת, כיון שאם לא הקריב קרבנות עצרת בעצרת יש לו תשלומין כל שבעה, חשוב כשבעה, הרי י"ד, ומשלים עליהם ט"ו אחרים, ויום שני של עצרת עולה למנין ה"ו:

^(כב) ויום שני של עצרת עולה למנין - כיון דיום טוב שני אינו אלא מדבריהם (ש"ך).

(ט) ^(ט) ע"שעה אחת לפני ר"ה במלה ממנו גזירת שבעה, מפני ר"ה, וגזירת ל' מבטל ממנו יום כפורים, ומגלה ערב יום כפורים. וה"ה לקובר מתו בשלשה בתשרי, שמגלה בערב יוה"כ:

(י) ^(י) שעה אחת לפני יום הכפורים במלה ממנו גזירת ז' מפני יום כפורים, וגזירת ל' מבטל ממנו החג, ומגלה בערב החג:

(יא) ^(יא) שעה אחת לפני החג והחג, הרי י"ד, ושמיני עצרת שבעה, הרי כ"א, ויום שני של שמיני עצרת, הרי כ"ב, ומשלים עליהם ח' אחרים:

(יב) ^(יב) הקובר את מתו שעה אחת לפני הרגל, אותה שעה והרגל חשובים כ"ד, ומיד אחר הרגל יש לו דין שבוע שלישית לענין שיושב במקומו ואינו מדבר:

^(כג) יח לענין שיושב כו' - כדלעיל סימן שצ"ג סעיף ב' ואנן לא נהגין הכי כמו שנתבאר שם (ש"ך).

(יג) ^(יג) במקומות שעושין שני י"ט, מי שמת לו מת ביום טוב שני שהוא י"ט האחרון של פסח או של חג, או ביום טוב שני של עצרת, וקברו בו ביום, נוהג בו האבילות, הואיל ויום טוב שני מדבריהם, ואבילות יום ראשון שהוא יום מיתה וקבורה של תורה, ידחה עשה של דבריהם מפני עשה של תורה. אבל אם מת בי"ט שני של ר"ה, וקברו בו ביום, אינו נוהג בו אבילות, ששני הימים כיום ארוך הם. במה דברים אמורים בשבעה מתים המפורשים בתורה שהכהן מטמא להם, אבל אותם שהוסיפו עליהם (כדאיתא בסימן שע"ד), אין אבילותם אלא מדרבנן, לפיכך אינו נוהג עליהם אבילות בשום יום טוב. ואפילו באותם שאמרנו שנוהג אבילות ביום טוב שני, אינו קורע. והעולם נוהגין שלא להתאבל בי"ט שני של גליות על שום מת, אפילו הוא יום מיתה וקבורה: הגה - לסוכרין כלעת האומרים שאין קום אבילות לאורייטא, וכן המנהג פשוט, ואין לטנותי²¹¹.

^(כד) וקברו בו ביום נוהג בו כו' - עי' או"ח תקמ"ח שהקובר את מתו ברגל כו' המקומות שעושין ב' י"ט מונה השבעה מיו"ט שני האחרון אף על גב שאין נוהג בו אבילות לפי שהוא מדבריהם ע"כ עולה למנין ז' ומונה אחריו ששה בלבד. ויום שני של ראש השנה אינו עולה למנין שבעה כשקברו ביום ראשון, אבל קברו ביום שני כן עולה לו (ט"ז).

(יד) ^(יד) מת לו מת בערב יו"ט, ונתירא שמא לא יספיק לקוברו מבעוד יום, ומסרו לעובדי

²¹¹ עי' סי' שצ"ח ע"א.

אבילות

כוכבים שיוליכוהו לקוברו, כיון שהוציא והו מהעיר ונתכסה מעיני הקרובים חלה עליו אבילות, ואם הוא שעה אחת קודם הרגל, ונהג בו אבילות, בטלה לה גזירת שבעה אע"פ שנקבר ביום טוב:
(כה) חלה עליו אבילות - וכמו שנתבאר לעיל ר"ס שס"ה (ש"ך):

סימן ת - דיני אבילות בשבת:

(א) ע"שבת אינו מפסיק אבילות ועולה למנין שבעה, שהרי קצת דיני אבילות נוהגים בו, דהיינו דדברים שבצינעא שהם: תשמיש המטה ורהיצה. אבל דברים שבפרהסיא (א) (לא), דהיינו להסיר עטיפתו, (ודוקא כשהוא מעוטף עטיפות ישמעאלים כמו שנתבאר לעיל סימן שפ"ו, אבל קצת עטיפה שנוהגים בקצת מקומות כל ל', אין צריך להסיר בשבת, הואיל ויש לו מנעלים צבגליוצו), וללבוש מנעליו, ולזקוף המטה מכפייתה, ושלא ללבוש בגד קרוע, אלא מחליפו, ואם אין לו להחליף מחזיר קרעו לאחריו, ות"ת הוי דבר שבצינעא, אבל לחזור הפרשה, כיון שחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור, הוי כקורא את שמע ומותר. ואם קראו את האבל לעלות לתורה, צריך לעלות, שאם היה נמנע היה דבר של פרהסיא, ורבינו תם היו קורים אותו בכל פעם שלישי, ואירע בו אבילות ולא קראו החזן, ועלה הוא מעצמו ואמר כיון שהורגל לקרותו שלישי בכל שבת, הרואה שאינו עולה אומר שבשביל אבילות הוא נמנע, והוי דברים של פרהסיא. (וכן אם הכהן אצל ואין כהן אחר צבכ"ג, מותר לקרותו, אבל צענון אחר, אסור)²¹²:

(א) אבל דברים שבפרהסיא - דהיינו להסיר עטיפתו אינו נוהג וצריך ללבוש מנעליו ולזקוף המטה, כו' כן ראוי להיות (ש"ך). ע"ש שבתוך האבילות אינו רשאי להסיר מעליו חיוב דיני אבילות קודם זמן מנחה קטנה שהוא ב' שעות ומחצה קודם הלילה, אבל מזמן מנחה קטנה רשאי להקדים (פ"ת).

(ב) ודוקא כו' הואיל ויש לו מנעלים ברגליו - לשום הכובע לפני העינים שנוהגים במלכותינו כל ז' בלחוד דזהו נקרא עטיפה לדידן הוי פרהסיא בשבת אם לא יגביה הכובע כדרך כל אדם הילכך מיד שמתחיל הש"ץ ברכו חייב להגביה הכובע, ושינוי בנעלים לא עוזרים (ש"ך).

(ג) ולזקוף המטה - כל מה שניכר שהוא משום אבילות אסורה (כגון להפוך השטיחים), אבל מה שעושים לשם אבילות אבל אינו ניכר שהוא מקום אבילות מותר, כגון ללבוש בגדים לבנים או שחורים (פ"ת).

(ד) מחזיר קרעו לאחריו - והאידנא לא נהגו לדקדק בזה ואפשר דמנעלים מוכיחים עליהן (ש"ך).

(ה) אבל לחזור הפרשה - וי"א לאיסור, ולמעשה בחול אסור ובשבת שרי שהוא זמנו והוא מחובת היום. אבל שיום מילת בנו בשבת אין לו לעלות לתורה אף על פי שנהגו בקצת מקומות שאבי הבן הוי חיוב לעלות ביום מילת בנו מכ"מ לא מקרי פרהסיא (ט"ז), וה"ה לחזור שנים מקרא ואחד תרגום מותר (ש"ך), לפ"ד הי"א בא"ח סי' רפ"ה שעד רביעי בשבת הוי לאחר שבת לענין שיקרא הסדר שמו"ת וא"כ כשישלים הז' ימי אבילות בא' או בב' אינו רשאי לקרות בשבת הסדר שמו"ת אחד שיכול להשלים עד רביעי בשבת, וי"ח וסובר דלעולם צריך לקיים המצוה כתקנה לקרות בשבת עצמו, ואסור ללמוד משניות מסכת שבת כמנהגו בכל שבת (פ"ת), במקום דכהן רגיל לצאת מבהכ"נ כדי לקרוא ישראל במקומו א"כ גם כשהוא אבל ליכא אבילות פרהסיא כולי האי אם יוצא מבהכ"נ ומ"מ אם אינו יוצא וקורים אותו אין בכך כלום (פ"ת).

(ו) אסור - אם אירע לאבל בשבת שתוך ז' הוא חיוב לעלות לתורה כגון אם אשתו יולדת או שהוא י"צ מותר לעלות לתורה דאם אינו עולה יהיה אבילות דפרהסיא (פ"ת).

(ב) גררתו היה או הרגוהו לסטים, ובשבת נתייאש מלבקש, כיון דדברים שבצינעא נוהג

²¹² עי' או"ח סי' תקנ"ג ס"ב: ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך, כ"א בדברים המתירים בתשעה באב, ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות. ועיי"ש בדג"מ שפרק במה מדליקין אינו יותר סדר היום מזה. ואין לומר שניהם לאבל.

אבילות

בשבת עולה לו ליום אחד: הגה – אם פגע יום ל' של אצלות בשבת ויום כ"ט בערב שבת, מותר לו לרחוץ בערב שבת, אף במקומות שנהגין שלא לרחוץ כל שלשים, דהואיל ומדינא שרי לאחר שבעה, אלא שנהגו להחמיר כל ל', ככהאי גוונא שרי משום כבוד שבת. וה"ה כל כיוצא בזה, כגון לחזור אל מקומו כליל שבת וללבוש בגדי שבת, דהא נמי אינו אלא מנהג בעלמא, כמו שנתבאר לעיל סי' שפ"ט וש"כ, ואע"פ שיש לחלק בין רחיצה שאסורה בשבת ובין דברים אלו שאפשר לו לעשות בשבת, מ"מ אין נ"ל לחלק בכך:

(א) ובשבת נתייאר לבקשו כו' - דכיון דנתייאר לבקשו הוי ליה כנקבר כדלעיל סימן שע"ה סעיף ז' ושבת עולה אפילו בתחלת המנין כדלקמן סימן ת"ב ס"ז (ש"ך).

(ב) לרחוץ - מי שאין לבו נוקפו יכול לסמוך ולהקל לכבוד שבת ליטול צפרניו בסכין ואף בגילוח (פ"ת).

סימן תא – דברים הנוהגים בחול המועד:

(א) ע"אין מניחין את המטה ברחוב בחול המועד, שלא להרגיל את ההספד, שאסור להרגיל את ההספד בחול המועד, אלא לכבוד ת"ה, לפיכך אין מוליכין המת לבית הקברות בחול המועד, עד שיהיה כל הקבר מתוקן ומוזמן:

(ב) אין קורעין בחול המועד אלא מי שהוא חייב לקרוע (כדאיתא בסימן ש"מ), אבל מי שאינו חייב, ורוצה לקרוע מפני הכבוד, אסור:

(ג) אישמע בחול המועד שמועה קרובה, חייב לקרוע:

(ד) שמע כו' - ע"ל סימן ש"מ סל"ב ובא"ח סי' תקמ"ז (ש"ך).

(ד) ע"אין חולצין בתפא במועד, ואין מברין בו אלא קרוביו של מת, אבל הקרובים, מברין. וה"ה לחנוכה ופורים וראש חדש. וכשמברין, אין מברין²¹³ אלא על ממות זקופות, אבל ביום טוב, אפילו ביום טוב שני, אין קורעין ולא חולצין ולא מברין, ובחול המועד מברין הכל על החכם לתוך הרחוב, כדרך שמברין את הקרובים, שהכל כקרוביו:

(ה) נשים בחול המועד מענות, דהיינו שכולן עונות כאחת, אבל לא מטפחות, דהיינו להכות כף על כף. בראש חדש, חנוכה ופורים, מענות ומטפחות, אבל לא מקוננות, דהיינו שאחת מדברת וכולן עונות אחריה. נקבר המת, לא מענות ולא מטפחות, והני מילי לאינש דעלמא, אבל לתלמיד חכם, בין בחול המועד בין בראש חדש, חנוכה ופורים, מענות ומקוננות כדרך בחול, והני מילי בפניו, אבל שלא בפניו, לא. ויום שמועה, אפילו רחוקה, כבפניו דמי:

(ו) ע"אומרים על המת צדוק הדין²¹⁴ וקדיש, כדרכן. וכן ביום טוב שני, אבל ביום טוב ראשון,

²¹³ היינו המנחים מנחמים.

²¹⁴ הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. הצור תמים בכל פועל, ומי יאמר לו מה תפעל. השליט בתחת ובמעל, ממית ומחיה, מוריד שאול ויעל. הצור תמים בכל מעשה, ומי יאמר לו מה תעשה. גוזר ועושה, חנם לנו תעשה. ובזכות הנעקד כשה, הקשיבה ועשה. צדיק בכל דרכיו הצור תמים, ארך אפים ומלא רחמים. חמל נא חוס על אבות ובנים, כי לך אדון סליחות ורחמים. דין אמת שופט בצדק ואמת, ברוך דין האמת. כי כל מעשיו צדק ואמת. ראש דבריו אמת. המתים להחיות והחיים להמית. יתעלה ויתנשא שמו כי הוא אל אלהים אמת. וכל דרכיו צדק ומשפט ואורחותיו חסד ואמת. צדק ומשפט כל דרכיו, חסד ואמת ואורחותיו, משוא פנים אין לפניו. עלינו יהמו רחמיו, כי כלנו מעשה ידיו. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית, והרבה להשיב אפו ולא יעיר חמתו. הנה מקום, הנה מלון, הנה מנוחה, והנה נחלה. אשרי כל אשר יאמר לו באסיפתו, שלום בואו. מלאכי השלום הממונים על שערי שלום, הם יצאו לקראתו ויאמרו לו שלום בואו. מלאכי הרחמים הממונים על שערי רחמים, הם יצאו לקראתו ויאמרו לו שלום בואו. יבוא שלום ינוחו על משכבו, יבא שלום וינוחו במנוחתו. יבא שלום וינוחו בבית עולמו. וכשמסיימן לקבור את המת, לאחר שאומר צדוק הדין אומר השליח צבור. יתגדל ויתקדש שמיא רבא, בעלמא דהוא עתיד לחדתא ולאחאה מיתיא. ולמבני קרתא דירושלם, ולשכללא היכלא, ולמעקר פולחנא נוכראה מארעיה, ולאחאה פולחנא קדישא דשמיא לאתריה, וימליך קודשא בריך הוא מלכותיה ויקריה

אבילות

כיון שאין מתעסקים במת אין אומרים אותו: הגה – דיוק חולקין שלא לומר לדוק הדין צמועד, וכן המנהג פשוט צמדינות אלו שלא לומר לדוק הדין בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון, ולכן אין אומרים ג"כ כשקוצרין אחר חלות בערב שבת. י"א שאם קוצרים המת כלילה, שאין אומרים קדיש ולא לדוק הדין:

(ב) אחר חצות בע"ש - אבל בערב ר"ח ובערב חנוכה אומרים אפי' אחר חצות דלא עדיפי מע"ש²¹⁵, אבל בעי"ט אחר חצות א"א (ש"ך).

(ג) בערב שבת - בערב תשעה באב אחר חצות אומרים צדוק הדין אף דאקרי מועד (פ"ת).
(ז) ה"מ ל' מת קודם פורים, ופגע בו פורים, אינו מפסיק האבילות, ומ"מ אין אבלות נוהג בו, לא בי"ד ולא בט"ו, אלא דברים שבצינעא נוהג, וחייב לשלוח מנות. ואף על פי שאינו מתאבל בהם, עולים לו ממנין השבעה, כמו שבת:

(ד) ומ"מ אין אבילות נוהג בו כו' – וי"א דצריך לנהוג כל דיני אבילות ושכן המנהג והביאו הדרישה ע"ש וכ"כ המחבר בא"ח סי' תרצ"ו סעיף ד' וליישב דברי המחבר דלא סתרי אהדדי דבא"ח מיירי שמת לו מת בו ביום וכאן מיירי שמת קודם לכן ודוחק, והרמ"א בהג"ה שם פסק כהמחבר כאן וכ' שכן נוהגין (ש"ך).

סימן תב – דין שמועה קרובה ורחוקה:

(א) ב"מי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב, אם בתוך ל' יום הגיעה השמועה, אפילו יום ל' עצמו, הרי זו שמועה קרובה וחייב לנהוג שבעה ימי אבלות מיום שהגיע השמועה, וקורע ומונה ל' יום (מיום השמועה) לתספורת עם שאר דברים. כללו של דבר, יום שמועתו הקרובה כיום הקבורה²¹⁶. וזאת שמע מיום ל' ואילך, א"צ לנהוג אלא שעה אחת, לא שנה שמע ביום לא שנה שמע כלילה, שאם שמע כלילה ונהג מקצת אבלות כלילה שעה אחת, עולה לו, פ"ו אפילו שמע על אביו ואמו. והני מילי לענין גזירת שבעה, אבל לענין גזירת שלשים, נוהג על אביו ואמו בתספורת עד שיגער בו חביריו, ובגיהוץ עד שיגיע הרגל ויגער בו²¹⁷, וכן בשאלת שלום וליכנס לבית המשתה, ומונה מיום מיתה ולא מיום שמועה. לפיכך אם באה לו שמועה על אביו ואמו לאחר י"ב חדש, אינו נוהג אלא יום אחד אף בגזירת ל':

(כ) כללו של דבר יום שמועתו כו' - ביום השמועה קרובה לא יניח תפילין כמו ביום הקבורה (ט"ז).

(ג) אבל לענין גזירת שלשים - פירוש מה שתלוי בשאר קרובים במנין שלשים דהיינו גיהוץ ותספורת זה נוהג באביו עד שיגער²¹⁸ כו' ומה שכתב ומונה מיום המיתה רצונו לומר דברים האסורים בי"ב חדש (ט"ז), ואם גערו בו תוך ל' יש מח' בזה²¹⁹ (רע"א).

(ד) לפיכך אם כו' אלא יום אחד - כלומר שעה אחת (ש"ך).

(ה) אינו נוהג אלא יום אחד - ואף אותו יום אמרינן מקצתו ככולו וכ"כ בא"ח סימן תקמ"ח (ט"ז).

(ב) ב"השומע שמועה רחוקה, אין צריך לנהוג כל דין אבלות, אלא דיו בחליצת מנעל, ואין צריך לא עטיפה ולא כפיית המטה, ומותר במלאכה, רחיצה וסיכה ותשמיש המטה ובתלמוד תורה, ואם אין לו מנעלים ברגליו צריך שיכפה מטתו או יעטוף ראשו, שצריך

בחיכון וביומיו ובחיי דכל בית ישראל, בעגלא ובזמן קריב. ועונין יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי, יתברך. אמן, וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתקלס שמיה דקודשא בריך הוא, לעילא מכל ברכתא שירתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן. יהא שלמא מן שמיא וחיים ושובע וישועה ונחמה והצללה לכל ישראל ואמרו אמן. עושה שלום וכו'.

²¹⁵ יש גורסים כערב שמש, וכן נראה.

²¹⁶ ומונה משם ל"ב חודש (ד"מ).

²¹⁷ למה לא שלשים?

²¹⁸ עי' לעיל שפט ס"ה.

²¹⁹ ועי' ש"צ ס"ד שרע"א אמר לא להקל בזה.

אבילות

שיעשה מעשה שניכר בו שעושה משום אבילות. ואם היה עוסק בתורה או במלאכה, או שהיה רוחץ וסך, ובאה לו שמועה, מפסיק שעה אחת משום אבילות, וחוזר למה שבידו. אבל אם היה לבוש תפילין, אינו צריך לחלצן. ומ"מ אינו יוצא ידי אבילות בהפסק זה, וצריך שיעשה מעשה שניכר שעושה משום אבילות, כגון חליצת מנעל או כפיית המטה ועטיפה, ומיהו בחדא סני²²⁰:

(ה) אבל אם היה לבוש תפילין א"צ לחלצן - לפי שאף בשעת אבילות מניח תפילין ואינו חולץ אלא ביום ראשון לבד ולא תהא שמועה רחוקה חמורה מיום ב' של אבילות קרובה (ש"ך).

(ג) אין מברין על שמועה רחוקה:

(ד) אין קורעין על שמועה רחוקה, ועל אביו ואמו, קורע לעולם. (צ"צמקום שאין לו לקרוע, אסור להחמיר על עצמו ולקרוע²²¹):

(ה) ה"השומע שמועה בשבת או ברגל, ולמוצאי שבת ורגל נעשית רחוקה, אינו נוהג אלא יום אחד(ו), ובשבת ורגל אסור בדברים של צינעא:

(י) אלא יום אחד - ר"ל שעה אחת אבל אם שמע שמועה בשבת שהוא כ"ט אז נוהג לאחר השבת שבעה ושלישים. וטעם לזה שאינו נוהג אבילות אחר השבת אף על גב דביום השבת התחיל והוא ביום השלישים דכיון שאינו מתאבל אבילות גמור באותו שבת רק בדברים שבצינעא על כן אין גזירת אבילות אחריו, ובאותו שבת ורגל אסור בדבר שבצינעא כל אותו יום ולא אמרינן בזה מקצתו ככולו כיון שיש עליו חוב ליום שאחריו שעה אחת היאך נאמר שיפסיק מאבילות ויחזור לו (ט"ז).

(ו) ה"השומע שמועה רחוקה בשבת או ברגל, אינו נוהג אפילו דברים שבצינעא, ולמוצאי שבת ורגל נוהג שעה אחת, ודיו:

(ז) ה"השומע שמועה קרובה בשבת השבת עולה לו ליום אחד, ולמחר קורע, והוה ליה יום ששי שביעי לאבילות:

(ח) ע"שרה ימים אחר חג הסוכות שמע שמת לו מת בערב החג, אעפ"י שאם נמנה שעה אחת לפני החג ז' ושבעת ימי החג ויום שמיני עצרת (הרי) כ"א, ועשרה ימים אחרים הרי ל"א, אין לזה דין שמועה רחוקה, אלא דין שמועה קרובה(ז), שאין הרגל עולה למי שלא נהג אבילות קודם לו כלל, וכל שכן למי שלא היה יודע שמת לו מת:

(י) אין לזה דין שמועה רחוקה - ה"ה למי שמת ביום אחד ונקבר ביום שלאחריו חשבינן לענין שמועה קרובה מיום המיתה דביתר יום המיתה אזלינן בכל מילי זולת לענין אבילות דמתחיל מסתימת הגולל (ט"ז וש"ך), ומתחיל למנות ז' ול' משעה ששמע (ש"ך).

(ט) ש"שמע שתי שמועות רחוקות ביום אחד, אינו נוהג עליהן אלא יום אחד(ח). היו קרובות, או שמתו לו שני מתים כאחד, מונה לשתייהם כאחד שבעה ושלישים. שמע לזה היום(ט) ולזה למחר, מונה לשני מיום שמועה, שבעה ושלישים:

(י) אלא יום א' - כלומר שעה א' (ש"ך).

(י) שמע לזה היום כו' - וכן במתו לו שנים זה אחר זה כדלעיל סימן שע"ה ס"י (ש"ך).

(י) ש"שמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל, כיון דדברים שבצינעא נוהג, עולה לו אותו שבת למנין שבעה:

(י) עולה לו אותו שבת למנין שבעה - ושוב הרגל מבטל ממנו גזרת ז' כדלעיל ר"ס שצ"ט (ש"ך).

(יא) ש"מי שהתפלל כבר ערבית ועדיין יום הוא, ושמע שמועה קרובה, מונה מיום מחר, ואותו יום אינו עולה לו:

²²⁰ עי' ערה"ש שצט ס"ה הובא לעיל ס"ק שמשמע שהיה מספיק להפסיק ללמוד תורה.

²²¹ עי' פ"ת ש"מ ס"א. וקשה קצת למה הא"ז מובא כאן הרי דבריו הם בענין שעת החימום שהוא סי' שצו. לאחר שמועה אינו קורע ואפי' אם בא להחמיר על עצמו ולקרוע אחר שעת חימום אינו רשאי אבל על אביו ואמו או אדם גדול שהיה רגיל להקשות לו בהלכה וכו' אם בא לעשות מילתא יתירתא לכבודם אף על פי שקרע עליהם בשעת שמועה קורע שוב לכשיחליף בגד אחר.

אבילות

(^א) מי שהתפלל כו' - ע"ל ס"ס שע"ה מ"ש בזה (ש"ך).

(^ב) מונה מיום מחר - הטעם דהוי תרי קולי דסתרי אהדדי כיון דעשה אותו לילה לתפלת ערבית אל תעשהו יום ונראה לי דאם שמע שמועה קרובה בסוף יום ל' אחר תפלת ערבית ועדיין יום הוא ודאי לא אמרינן דהוה לילה מכח התפלה דלהחמיר אמרינן כן לענין שלא יעלה יום שעבר למנין ז' אבל לא להקל לומר שהוא שמועה רחוקה אלא צריך להתאבל ודומה למ"ש בסימן רס"ב ס"ז לענין מילה דלא איכפת לן בתפלה ובזה ודאי מונה מיום שעבר ולא ממחרת דאל"כ הוה עושה תרי מילי דסתרי דכיון דחשבת ליה יום דלהוי שמועה קרובה היאך יתחיל למנות מיום המחרת דא"כ הוי לילה ואין כאן אבילות לגמרי (ט"ז).
(יב) קמי שמת לו מת ולא נודע לו, אינו חובה שיאמרו לו (ויג), ואפילו באביו ואמו, ועל זה נאמר: מוציא דבה הוא כסיל²²² (משלי י יח) ומותר להזמין לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה, כיון שאינו יודע. מיהו אם שואל עליו, אין לו לשקר (יד) ולומר: חי הוא, שנאמר: מדבר שקר תרחק (שמות כג ז): הגה - ק"ומכל מקום צננים זכרים, נהגו להודיע (טו), כדי שיאמרו קדיש, אצל צננות, אין מנהג כלל להודיע. ק"ומראה להתענות יום שמת בו אביו או אמו, ק"ומתענין יום המיתה ולא יום הקבורה, ק"ואם לא מי שהיה אצל הקבורה ולא אצל המיתה (טז). ק"ואם אירע יום זה ביום שאין חומרים בו תחנון, אין מתענין כלל (יז). ק"ואם מתו באלר ונתעברה השנה, העיקר להתענות באלר הראשון, אע"פ שיט חולקין, כך הוא עיקר. ואם מתו בשנת העיבור באלר השני, מתענה גם כן בעיבור באלר השני. ועיין באורח חיים סימן תקס"ח סעיף ז'. ועיין לעיל סימן קל"א שאין לאכול בסעודה כליל יום שמת בו אב ואם. ואם חל תענית זה בערב שבת, דינו כשאר תענית. ועיין בא"ח סימן רמ"ט. מיהו אם צפעת ראשון השלים, ינהוג כן כל ימיו:

(^א) אינו חובה שיאמרו - אחד בא אצל אחיו בתוך ל' למיתת אחותם ולא היה רוצה שיתוודע אחיו מזה נראה דמותר ללבוש בגדי שבת בכדי שלא יצטרך להגיד לו (פ"ת).

(^ב) אין לו לשקר כו' - נראה דיש לומר בלשון דמשתמע לתרי אפי, דהיינו שאין מבואר בפירוש בדבריו שהוא מת, אלא הלשון סובל לחיים ולמיתה (ט"ז).

(^ג) נהגו להודיע - במועד שצריך לנהוג דברים שבצנעא אסור להודיע משום מניעת שמחת יום טוב וכן בפורים שאין להגיד לו עד אחר פורים (פ"ת).

(^ד) אצל הקבורה - יארציט תמיד ביום המיתה אפילו שנה ראשונה (ט"ז), וי"א שאין צריך להתאבל יותר ממשפט רשעים בגיהנם י"ב חדש, וכשיכלו י"ב חדש למת שוב אין כאן אבלות, אבל הכא הרי במזיד לא יתאבל י"ב חדש, דהרי משפט רשעים הוא מיום הקבורה ולכך אין האבלות מתחיל אלא מיום הקבורה, ואפילו מי שלא נקבר אלא לאחר כמה שבועות אין האבלות מתחיל אלא מיום הקבורה וכדלעיל סימן שע"ה²²³, ואם כן כשיתחיל להתאבל ביום ראשון יצטרך להפסיק האבלות גם כן ביום ראשון, דהא צריך להתאבל כל י"ב חדש שהוא ימי דין שלו, דהיינו מיום הקבורה (נקה"כ) הא טעמא הוא דמתענין מפני הסכנה דריע מזליה ביום זה שמת אביו או אמו וא"כ אין חילוק מתי נקבר, ולעולם יש להתענות יום המיתה. וקשה על רמ"א דאטו שני אחים שדרים בעיר אחת א' מהן היה אצל מיתת אביו והב' לא היה בעיר כשמת אביו וקודם הקבורה בא גם הב' שאז הא' יעשה יאר ציי"ט ביום המיתה והב' למחרתו ואיכא משום לא תתגודדו וגם דמי לחוכא ואיטלולא, אלא לעולם יש להתענות יום המיתה אלא דאם אירע דיום המיתה מרוחק מיום הקבורה ג' או ד' ימים או יותר יש להתענות בשנה ראשונה ביום הקבורה כדי שיעשה היאר ציי"ט בתשלום האבלות כיון דלא אפשר בענין אחר וגם כיון דמילתא דלא שכיחא היא יש לסמוך בכה"ג אמ"ד לעשות ביום הקבורה ומשנה ראשונה ואילך יתענה ביום המיתה אבל מי שמת אביו ונקבר בו ביום או ביום שלאחריו יש להתענות ביום המיתה אף בשנה ראשונה (ש"ך), ונראה דאם השנה הזאת היא מעוברת יתענה ביום המיתה דהא כבר נשלם האבילות בכלות י"ב חודש

²²² עי' גמ' שם ששאלו אותו אם מת, ואמר איני רוצה לענות שלא להיות כסיל, וה"ה לענין זה שלא גדל החיטים טוב. ועי' בבית הבחירה: ראוי לאדם גם כן להזהר שלא יהא מזומן לבשורה של פורענות כגון מיתת אדם גדול וכיוצא בזה ואם שואלין אותו בכך רשאי לגמגם בדברים עד שיבינו הענין מתוך דבריו ולא שיאמרוהו הוא להדיא.
²²³ צ"ע מס"ב שם שאלו שמסרו לאחרים לקברו שמתחילים אבילות מיד.

אבילות

(פ"ת).

⁽⁷⁷⁾ ואם אירע - כהן שיש לו יא"צ וביום זה ניתן לו בן לפדות מחוייב להשלים התענית, והוא יפדה ביום, אך לענין ברכה שנהגו שהכהן מברך על היין, נראה דלא יברך וליתן לשתות לאחרים כמו במילה ביום התענית, דהתם לא אפשר בענין אחר אבל הכא יותר טוב שאחרים יברכו. ואם רוצים שהכהן יהיה בסעודה יעשו הפדיון סמוך למנחה והכהן ישלים תעניתו ויבא על הסעודה בלילה, וי"א שרשאי הכהן לאכול, אפילו בפדיון הבן נדחה. ובאבי הבן צריך עיון. עוד כתב שם שאם אירע שהיה לו סעודת מצוה ביום היא"צ ופייסוהו שלא יתענה ויבא עמהם בסעודה ולא רצה מחמת היא"צ ולולי זה היה נמנה עמהם הרי קבע עליו בנדר שאף בסעודת מצוה לא יאכל ואם מתרמי לו יא"צ ויש לו סעודת מצוה כיוצא בה אסור וצריך התרה, ולכן יש לזהר בכה"ג שיאמר שעושה כן בלי נדר. וחתן אין מתענה יא"צ בו ימי המשתה (פ"ת).

⁽⁷⁸⁾ תחנון - ה"ה אם אירע לו ברית מילה של בנו ביום ההוא די"ט שלו הוא דלא יתענה²²⁴ ואם רוצה להתענות א"צ להשלים, ונראה דה"ה המוהל וסנדק א"צ להתענות, ואף לכתחלה מותר לקבל עליו להיות סנדק או מוהל ביום היא"צ (פ"ת).

⁽⁷⁹⁾ העיקר להתענות באדר ראשון - מיהו יש מחמירין להתענות בשניהם (ש"ך). מת אביו בשנת העיבור בער"ח אדר שני שהוא כ"ט לאדר ראשון יתענה בשנה פשוטה בכ"ט באדר ולא בכ"ט שבט (פ"ת).

⁽⁸⁰⁾ ואם מתו בשנת העיבור כו' - וה"ה אם מתו בשנת העיבור באדר הראשון מתענים בשנת העיבור באדר הראשון (ש"ך).

⁽⁸¹⁾ שצ"א - עמ"ש שם ס"ק דווקא סעודת חתן וכלה שיש בו תזמורת אבל סעודת ברית ופדיון הבן וסיום מסכתא מותרת (פ"ת).

⁽⁸²⁾ כל ימיו - וי"א דלא מקרי דרך נדר אא"כ דעתו שינהג כן כל ימיו לעולם ע"כ המיקל לא הפסיד ובפרט מי שמצטער. וכשאירע היא"צ בתחלה בע"ש א"צ להשלים כשאירע ג"כ בע"ש אבל כשחל בחול צריך להשלים, וכשחל בתחלה בחול מ"מ כשחל אח"כ בע"ש לא ישלים דמסתמא לא היה קבלתו על ע"ש, וי"א אף אם יארע בחול לא ישלים כי בזמנינו הדורות חלושים (פ"ת).

סימן תג - דיני המלקט עצמות

(א) ק"המלקט עצמות(א) אביו, או של שאר קרובים שמתאבלים עליהם, מתאבל עליהם כל היום כולו, בכל הדברים הנוהגים באבל, בכפיית המטה ועטיפת הראש ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ורחיצה וסיכה, ולערב אין מתאבל עליהם, אפילו צרורים לו בסדינו. היה עומד ומלקט, וחשכה לו, מותר ביום שלאחריו. לפיכך אין מלקטין אותם סמוך לחשכה, כדי שלא יהיה נמצא שלא התאבל על ליקוט עצמות אביו. (ק"וואן חנינות בליקוט עצמות, רק חל עליו חללות מיד):

⁽⁸³⁾ המלקט עצמות - קברות ישנות שאינם משומרות כי שולטין במתיהם וגם שטף מים רבים אליו יגיעו ורוצים לפנותו אל בית הקברות חדשה, פשוט דמצוה לפנותו, כמ"ש הרב ר"ס שס"ג, וגם זה פשוט שצריכים הקרובים לקרוע ולהתאבל ביומו וכל היודע כי יפנו היום עצמות קרוביו פטור מכל המצות עד שהביאם למנוחתם בקבר ואחר הקבורה מתאבל עד הערב וחייב לקרוע בשעת פינוי או בשעת שמועה אבל טוב לעשות תקנה ואיסור שלא להודיע לשום אדם שהגיע היום פינוי עצמות קרוביו רק בעלי חברה קדישא ג"כ יבררו כל יום ביומו אנשים שלא יגיע לקרובי עצמם ביום ההוא והוא מגמילת חסדים דהתורה חסה על ישראל וביטול זמניהם ושוב אחר שנעשה תקנה זו, אם יארע שאמר לו עד א' כן א"צ להאמינו כיון שהוא עבריין ועובר על תקנת הקהל. וליכא קפידא בקבורתם בגומא א' דדוקא בעירוב עצמות קפיד, אבל אם לא יתערבו ויהיו מונחים עצמות מב' מתים בגומא אחת ליכא קפידא. ומהיות טוב יעשו ארון ארוך ובין כל עצמות מת א' יעשו בתוכו מחיצה של עפר דק, וטוב יותר של חרס או רעפים שאינם ממהר להתעכל שאף אם יתעכלו נסרי הארון ויפלו

²²⁴ ועי' מ"ב תקס"ח סק"ח, שאפילו לפני הסעודה מותר לאכול.

אבילות

העצמות לחוץ יהיו מובדלים במחיצה הנ"ל. ואם רוצים יכולים להעמיק הגומא אך באופן שלא יגיעו שם מים ויכולים לעשות כמה ארונות זע"ז בהפסק עפר בתנאי שתהיה המחיצה המפסקת בין עליונה ותחתונה מעובה קצת יותר באופן שלא יכבד משא העצמות העליונה על התחתונים דא"כ הוי גנאי יותר מדאי ובארון עצמו יכולים לעשות הפסקות מחיצות של חרסים כנ"ל אבל בגובה בין ארון לארון צריך דוקא הפסק עפר שראוי שיתעכל כל העליון אבל להפסיק במחיצה של חרס בגובה אינו נכון דאינו ממהר להיות עפר ומצוה שיעשה עפר כמ"ש הטור וב"י סי' שס"ג (פ"ח).

(2) ואין אנינות כו' - כלומר שיאסר קודם שיקברו העצמות באכילת בשר ושתיית יין כדין אונן לעיל סימן שמ"א אלא מיד חל עליו האבלות אף קודם שקברם, וע"ל סימן שע"ה ס"ז, כהן אינו רשאי ללקוט עצמות אביו דשמו נחסר אביו ואם נחסר כל שהוא מאביו אסור ליטמא לו כדלעיל סוף סי' שע"ג (ש"ך).

(ב) כ"כ שיקורע עליו בשעת מיתתו, קורע עליו בשעת ליקוט עצמות. וכל שאינו מתאחה בשעת מיתתו, אינו מתאחה בשעת ליקוט עצמות:

(ג) קיעצמות, אין עומדין עליהם בשורה, אבל אומרים עליהם תנחומין לעצמם. ואין מברין עליהם בחבר עיר, אבל מברין עליהם בביתו. ואין אומרים עליהם קינה ונהי, אבל אומרים עליהם קילוסין. (דהיינו שזכו של מת, ומשכחו להקצ"ה קממית ומחיה):

(ד) קיי"אין מלקטין עצמות אביו במועד, ואין צריך לומר עצמות שאר קרובים:

(ה) קיי"שמע שהיום לקטו עצמות אחד מקרוביו שהוא מתאבל עליהם, אף על פי שלא היה שם, מתאבל עליהם. (אבל שמע שנקטו אתמוול, אין מתאבל עליהם):

(3) עצמות א' מקרוביו - אשה שמת בעלה ונשאת לאחר ואח"כ ליקטו עצמות בעלה הראשון אינה מחויבת להתאבל ביום ליקוט עצמות. ואפילו גוף האבילות כגון שמת ונתייטשו לקברו אחר שכבר נשאת לאחר ע"י סי' שע"ה ס"ו אפשר שאינה מתאבל ומכ"ש יום ליקוט עצמות דנשואין שניים מפקיעים קורבת הראשון לגמרי כו' וממילא שאינה ראויה להראות אבילות על בעל הראשון בפני בעלה (פ"ח).

(ו) קיי"אין מפרקין את העצמות ולא מפסיקין את הגידים:

(ז) ליקוט עצמות אינו אלא משיכלה הבשר, כלה הבשר, אין הצורה ניכרת בעצמות, לפיכך יכול ללקט בידו עצמות אביו ואמו, ואעפ"כ נכון הדבר שלא ילקטם הוא עצמו, מההיא דרבי אליעזר בר צדוק דבסמוך:

(7) אינו אלא משיכלה הבשר - כלומר לענין זה שילקטם הוא בעצמו וכדמפרש ואזיל אבל אה"נ דאף כשלא כלה הבשר חייב להתאבל כל היום כדלעיל סימן שע"ה סעיף ז' (ש"ך).

(ח) מלקט אדם עצמות שני מתים כאחד בראש אפרסק²²⁵ מכאן, ובראש אפרסקל מכאן, דברי רבי יוחנן בן נורי. ר"א אומר: סוף אפרסקל להתעכל, וסוף עצמות להתעכל, ונמצאו עצמות שני מתים מתערבים, אלא מלקטין ונותנין כל אחד לעצמו בארון של ארזים. אמר רבי אליעזר בר צדוק: כך אמר לי אבא בשעת מיתתו: מתחלה קברוני בבקעה, ולבסוף לקוט עצמותי ותנם בארזים, ואל תלקטם אתה בידך, שלא יהיו בזויות עליך:

(ט) המלקט עצמות, והמשמר את המת, והמוליך אותם ממקום למקום, פטור מק"ש ומתפלה ומתהפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, בין בחול בין בשבת, לא שנא עצמות קרובים לא שנא עצמות רחוקים, בין אם הוא בספינה או בדרך, ואפילו אם הם מלקטים רבים. ואם רצה להחמיר על עצמו, לא יחמיר, מפני כבוד עצמות:

(10) ואפי' הם מלקטים רבים - דוקא מלקטים רבים אבל משמרים רבים זה משמר וזה קורא וכמ"ש בא"ח סימן ע"א ס"ד (ש"ך).

(י) קיד"המוליך עצמות ממקום למקום, הרי זה לא יתנם בשק או בדסקיא ויניחם על החמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון, קיי"אבל אם מפשילו לאחוריו על החמור, שפיר

²²⁵ בגד שסמים על המת.

אבילות

דמי. ואם היה מתירא מפני הגנבים והלסטים, מותר: הגה – קמ"והח"י²²⁶ יתן אל לבו דברים של מיתה, דיספד, יספדוניה, דיקצב, יקצרוניה, דיטעון, יטעיניה, דידל, ידלוניה, קי"גדול השלום שניתן לכדיק, קצשעה שהלדיק נפטר ג' כחות של מלאכים נותנים לו שלום. ואומרים: יצא שלום (כל הכתוב לחיים קדוש יאמר לו). בלע המות לנכח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים (ישעיה כה, ח')²²⁷:
(¹) מפני שנוהג בהם כו' - עיין לעיל סימן רפ"ב סעיף ג' (ש"ך).

- א מר"ק כד ע"א.
ב מר"ק כא ע"א.
ג טור בשם רי"ץ גיאות והרא"ש והגהות מיימוני וב"י לדעת ראב"ד ורי"ף ורמב"ן ומרדכי פא"מ
ד ב"י בשם סמ"ק סי' צז.
ה מר"ק כו ע"ב.
ו טור
ז אלו מנהגים תמצא בסמ"ק ובמהר"ו ובחידושי אגודה ובכל בו
ח מר"ק כו ע"ב.
ט רא"ש מוק, פג, סי' לה.
י שבת קה ע"ב.
יא מרדכי מר"ק תתפה.
יב הגהת אשיר"י פרק א"מ וא"ז
יג מרדכי ה"א בשם ר"י ומביאו ב"י סימן שמ"ה
יד שם בשם ר"ח
טו א"ז.
טז רמב"ן תורת אדם נב.
יז ר"ן שבת לח ע"א, והגהות מיימוני פי"א בשם ראב"ה
יח רא"ש מר"ק פ"ג אות נט.
יט (כך משמע בטור וב"י
כ הרא"ש והגמ"י בשם הר"מ.
כא רמב"ם ת"ת פ"ה ה"ט.
כב טור בשם הרא"ש ובית יוסף בשם רש"י ותוספות והר"ן
כג אלו שני הסברות בטור
כד מרדכי ה"א בשם השאלות והגמ"י בשם הר"מ
כה מר"ק כב ע"ב.
כו רא"ש שם אות מג.

²²⁶ לשון הפסוק: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחיי יתן אל לבו.

²²⁷ עי' ד"מ: גרסינן בגמרא סוף מועד קטן (כט א) אמר רבי לוי בר חמא הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו אמר למשה (שמות ד יח) לך לשלום והלך והצליח אבשלום שאמר לו דוד (ש"ב טו ט) לך בשלום הלך ונתלה אבל הנפטר מן המת יאמר לו לך בשלום שנאמר (בראשית טו טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום. וכתב נמוקי יוסף (יח: ד"ה הנפטר) כי יש בני אדם שמנחשין ומשימין דבר בלבם וכנגדם דברו חכמים אבל למי שאינו מקפיד אין הדבר מזיק כלום עכ"ל.

אבילות

- כז ערוך.
כח רש"י.
כט כל בו בשם רבותיו הפוסקים וסמ"ק לפי הערוך
ל סמ"ג בשם רבותינו הצרפתים
לא מו"ק כב ע"ב.
לב מו"ק כב ע"ב.
לג מרדכי
לד מהרי"ו סי' ו'
לה מו"ק כב ע"ב, רמב"ם הלכות אבילות פ"ח ה"ב-ג.
לו רש"י שם, כן הוא בב"י שהרמב"ם תופס גם שיטת רש"י וגם מהרי"ץ גיאת.
לז ומהרי"ץ גיאת ורא"ש סי' מג.
לח מו"ק כב ע"ב.
לט שם כד ע"א.
מ רבינו ירוחם בשם הראב"ד
מא מו"ק כב ע"ב.
מב הגהמות מיימוני פרק י' בשם ראב"ה.
מג מהרי"ו סי' ו'
מד ר"ף מו"ק יג ע"ב.
מה רמב"ם פ"ח הלכות אבילות ה"ב.
מו מו"ק כב ע"ב.
מז כל בו בשם ר"י
מח מו"ק כ ע"ב.
מט בה"ג הובא בתורת אדם עמוד סה.
נ מהרי"ו סי' י"ג.
נא מו"ק כו ע"ב.
נב שם.
נג כראב"ד דלא כרמב"ן.
נד מו"ק כו ע"ב.
נה מו"ק כו ע"ב.
נו רמב"ן תורת אדם עמוד סב.
נז טור
נח נדרים פו ע"ב.
נט שם.
ס תורת אדם עמוד סד.
סא מו"ק כו ע"ב
סב שבת קה ע"ב.
סג ירושלמי שבת פרק האור ה"ג.
סד שבת קלו ע"א.
סה מו"ק כה ע"א.
סו ת"ה סי' רפ"ח
סז תורת אדם עמוד סו.
סח מו"ק כו ע"ב.
סט שם.
ע מו"ק כו ע"א.
עא נ"י טו ע"ב ד"ה שמועות.
עב סנהדרין ס ע"א, ורמב"ם ע"ז פ"ב ה"י.
עג מו"ק כו ע"א.
עד ראש שם סי' סד.
עה מו"ק כו ע"א.
עו מו"ק כג ע"ב יז ע"ב.

אבילות

פה תורת אדם עמוד עג.
פו הגהמות מיימונית פרק ד אות ג.
פז ברכות יח ע"א.
פח כתובות ג ע"ב.
פט מ"ק כז ע"ב, ותורת אדם עמוד עה.
צ אבל רבתי ה"ז ורמב"ן תורת אדם שם.
צא תוספות אלפס פרק אלו מגלחין.
צב שבת קה ע"ב.
צג ברכות ו ע"ב, ירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה.
צד רמב"ן תורת אדם פג, ורמב"ם אבל יב ה.
צה רא"ש מ"ק פ"ג סי' צא.
צו מ"ק כד ע"ב.
צז רא"ש סוף מ"ק.
צח אבל רבתי פ"ג מ"ד.
צט אבל רבתי פ"ג מ"ה.
ק אבל רבתי פ"ג מ"ז ומ"ח.
קא סנהדרין מו ע"ב.
קב שם.
קג מהר"י וייל סי' יז.
קד ברכות יט ע"א.
קה נ"י ב"ק ו ע"ב בשם רמ"ה.
קו מ"ק כב ע"ב.
קז מגילה כח ע"ב
קח אבל רבתי פ"ב ה"א, רמב"ם אבילות פי"א ה"א דלא כרמב"ן בתורת אדם.
קט מהר"י וי"ל שו"ת קיד.
קי אבל רבתי פ"ב ה"ג.
קיא תורת אדם פד.
קיב תורת אדם קנו.
קיג אבל רבתי ב יג.
קיד ע"ז יא ע"א
קטו שת תוספת פ"ח ה"ט.
קטז כתובות מח ע"א.
קיז רא"ש סנהדרין פ"ו סי' ב.
קיח ע"ז כט ע"ב.
קיט סנהדרין מח ע"ב.
קכ ערכין ז ע"ב.
קכא סנהדרין קיב ע"א.
קכב סנהדרין מח ע"א.
קכג מ"ק פ"ג סי' פא.
קכד כלאים פ"ט מ"ד.
קכה רמב"ן תורת אדם צח.
קכו מרדכי מ"ק תתסג.
קכז מ"ק כז ע"ב.
קכח רמב"ן תו"א צה, ועיי' שבת קיד ע"א.
קכט אבל רבתי יב.
קל רמב"ם אבל פ"ד ה"א.
קלא שו"ת בנימין זאב רד.
קלב מ"ק כז ע"א.
קלג שם כה ע"א.
קלד שם כד ע"א.

קמג סנהדרין מז ע"א.
 קמד ברכות יז ע"ב.
 קמה ירושלמי ברכות פ"ג ה"א.
 קמו סנהדרין כ ע"א.
 קמז זהר ח"ב קצו ע"א.
 קמח כתובות יז ע"א.
 קמט כתובות יז ע"א.
 קנ ריטב"א שם.
 קנא רא"ש שם.
 קנב רמב"ן תורת אדם קד.
 קנג ראש מו"ק פ"ג סי' סא.
 קנד רא"ש שם.
 קנה ברכות יח ע"א.
 קנו ביכורים פ"ג ה"ג.
 קנז מו"ק כה ע"א.
 קנח סנהדרין מו ע"ב.
 קנט ירושלמי כלאים ט ג.
 קס אבל רבתי פרק יג.
 קסא שם.
 קסב סנהדרין מז ע"א.
 קסג עי' א"ז אבות סו"ס תכב (ב).
 קסד ר' ירוחם נתיב כח סוף ח"א.
 קסה מו"ק פ"ב ה"ד.
 קסו אשרי מו"ק פ"ג סי' לט.
 קסז אור זרוע תיט.
 קסח ר' ירוחם נכ"ח ח"א רכט ע,ב.
 קסט אור זרוע תיט, וש"ת הרשב"א ח"א שסט.
 קע תורת אדם קכ.
 קעא אבל רבתי פ"ג מ"מ.&
 קעב סנהדרין מז ע"ב.
 קעג ר' ישעיה בטור.
 קעד רא"ש וש"ת הרשב"א שצב.
 קעה סנהדרין מז ע"ב.
 קעו ב"ק פא ע"א.
 קעז שם פא ע"ב.
 קעח תורת אדם עמ' קלא.
 קעט הגהות מיימוני תאבל פ"ד הכ"א.
 קפ מהר"ל סוף סימן סה.
 קפא הגהות מיימונית שם.
 קפב סנהדרין מז ע"ב.
 קפג מרדכי מו"ק תתקי"ט.
 קפד סנהדרין מז ע"ב מח ע"א.
 קפה ברכות יד ע"ב.
 קפו רמב"ן תורת אדם קיט.
 קפז ב"ב כה ע"א.
 קפח ב"ב ק ע"ב ובכורות נב ע,ב.
 קפט אבל רבתי פרק יד.
 קצ שם.
 קצא רמב"ן תורת אדם שם.
 קצב גיטין סא ע"א.

אבילות

רא ר"ן מגילה ט ע"ב ד"ה ת"ר.
רב סמ"ג הלכות אבילות דף רמח ע"ג.
רג מרדכי מו"ק תתק"ל.
רד תרומת הדשן רפד, ומהר"י וייל דינין והלכו סימן נ'.
רה רמב"ם אבל פ"ג ה"א.
רו נזיר מט"עב ונד ע"א.
רז חולין כא ע"א, וכן ברי"ף ורא"ש סוף הלכות טומאת כהנים.
רח רא"ש ורי"ף שם.
רט בה"ג הלכות טומאה סי' כב, ואשר"י מו, ק פ"ג סי' עה.
רי רא"ש שם.
ריא אהלות פ"ג מ"ז פ"י, ועי' רא"ש טומאה סי' ח-ט.
ריב ב"ב כ ע"י תד"ה היא.
ריג מרדכי ב"ב תקי"ב.
ריד אהלות י' רא"ש שם.
רטו אהלת ח ו.
רטז תרומות הדשן ח"ב סי' כד.
ריז כל בו בשם הר"י מאיור"א.
ריח ראש הלכות טומא הסי' ט?
ריט סוטה מד ע"א.
ריכ מרדכי מו"ק תתס"ה.
ריכא ע"ז יג ע"א.
ריכב ברכות יט ע"ב.
ריכג רמב"ם אבל ג יד.
ריכד מהר"ל סט.
ריכה תוס' ב"מ קיד ע"א ד"ה מהו, שו"ת הרא"ש כלל ל' סי' א'.
ריכו רמב"ם אבל פ"ג ה"ג.
ריכז שו"ת הרשב"א ח"א קצד ורמב.
ריכח יבמות קיד ע"א.
ריכט רמב"ם אבל פ"ג ה"ב.
רל ספרא ריש אמור.
רלא זבחים קי ע"א.
רלב רא"ש הלכות טומא הסי' ד'.
רלג יבמות צ ע"ב.
רלד תרומת הדשן רפג.
רלה תוס' פרק קמא דפסחים (ט ע"א סוף ד"ה בשפחתו)
רלו שו"ת הרשב"א ח"א שצב.
רלז נזיר מב ע"ב.
רלח רא"ש הלכות טומאה סי' ח'.
רלט רמב"ם אבילות פ"ב ה"ח.
רמ רא"ש אבילות פרק ו.
רמא נזיר מג ע"ב ומד ע"א.
רמב רמב"ן תורת אדם עמוד קמא.
רמג ברכות יט ע"ב.
רמד אבל רבתי ב יב, ורמב"ן תו"א עמוד קלב.
רמה ירושלמי כה"ג ה"א.
רמו יבמות פט ע"ב.
רמז נ"י יבמות כח ע"ב ד"ה בגמ'.
רמח תשובות הרשב"א ח"ג סי' שעח
רמט מו"ק כ ע"ב.
רנ רמב"ן עמוד קמא ורא"ש מו"ק פ"ג סי' לה.

אבילות

רנט בכורות מט ע"א.
רס תו"א עמוד קמד.
רסא שבת קלו ע"א, ורש"י שם ד"ה לא נצרכה.
רסב תוס' יבמות לו ע"ב ד"ה הא.
רסג הגהות אשרי מוק, ס' צד.
רסד רמב"ן תור"א קמד.
רסה מו"ק כה ע"ב.
רסו רמב"ן תו"א שם.
רסז כל בו ס' קיד דף פח ע"א.
רסח ד"מ.
רסט מהר"ל תשובות ס' נ.
רע מו"ק כז ע"א.
רעא ראש מו"ק פ"ג סוף ס' לט.
רעב שו"ת הרא"ש כלל כז אות ח.
רעג מו"ק כב ע"א ורמב"ם אבלות פ"א ה"ה.
רעד רא"ש מ"ק פ"ג ס' מ.
רעה רא"ש שם ס' נו.
רעו רא"ש שם נו.
רעז אבל רבתי פ"ב ה"א.
רעח רמב"ן תו"א קנז.
רעט אבל רבתי פ"ב ה"ב ושו"ת הרי"ף נד וקפא.
רפ מרדכי מו"ק תתצט.
רפא מרדכי מו"ק תתקלח.
רפב מו"ק כא ע"ב.
רפג רא"ש מו"ק פ"ג ס' לח.
רפד מרדכי מו"ק תתקכא.
רפה מרדכי מו"ק תתקכג.
רפו מוק, כח ע"ב.
רפז שם כז ע"ב.
רפח מו"ק כז ע"ב.
רפט מו"ק כז ע"ב.
רצ ברכות יט ע"א.
רצא ב"ק לח ע"א.
רצב שבת קנב ע"א.
רצג ברכות טז ע"ב.
רצד מו"ק כז ע"ב.
רצה רא"ש ס' פט.
רצו אבל רבתי פ"א ורא"ש מו"ק ס' פד.
רצז ירושלמי ברכות פ"ג מ"א.
רצח מרדכי מועד קטן (ס' תתקלג).
רצט נ"י ב"ב מט ע"א.
ש מוק, כז ע"א.
שא שם.
שב מו"ק כג ע"א.
שג רמב"ם אבל פ"ד ה"ו.
שד הרי"ף גיאת הל' אבל עמ' נא.
שה הגהות מיימון אבל פרק יג אות ב.
שו המרדכי במועד קטן ס' תתפ.
שז נמוקי יוסף מו"ק יב ע"א ד"ה אלא יום אחד, והמרדכי שם ס' תתפג.
שח הגהות מיימון בפרק ד' (אות ט).

אבילות

שיז אבל רבתי שם, מו"ק יא ע"ב.
שיח רא"ש מו"ק פ"ג סי' ד.
שיט רא"ש מו"ק פ"א סי' כד.
שכ רמב"ן תורת אדם עמוד קע.
שכא הרא"ש מו"ק פ"ב סי' ד.
שכב תורת אדם עמוד קסד.
שכג מו"ק יא ע"ב.
שכד הרא"ש מו"ק פ"ב סי' ד.
שכה מו"ק יא ע"ב.
שכו רא"ש מו"ק פ"ב סי' ג, רמב"ם אבל פ"ה הי"א.
שכז תורת האדם קסח.
שכח מו"ק יא ע"ב, ורא"ש שם נגד רש"י והגהות מיימונית.
שכט מו"ק יא ע"ב.
של מרדכי מו"ק תתסט.
שלא מו"ק יא ע"ב.
שלב מו"ק יב ע"א.
שלג ראב"ד ורא"ש מו"ק פ"ב סי' ו.
שלד רמב"ן תורת אדם קעב.
שלה ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה ר"ף הו"ק ה ע"ב.
שלו מו"ק יא ע"ב.
שלוז אבל רבתי פ"א מ"א &.
שלח מהרי"ק סי' לה ס"ד תרוה"ד רפט.
שלט מו"ק כו ע"ב.
שמ מו"ק כב ע"א.
שמא ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ח.
שמב תענית יג ע"ב, ומו"ק טו ע"ב.
שמג רמב"ן תורת אדם קעג.
שמד תענית יג ע"ב.
שמה רמב"ן תורת אדם קעג.
שמו רא"ש מו"ק פ"ג סי' לז.
שמוז תוס' ברוכת טז ע"ב.
שמח רמב"ן תורת אדם עמדו קעד.
שמט תענית יג ע"ב.
שנ ביצה יח ע"ב, מהרי"ק שורש לה.
שנא שו"ת מהרי"ל טו, ואור זרוע סי' תנא.
שנב רמב"ן תורת אדם קעו.
שנג תענית יג ע"ב.
שנד מו"ק טו ע"ב.
שנה תורת אדם קעו מכח יומא עח ע"ב.
שנו שם.
שנוז יומא עח ע"ב.
שנח אבל רבתי פ"ה ה"י.
שנט מרדכי תתקיג.
שס מו"ק טו ע"ב.
שסא ראב"ד בעלי הנפש שפער הפרישה כז ע"א.
שסב ר' ירוחם נל"ח ח"ב רלב ע"א.
שסג רא"ש מו"ק פ"ג סי' לז, וכן רמב"ן תורת אדם קעח.
שסד כתובות ד ע"ב.
שסה מו"ק כא ע"א.
שסו תורת אדם קפ.

אבילות

שעה ד"מ.
שעו שם.
שעז רא"ש מו"ק פ"ג סי' לח מירושלמי ברכות פ"ב ה"ז.
שעח פ"י ה"א.
שעט שו"ת מהרי"ל לא.
שפ מו"ק טו ע"א.
שפא שם כד ע"א.
שפב תורת אדם קפג.
שפג מו"ק טו ע"א.
שפד טור בשם הרא"ש.
שפה מו"ק טו ע"א.
שפו ר"ף ורא"ש שם.
שפז תורת אדם קפח.
שפח תענית יג ע"א ומו"ק יז ע"ב.
שפט טור.
שצ סמ"ק צז, ומרדכי מו"ק תתקה.
שצא הלכות שמחות (מהר"ם מרוטנברג) סי' כד. מרדכי מו"ק תתע"ה.
שצב תורת אדם קפט.
א כל בו סי' קיד בשם התשב"ץ תכו.
ב תורת אדם קץ.
ג מו"ק כג ע"א.
ד מו"ק יד ע"ב.
ה ר"ץ גיאאות בטור מא"ש הל' אבת עמוד מט.
ו אבל רבתי פ"ה ה"ח, ורא"ש מו"ק ח"ג סי' סח.
ז מו"ק יז ע"ב.
ח מו"ק כב ע"ב.
ט רא"ש מו"ק פ"ג סי' מב, רמב"ם אבל פ"י ה"ה.
י רמב"ן תורת אדם קצז.
יא תרה"ד ח"ב קלג.
יב מהרי"ל כב.
יג אור זרוע אבל תמו.
יד ר"ף מו"ק יד ע"ב.
טו רש"י ותוס' יבמות מג.
טז רבינו ירוחם נכ"ח ח"ב רלב ע"ד.
יז מו"ק יז ע"ב, רמב"ם אבל פ"ה ה"ב.
יח הגהות מיימונית פרק ה'.
יט מו"ק כו ע"ב.
כ מו"ק כב ע"ב.
כא רא"ש שם פ"ג סי' נ.
כב רמב"ם אבל פ"ו ה"ו.
כג הגהות מיימונית פרק ו אבל.
כד מרדכי שצג.
כה מו"ק כג ע"א.
כו רמב"ם אבל פ"ו ה"ה.
כז רמב"ן תורת אדם ר, רא"ש מו"ק פ"ג סי' מח.
כח מו"ק כג ע"א, ורמב"ם אבל פ"ו ה"ה.
כט רא"ש מו"ק פ"ג סי' מח.
ל מו"ק כג ע"א.
לא ירושלמי יבמות פ"ד ה"א.
לב תרומת הדשן ג.

אבילות

- מא תרומת הדשן רצ.
מב תשובות מיימונית אבל סי' כ
מג הגהות אשרי מו"ק פרק ג סי' לז.
מד נ"י ב"ב מט ע"א.
מה מו"ק כז ע"ב.
מו רמב"ם אבל פי"ג ה"י.
מז יבמות עח ע"ב, תורת אדם פב.
מח אבל רבתי פרק ח.
מט מו"ק שם.
נ ירושלמי מו"ק פי"ג ה"ז.
נא שבת קו ע"א.
נב רמב"ם אבל פי"ג ה"ב.
נג מו"ק יט ע"ב.
נד הגהות האשרי מו"ק פי"ג סי' ל.
נה תורת אדם רטו.
ני תרומת הדשן (סי' רצב).
נז רא"ש מו"ק פי"ג סי' כה בשם הראב"ד.
נח שו"ת הרא"ש כלל כ"ז אות ד.
נט רא"ש מו"ק פי"ג סי' צו.
ס רמב"ן תורת אדם רלט
סא מרדכי מו, ק תתק"כ.
סב רי"ף ברכות פי"ב דף י ע"א ובמו"ק יא ע"ב, ורמב"ם אבילות פ"א ה"א.
סג רמב"ן תורת אדם עמוד רז.
סד רא"ש מו"ק פי"ג סי' כז.
סה מו"ק יט ע"א.
סו ראב"ד הובא ברא"ש מו"ק פי"ג סי' כה
סז כתובות ד ע"א.
סח ראש מו"ק פי"ג סי' לו.
סט מו"ק כד ע"ב.
ע מו"ק יט ע"ב.
עא שם יז ע"ב.
עב שם יט ע"ב.
עג מהר"י וייל ו' .
עד מו"ק כד ע"א.
עה שם.
עו ראש פי"ג סי' כח.
עז מו"ק יט ע"א.
עח שם כד ע"א.
עט מו"ק כז ע"א.
פ שם כד ע"ב, כה ע"א.
פא ר' ירוחם (נכ"ח סוף ח"ג).
פב מו"ק כד ע"ב.
פג רא"ש מו"ק פי"ג סי' פז.
פד מנהג כל השנה עמוד קסז.
פה רמב"ם אבל פי"א ה"ג, רא"ש פי"ג סי' פז.
פו מו"ק כ ע"א.
פז שם ע"ב.
פח רא"ש שם סי' כט.
פט שם.
צ נ"י יב ע"א ד"ה ת"ר ומרדכי סוף סי' תתפ"ג.
צא מו"ק כ ע"ב, וראש שם לד.

אבילות

- ק מרדכי תתקל"ג.
- קא שו"ת מהר"י וייל יג.
- קב תשב"ץ תכה.
- קג מהר"י וייל יסמן קכא.
- קד תרומת הדשן רצג.
- קה ד"מ.
- קי תרומת הדשן רצד.
- קז מו"ק ח ע"א.
- קח רא"ש פ"ג סי' נו.
- קט אבל רבתי פי"ב ה"א.
- קי אבל רבתי פי"ב, רמב"ם אבל פי"ב ה"ו ה"ח, רא"ש מו"ק פ"ק סי' י.
- קיב רמב"ם אבל פי"א ה"ג.
- קיג רא"ש מו"ק פ"ק סי' י.
- קיד שם.
- קיד ברכות יח ע"א.
- קטו רא"ש שם סי' ז.
- קטז מו"ק כח ע"ב.
- קיז כתובות קד ע"א.